

MAGYAR MÚZEUMOK

1998/4

TÉL

HUNGARIAN MUSEUMS

Winter

Volume 4 Number 4





Fotó-Photo: F. O. Munk

Feldíszített karácsonyfa (Stiftsmuseum, Viborg, Dánia) — Decorated Christmas tree (Stiftsmuseum, Viborg, Denmark)



Fotó-Photo: Roboz L.

Vesszőből készült betlehem (Néprajzi Múzeum) — Christmas crib made of wicker (Museum of Ethnography)



Fotó-Photo: F. O. Munk

Régi magyar karácsonyi tárgyak (Stiftsmuseum, Viborg, Dánia) — Old Hungarian Christmas requisites (Stiftsmuseum, Viborg, Denmark)



Fotó-Photo: Faludi I.

Enteriőr az Erzsébet királyné-emlékkiállításból (Gödöllő, Királyi Kastély) — Interior from the Queen Elizabeth Memorial Exhibition (Gödöllő, Royal Menson)



Fotó-Photo: Dörmény I.

Részlet a Jászberényi Jász Múzeum új állandó kiállításából — Detail of the new permanent exhibition of the Jazygian Museum, Jászberény

KIÁLLÍTÁSI KÖRKÉP EXHIBITION REVIEW

Kalotaszegi lány muszulyban (Zichy István akvarellje a Néprajzi Múzeumban) — Girl from Kalotaszeg (I. Zichy's water colour in the Museum of Ethnography)



Részlet „A restaurálás művészete” című kiállításból — Detail of the exhibition “The Art of the Conservation”

Részlet az Országos Széchényi Könyvtár „A nemzet könyvtára — a szolgálat műhelye” című kiállításából — Detail of the exhibition „The Nation's Library — The Workshop of Service”, National Széchényi Library



Fotó-Photo: OSZK Fotótára

Kiállításrészlet a Bartók Emlékházból — Detail of the exhibition in the Bartók Memorial House



A szerkesztő levele

Karácsonyi számunkkal – amely talán kissé megkésve jut az olvasó kezébe – a MAGYAR MÚZEUMOK negyedik évfolyama lezárul. Egyidejűleg elbúcsúzik az eddigi főszerkesztő, aki ez alkalommal kívánna beszámolni a lap megalapításának előzményeiről.

Folyóiratunk első számában, a Beköszöntő szövegében történt már utalás a megjelentetést megelőző időszakra, amikor az indítás „majdnem” sikerült. Gyakorlatilag már a Pulszky Társaság megalakulásával egyidőben, természetes kíváncságnak felmerült a sajnálatosan abbamaradt MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK újraindítása. Vita csak arról folyt, hogy milyen legyen a folytatás?

Bevallom, nem volt könnyű elfogadtatni a korábbiól sokban eltérő lap tervezetét. Természetesen elsősorban a költségesebb kivitel: a nagyobb formátum, a korszerűbb tipográfia, az illusztráltság foka, a színes címlapok, ehhez megfelelő papírminőség, kötött terjedelem miatt támadtak kifogások. Ezek is inkább óvatosságból, nehogy költségigényünk nagyságrendje azonnali elutasítást eredményezzen. A „fontolva haladás” hívei fokozatos színvonalemelést tanácsoltak, remélve, hogy sikeres fogadtatás esetén egyre magasabb lesz majd a minőségileg javuló megjelentetéshez szükséges támogatás összege. A tartalom, a témákat meghatározó rovatrend tekintetében nem volt vita, az angol nyelvű összefoglalók, képaláírások ellen sem volt kifogás, hiszen „Európa-hoz közeledve” ezt az igényt már mindenki természetes kíváncságnak tartotta.

Jómagam azonban, éppen az annyit és annyiszor felemlített „felzárkózás” jegyében nem kívántam kompromisszumokba belelenni. Formás kis dolgo-

zatot készítettem – táblázatokkal ellátva – azokról a külföldön megjelent muzeumi/muzeológiai témákkal foglalkozó lapokról, amelyek – akkor még – rendszeresen eljutottak hozzánk. A 15-20 szakfolyóirat áttanulmányozása alapján jutottam arra a következtetésre, hogy nincs értelme az óvatos, fokozatos fejlesztésnek, az igényekből, mivel azok az alapvető, mondhatni minimális színvonalat célozzák meg, felesleges engedni.

A MAGYAR MÚZEUMOK arculata így lett olyan, amilyen. Kezdetben – az első néhány szám tanúsítja – levegős, elegáns volt, a tervező-tipográfus (hirtelen meghalt) Grausz Péter öröme. A későbbi számok láttán már nem örült volna ennyire: az áradatként beérkezett kéziratok terjedelme, az illusztrációk nagy száma „sűrűbbé”, mondhatni zsúfolttá tette az oldalakat. Megpróbálkoztunk, – hogy a minőségi kívánalmaknak eleget tehesünk – szövegközi színes illusztrációkkal is. Majd – mivel ez az eljárás tetemes többletköltséget igényelt – plusz négyoldalnál színes betétlappal bővítettük esetenként a lap terjedelmét.

Az eddig napvilágot látott 14 szám tipográfiája tervezés, nyomdai minőség tekintetében nem egyenletes. Akad benne bőven kifogásolható megoldás. A bőség zavara, az érthető szerzői érzékenység orvoslásának szándéka szolgálhat mentségül egyrészt. Másrészt a lapzárta időszakában az átgondolatlan, hamari szerkesztés is belezajzott az egyenetlen külső megjelenésbe.

Sebaj, ha gond van a „külsővel”, ellensúlyozza azt a „belbecs”, vigasztalhatnánk magunkat. De nem mindig okkal! Háliszenek sok szerzőnk van, sokfélék is írnak – ami nem lenne baj –, de tanulmányaikat sokféle módon is írják. (Olykor a kellenél terjedelme-

sebben.) A konfliktusok természetesen sorra-rendre megoldódtak, azonban tagadhatatlan a színvonal egyenetlensége.

A szerkesztői gárda egyelőre a legjobb esetben is csak egy lapszámmal képes előre tervezni, jöhetnek „normális” folyóirat esetében a szerzők – éppen a szerkesztők munkáját segítő – tudják, hogy az átfutási idő esetenként több hónap is lehet. Ezért a beérkezett kéziratok érlelésére, a szerzőkkel való – időt is rabló – értekezésre, egyeztetésre nemigen jut idő. Így az aktualitás jegyében, a hosszabbtávú laptervezés hiányában, de a szerzők késedelmissége okából is kevéssé van mód egységes színvonal elérésére törekedni.

Aktualitást említettem, nyomkísérését muzeumaink nyilvánosság előtti szereplésének: kiállítások, kiadványok, évfordulók, személyekhez kötődő – gyakran szomorú – események kívánják a gyors reagálást. Emellett azonban mennyi mindenre kellene sort keríteni csak azért, hogy behozzuk a lemaradásunkat az egymás informálása tekintetében. Az immár történelmi távlatnak tekinthető múltidézés mellett a közelmúlttal való szembesítésre is szükség volna...

A MAGYAR MÚZEUMOK rovatainak gazdagodását mindenki szemmel kísérheti, ha át-átlapozza az első számokat, évfolyamokat. Nyugodtan kimondható: az ötödik évfolyamába lépő folyóiratunk még kialakulatlan tartalmi jegyeket hordoz magán. Remélhetőleg kinövi magát.

Ehhez kíván a búcsúzó szerkesztő eddigi kedves munkatársainak – a szerzőket is ideértve – jókedvet és meg nem szűnő buzgalmat. No meg egyre nagyobb számú olvasót!

MAGYAR MÚZEUMOK

1998/4 TÉL

A szerkesztő levele 1

Szacsavay Éva: A karácsonyi tárgyai a múzeumban – Betlehemek vándorúton 3

MŰHELY

Vig Károly: Állattani kutatások az Alpokalján 6

Korsós Zoltán: „Ásványászok, bogarászok, embertanászok és társaik” Szakmai találkozók – a természettudományos muzeológia fejlődésének eszközei 9

Bernert Zsolt, Kustár Ágnes, Szikossy Ildikó: A Fiaatal Antropológusok Társaságáról 11

B. Perjés Judit: Feladatok a műtárgyvédelemben 13
Szojka Emese: „Órömel szerencsével agya az Isten hógyn használja” – Bartók Béla kalotaszegi bútorai 15

VISSZATEKINTÉS

G. Szabó Zoltán: Gróf Zichy István tudományos és művészeti hagyatéka – 1. A művész Kalotaszegen 17
Katona Edit, Balogh Jánosné Horváth Terézia: Az 1889-es Országos Kisdednevelési Kiállítás és Xántus János 18

SZÁMVETÉS

Szónyi Eszter: Győr-Moson-Sopron megye múzeumai 21
Holló Szilvia Andrea: Helytörténeti gyűjtemények, -kiállítóhelyek és -múzeumok Budapesten 22

Baróti Judit, Erdei Gyöngyi, Holló Szilvia Andrea, Kiss Éva, Létay Miklós, Madudák Erika, Sarkady Jánosné, Simonovics Ildikó, Somfalvi István és Vigh Annamária: Várostarténeti gyűjtemények a Kiscelli Múzeumban 25

Vásárhelyi József: Emlékmúzeum Szadán 29

Fábián Dénes Zoltán: A rendíthetetlen játékkatona – Kultúrtörténeti adalékok a Szórákaténusz Játékmúzeum időszakos kiállításához 30

A Pulszky Társaság közgyűlése (Éri István) 32
Emlékeztető a PT-MME rendkívüli, tisztújító közgyűléséről (Kriston Vizi József) 33

KIÁLLÍTÁSOK

Györgyi Erzsébet: Babaház nyílt Székesfehérvárott 35
Stockné Horváth Mária: A nemzet könyvtára – a szolgálat műhelye. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtár múltjából 37

Gaál Zsuzsanna: „Megelevenedett képek”. Egy kisváros (Szekezsárd) a századfordulón 38

Kovács Vilmos: Prágai tavasz – egerszegi nyár. „Világ proletárjai egyesüljetekek – különben lövünk” 40

H. Bathó Edit: Élet a jászok földjén – Új állandó kiállítás a Jász Múzeumban 42

Basics Beatrix: Kiállítások Erzsébet királyné halálának évfordulójára 44

F. Dózsa Katalin: A restaurálás művészete – Műhelytitkok a múzeum életéből 45

Kriston Vizi József: Karácsonyi kiállítás Dániában 46

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Szabó Márta: A kulturális javak illegális mozgásának megakadályozása 48

Gehér József: A Szovjetunió területére vitt magyar műkincsek jogi helyzete 49

Zepeczaner Jenő: 200 éves a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum 51

- Ildikó Lehtinen: Múzeumi hírek Finnországból 53
 Lovag Zsuzsa: Utak és lehetőségek a közép-európai múzeumok együttműködésében 54
 ICOM '98
 Bezzeg Mária, Vámos Éva: Múzeumok és kulturális sokszínűség – régi kultúrák, új világok. Az ICOM 18. kongresszusa és 19. közgyűlése Melbourne, 1998. október 10–16. 55
 Az ICOM 19. Közgyűlése – Határozatok 57
 Bezzeg Mária: Az ICOM (Nemzetközi Múzeológiai Bizottság) 1998. évi Melbourne-i konferenciájáról 58
 Tari János: Az AVICOM (Audiovizuális és Új Technológiákkal Foglalkozó Munkabizottság) tanácskozásáról 58
 Balázs György: Beszámoló az ICTOP üléséről 58
 Vámos Éva: ICOM/CIMUSET '98 59
 Páll István: Tanulmányi kirándulások az ICOM konferencia idején 59

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

- László Mravik: The „Sacco di Budapest” and Depredation of Hungary 1938–1949 (Mihály Mária) 60
 A képzőművészet vadvirágai – Megjelent Bánszky Pál 100 népművészeti és naiv szemléletű alkotót bemutató könyve (Kovács Zita) 61

INTERJÚ

- Fűrészné Molnár Anikóval (Michnai Attila) 62

IN MEMORIAM

- Kaposvári Gyula 1916–1998 (Selmeczi László) 63

E számunk szerzői 64

A címlapon: Bukovinai székely betlehem. Kakasd, 1960-as évek
On the cover: Székler crib from Kakasd, Bukovina, 1960s
 Fotó-Photo: Roboz László

A hátlapon: Franz Russ: Erzsébet királyné, 1850-es évek
Back cover: Franz Russ: Queen Elizabeth, 1850s
 Fotó-Photo: Képpessy Bence

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata
 Megjelenik évente négyszer
 IV. évfolyam 4. szám 1998 tél
 Főszerkesztő: Éri István
 Szerkesztőség: Basics Beatrix, Deme Péter, Kriston Vízi József, Korszós Zoltán, Selmeczi Kovács Attila, Wollák Katalin
 A szerkesztőbizottság tagjai: Balogh Balázs, Dercsényi Balázs, Kaposvári Gyula, Kóczyáné Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter, Mihály Mária, Nagy Mihály, Timárné Balázs Ágnes
 Szerkesztőségi titkár: Wellmann Nóra
 Fordítók: Jaksa Éva, James Stewart
 Fényképek, reprodukciók: Bakos Ágnes, Bakos Margit, Borbély Béla, Dabasi András, Faragó László, Képpessy Bence, Kostyál László, Kriston Vízi József, Frits Olav Munk, Nyíri Gábor, Papp Tibor, B. Perjés Judit, Roboz László, Szalatnyay Judit, Tihanyi Bence, Tóth Péter, Vilimi József, Winter Erzsébet, az OSZK Fotótára, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fotótára, valamint szerzők és múzeumi archívumok
 Szerkesztőség: 1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
 Telefon/fax: 303-4069; E-mail: tknets@elender.hu
 Felelős kiadó: Matskási István
 Nyomdai előkészítés: TKME Tipográfiai Stúdió
 Műszaki szerkesztő: Török Balázs
 Színes feldolgozás: Repró Miló Kft., Bp.
 Nyomdai munkálatok: Polypress Nyomdaipari Kft.
 Felelős vezető: Várlaki Imre
 Előfizethető a kiadóhivatalban (levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 54.), illetve postautalványon, csekkel vagy átutalással
 ABN-AMRO Bank 10201006-50018442
 Előfizetési díj számonként: egyéni előfizetőknek 250 Ft, közületeknek 500 Ft
 HU ISSN 1219-4662
 Megjelent a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma** és a **Nemzeti Kulturális Alap** támogatásával, a **Hazai Tájékoztató Alapítvány** gondozásában

HUNGARIAN MUSEUMS 1998/4 WINTER

Editor's letter 1

- Éva Szacsavay: Objects of Christmas in the Museum – Wandering Cribs 3

WORKSHOP

- Károly Vig: Zoological Research at the Alpine Foothills 6
 Zoltán Korszós: 'Stones, Plants, and Beasts'. Natural History Workshops in Hungary 9
 Zsolt Bernert, Ágnes Kustár, Ildikó Szikossy: On the Society of Young Anthropologists 11
 Judit B. Perjés: Tasks in the Care of Objects 13
 Emese Szojka: Béla Bartók's Furniture from Kalotaszeg 15

RETROSPECTIVE

- Zoltán G. Szabó: The Scientific and Artistic Bequest of István Zichy –
 1. The Artist in Kalotaszeg 17
 Edit Katona, Terézia Horváth Balogh: János Xántus and the National Infant Rearing Exhibition of 1889, 18

RECKONING

- Eszter Szónyi: Museums of Győr-Moson-Sopron County 21
 Andrea Szilvia Holló: Local Collections, Exhibitions and Museums in Budapest 22
 Judit Baróti, Gyöngyi Erdei, Andrea Szilvia Holló, Éva Kiss, Miklós Létay, Erika Madudák, Mrs. János Sarkady, Ildikó Simonovics, István Somfalvi, Annamária Vigh: Collections on City History in the Kiscelli Museum 25
 József Vásárhelyi: Memorial Museum at Szada 29
 Zoltán Fábrián Dénes: The Steadfast Toy Soldier 30
 The General Assembly of the Pulszky Society (István Éri) 32
 Minutes of the Extraordinary Meeting (József Kriston Vízi) 33

EXHIBITIONS

- Erzsébet Györgyi: House of Dolls Opens in Székesfehérvár 35
 Mária S. Horváth: Exhibition on the Past of the National Széchényi Library 37
 Zsuzsanna Gál: 'Images Revived': A Small Town (Szekszárd) at the Turn of the Century 38
 Vilmos Kovács: Prague Spring-Egerszeg Summer. 'Workers of the World, Unite! – Otherwise We Shoot!' 40
 Edith H. Bató: Life in the Land of the Jazygians – New Permanent Exhibition in the Jász Museum, Jászberény 42
 Beatrix Basics: Exhibitions on the Occasion of the Hundredth Anniversary of Queen Elizabeth's Death 44
 Katalin F. Dózsa: The Art of the Conservation Workshop. Secrets from the Life of the Museum. 45
 József Kriston Vízi: Christmas Exhibition in Denmark 46

RELATIONS WITH ABROAD

- Márta Szabó: Preventing the Illicit Traffic in Cultural Property 48
 József Gehér: A Legal Perspective on the Artworks Taken to the Soviet Union 49
 Jenő Zepezsaner: The Haáz Rezső Museum of Székelyudvarhely Celebrates its 200 Anniversary 51
 Ildikó Lehtinen: Museum News from Finland 53
 Zsuzsa Lovag: Ways and Means of Cooperation between Central-Europe's Museums 54
 Mária Bezzeg, Éva Vámos: Museums and Cultural Diversity – Ancient Culture, New Worlds. Melbourne, October, 1998 55
 19th General Assembly of ICOM – Resolutions 57
 Mária Bezzeg: On the Conference of ICOM 58
 János Tari: On the Conference of AVICOM 58
 György Balázs: Report on the ICTOP Conference 58
 Éva Vámos: ICOM/CIMUSET '98 59
 István Páll: Field-trips During the ICOM Conference 59

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

- László Mravik: The 'Sacco di Budapest' and Depredation of Hungary 1938–1949 (Mária Mihály) 60
 Wild Flowers of Fine Arts. On the Book of Pál Bánszky, Introducing 100 Artists with Folk Art and Naive Approach (Zita Kovács) 61

INTERVIEW

- With Anikó Molnár Fűrész (Attila Michnai) 62

IN MEMORIAM

- Gyula Kaposvári 1916–1998 (László Selmeczi) 63

Authors of this issue 64

A karácsony tárgyai a múzeumban

Betlehemek vándorúton

Szacsvay Éva

Kelet-Közép-Európa karácsonyi ünnepeit betlehemekkel háló, kéregető csoportok tették színessé, eseménygyazdaggá. Krakkó, Prága, Bukarest, Marosvásárhely, Esztergom utcáin a századforduló körüli időben kis csoportokba verődve felnőttek és gyerekek jártak házról-házra. Öltöztetik és kellékeik jelezték, hogy a közelgő karácsony ünnepe jöttek köszönteni. A falvakban is készülődtek, ott is előkerült a tavalyi betlehem, amelyet feldíszítve vittek magukkal a betlehemezők, hogy az örömmel és várákozással teli adventben bekopogjanak a házakhoz: – „Szabad-e vinni becsületes hajlékukba a betlehemi kis Jézust? Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szerencsés jóestét a házigazdának!”¹

Színjátékszerű szokásaink közül a *betlehemezés* a múlt század végéig maradt fenn a faluközösségekben és helyenként a városokban. A szokás a néprajzi érdeklődés homlokterébe került, amikor – az elveszett hőseposz kérdésében – Arany János, Gyulai Pál és Toldy Ferenc vitájának hatására a színhagyományban válték megtalálni a maradványokat; így betlehemes játékaikat a „magyar mysterium” maradványának gondolták.² Egy későbbi kutatási irány az elérhető XVII-XVIII. századi iskolajátékok maradványaiként határozta meg betlehemes játékaikat, amelyre a szövegtöredékek alapján indokoltan gondolhatunk.

A magyarországi betlehemek a *házaló játékok* kellékei. Nem maradt emlék arról, hogy a városok piacterein vagy kocsmákban, alkalmi színpadokon mutattak volna be karácsonyi színjátékokat. Emlékanyagunkban csak a házaló betlehemezők működéséről maradtak ismeretek. Az igen gazdag és művészileg is kiemelkedő olasz és bajor betlehem-állítás szokása sem terjedt el Magyarországon. Ha ilyeneket igényeltek polgári vagy arisztokrata családok, a mives olasz vagy bajor készítményekből vásároltak, amint azt a Nemzeti Galériában őrzött XVIII. századi együttes bizonyítja.

A *Néprajzi Múzeumban* található a legkorábban gyűjtött betlehemek, amelyek stílus és kivitelezés szempontjából a legigényesebbek. E korai betlehemek városi és falusi környezetből kerültek a gyűjteménybe. Betlehemeink többsége templom alakú építmény. A közép-európai német és szláv hagyomány szívesebben mutatja barlangban vagy istállóban az újszülött Kis Jézust, Józsefet és Máriát. A templom alakú betlehem a magyar betlehemes-játékok sajátossága, amely dramatikailag is meghatározott. Játékaik ugyanis a karácsonyi történetből a pásztorok jelenetét emelik ki, ez képezi a cselekmény magvát. A Jézust kereső pásztorok ajándékaikkal végül elérkeznek Betlehembe, és átadják hozott ajándékaikat. Ez általában úgy történik, hogy a játékosok letérdelnek a betlehem előtt és benyújtják vagy megmutatják

ajándékaikat. A környező népek szokásaiban a szállás-keresés vagy a Heródes-történet áll a cselekmény középpontjában.

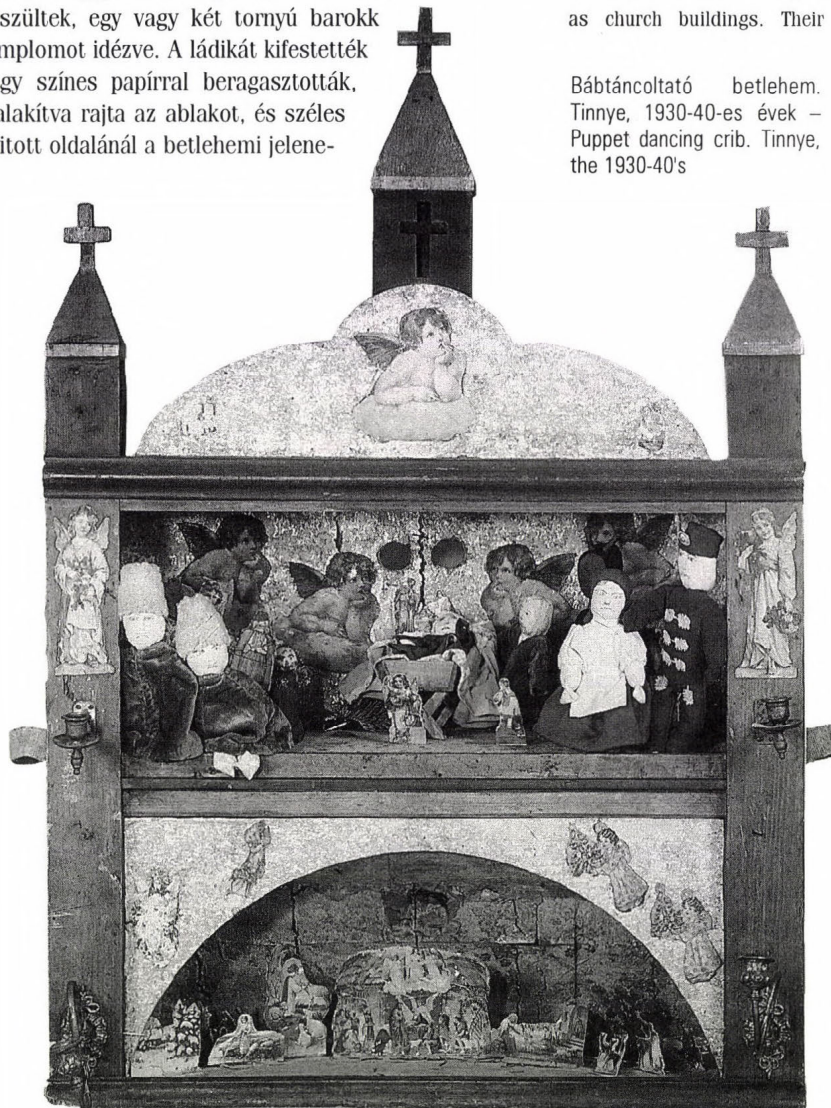
Sajátos változat az a betlehem, ahol a templomocská belseje bábszínpadként szolgált, és mozgó bábukkal adtak elő egy jelenetet a karácsonyi történetből. Az ún. *bábtáncoltató betlehemezés* a Balaton mellékén, Somogy megyében, Budapest és Esztergom környékén és a Felső-Tisza vidékén terjedt el. Nyugat-Magyarországon a vásári bábjáték alakjai, Észak-Kelet-Magyarországon a Heródes-játék szereplői jelentek meg a kis bábszínpadon.

Ezeket legtöbbször maguk a betlehemezők készítették, vagy asztalos, illetve asztalosmunkához értő ember, specialista segített azzal, hogy elkészítette a betlehemet. Leggyakrabban puhafa deszkából készültek, egy vagy két tornyú barokk templomot idézve. A ládikát kifestették vagy színes papírral beragasztották, kialakítva rajta az ablakot, és széles nyitott oldalánál a betlehemi jelene-

Objects of Christmas in the Museum – Wandering Cribs

In Hungary among the events of country Christmas Nativity Plays were the most important. The objects used there had been described from the second half of the 19th century and then got to the Museum of Ethnography, Budapest. They show a great variety of the material used, the technique and furniture. They are small boxes formed of board, ceramics, basket-work, and shaped as church buildings. Their

Bábtáncoltató betlehem. Tinnye, 1930-40-es évek – Puppet dancing crib. Tinnye, the 1930-40's



furniture is also varied, it could be made of wood, plaster, wax, or paper, like the figures of the Virgin, St. Joseph and the Child. They were yearly restored, but were planned only for one occasion. That is the reason why they were incomplete and worn when got to the museum. In other cases the museum got only copies not to break the folk custom.

The conclusion is that the preservation and exhibition of these objects in museums give a special task to the museum expert and the restorer: to 'decorate' the object and to furnish it the search of folklore literature and other sources (archival films, photos, descriptions) would be necessary.

tet. Más, egyszerűbb technikát is alkalmazhattak, pl. kősárfonást. A betlehemek tartósságát a használat szabta meg, mert a vándorlás napokig, hetekig is eltarthatott. A betlehemek belső berendezéseit is maguk a betlehemezők, illetve családtagjaik készítették. Sok női munkát igényelt a bábuk megformálása, amelyeket textíliával öltöztettek fel. A betlehemi jelenetet boltban kapható papírfigurákkal, fa- vagy gipsz szobrocskákkal, sokszor saját készítésű állatfigurákkal állították össze, amelyeket viaszból, sárból, esetleg téstából gyúrtak. A betlehem belsejét szentképekkel ragasztották be, mohával, vattával bélelték ki; a karácsonyfa díszítésére szolgáló ezüstszállakat és lamettát is használtak.

Különös megoldás a *cserép-betlehem*, amelyen nemcsak a kis templomalakú betlehemet, hanem a berendezés figuráit is elkészítette a fazekas, a szokásos szereplőkkel. Külön figyelmet érdemel a gyertyát tartó két anygalka, amelyek a betlehemi csillagot „rezgetik” a jelenet felett, amit a dróttal való felerősítés tett lehetővé. A templomocska oromfalán a két torony közötti szobor valóságos barokk templom másaként tünteti fel a betlehemet. Nagykanizsáról került a múzeumi gyűjteménybe ez a 15 figurát, szentképeket és színes papírborítást tartalmazó betlehem. A jellegzetesen két tornyú barokk templomot idéző eperjesi betlehem 26 darabból álló belső berendezésével Divald Kornéltól került a gyűjteménybe. Az Eperjesen működő betlehemezésről, a „jaslicskárok” játékaról 1904-ben tudósít a Néprajzi Értesítő.³ Ennek a játéknak egyéb kellékei is múzeumba kerültek, így a szereplők öltözetének darabjai, kiegészítői (ködmön, bot, süveg). A selmezbányai betlehemet is Divald Kornél hozta a gyűjteménybe. Ennek figurái színvonalas faragású darabok, stílusukat tekintve is beleillesszhetnek a felvidéki bányavárosok faragókultúrájába, amelyet kis szakrális szobrok, keresztek, a népi kegyesség tárgyai képviselnek gyűjteményünkben.

A vándorló betlehemezők nagy utakat is megtettek. Tinnyén (Pest m.) már advent első hetében elindultak, vándorútjuk Pozsonyig tartott. Ismerős és ismeretlen falvakon át mentek, éjszakára bebecsátást kértek, házról-házra járva mutatták be bábjátékkal gazdag betlehemes mutatványukat. A tinnyei betlehem asztalosmunka, igényesen kialakított kétszintes, két tornyú típus. A betlehem felső szintjén játszanak a bábok, az alsóban látható a betlehemi jelenet. A viszonylag nagyobb méretű betlehemet két oldalon fülénél fogva két játékos vitte. A régi bábok helyett az 1980-as években asszonyok készítettek újakat. A betlehem feldíszítése egyszerű volt, Tinnyén a boltban vették meg a szükséges nyomtatott papírfigurákat, díszeket, szentképeket. 1945 után maguk készítették el a betlehem belső dekorációját.

Jászol, asztali betlehem. Nagybaracska, 1960-as évek – Manger, a table crib. Nagybaracska, the 1960's



Cserépből készült betlehem a század elejéről, Nagykanizsa – Pottery crib from the beginning of the 20th century, Nagykanizsa

Az észak-kelet-magyarországi bábos betlehemesek nagyméretű betlehem színpadán játszottak. Mivel ezt lécekből állították össze és csak kartonpapírral vonták be, nagy terjedelme ellenére is könnyen lehetett vinni. A betlehem belsejében, a jászol előtt mozogtak a bábok: ezek fanyéllal készültek, s rájuk az asszonyok varrtak öltözetet. Míg a dunántúli pásztor-bábok bundában, kucmában vannak, a Felső-Tisza vidéki (pl. Kölcse, Szatmár m.) pásztorok fehér bőujjú ingben, gatyában, lajbiban, pörge kalapban köszöntik a kis Jézust. A játékok legmókásabb alakja az ördög vagy a kéményseprő, verekedésük a halállal, katonával a régi népi színjátékok, vásári játékok jeleneteit idézik fel.

A Mezőkövesden (Borsod m.) készült, vesszőből font betlehemben József szűrben, Mária matyó viseletben áll a jászolka mellett.

Nagybaracsán (Bács-Kiskun m.) az asztralra állított betlehemet is megtalálhatjuk, a vándorlásokkor használt templomszerű betlehem mellett. Ez jászol alakú, sárból gyúrt figurákkal van berendezve, előtte 80-100 db juh áll, számaron ülő vagy furulyázó pásztorok és kutyák kíséretében. A vattával beragasztott juhoknak vízfestéssel rajzolták meg a szemét, száját. A nagybaracscai betlehemező lányok templom-alakú betlehemmel jártak, ehhez csak a berendezés darabjai tartoztak; a szokás tanítói hatásra az 1940-es évektől terjedt el.

A Bukovinából Andrásfalvára (Tolna m.) települt székelyek betlehemes játéka gazdag színjáték,⁴ amely a legteljesebben őrizte meg a misztériumi történetet. Ennél nemcsak a szövegek és az alakok gazdagsága, de a kis betlehem is utal a korábbi, városokat felidéző betlehemi építményekre. Színes és gazdag berendezésű betlehemjüket asztalos készítette, díszítését maguk végezték. A betlehemben templom és istálló állt, berendezve az ismerős jelenettel, míg a díszek papírból, drótból, fából, üvegből és textíliából készültek. Az élő színjátékok öltözetei és kellékei, különösen a pásztorok öltözetje a nyúl- és kőbőr maszkokkal, juhbőr bundákkal, kolompokkal, botokkal a Kárpát-vidék gazdag maszkos alakoskodóit idézik.

Betlehemes játékaik szervezése többnyire tanítói, papi, kántori kezdeményezéssel és együttműködéssel történt. Az 1930-as évektől már olyan kötetek is kiadásra kerültek, amelyek segítették a kezdeményezést; szö-



Bábtáncoltató betlehem részlete. Kölcse, 1967 – Puppet dancing crib. Kölcse, 1967

vegeket, játékokat adtak a falusiak kezébe. Volly István munkásságának eredményeképpen⁵ Erdélyben és sok helyütt Magyarországon újra szerveződött a betlehemes játék, s így van ez napjainkban is, amikor a vallásos népi színjátékok reneszánszát éljük.

A múzeumi gyűjteményben a múlt század végétől az 1990-es években felújított játékok kellékéig találhatóak betlehemek, amelyeknek múzeumba kerülése mindig a szokás elmaradását vagy változását jelenti. A régi betlehemet csak akkor adják át, ha már nem gyakorolják a szokást. Sok helyen elkészítik a betlehem másolatát vagy modelljét a múzeum számára, hogy a betlehem eladása miatt ne szakadjon meg a játék. Más esetben a másolatot tartják meg, és a régi adják át. Betlehemeink az esetek többségében már használatból kikerült darabok, ezért díszítetlenek, kopottak, elhasználtak, a berendezés hiányzik belőlük. A múzeumi kiállítások esetén ezeket pótolni már nem tudjuk. Ahol fényképekkel, filmmel rendelkezünk, ott esetleg rekonstruálhatjuk a belsőt és a díszítést. A vándorló, házaló betlehemek utolsó állomáshelyükön: a múzeumban már csak ritkán őrzik az

Bábtáncoltató betlehem a múlt század végétől, Esztergom – Puppet dancing crib from the end of the 19th century, Esztergom



Templom alakú betlehem a századfordulóról, Eperjes – Church shaped crib from the turn of the century, Eperjes

eredeti állapotot, többnyire a hozzájuk tartozó szokásleírások, fotók és filmek segítségével tudjuk csak értelmezni és kiállítani azokat.

A karácsonyi tárgyak múzeumi megőrzése sok gondot jelent. Különböző méreteik és anyaguk miatt más-más elhelyezést kell biztosítani részükre, polcokon és speciálisan kialakított helyeken őrizzük, belső berendezéseiket külön tároljuk. Konzerválásuknál tekintettel kell lenni az anyagok sokféleségére és együtt történő alkalmazására. A moha, szárított növények, a papírtípusok (karton, krepp, selyem), a használt festékek, mint pl. az olaj a fán, a tempera, vízfestés a figurákon, papírokon, a különféle textíliák, szőrös bőrök, posztók, kartonok, selymek megőrzése, színük megtartása, a fémtárgyak korrodálódásának kiküszöbölése nagy feladatot ró a múzeumi szakemberekre. A sárból és a tésztaból gyúrt figurák megtartása, kiszáradásuk és romlásuk megakadályozása is sajátos feladat. A betlehemekben alkalmazott kis szentképek, nyomtatott papírfigurák színtartása is fontos.

A tárgyak kiállításra történő restaurálása komoly kutatómunkát igényel: fel kell tární az eredeti állapot valamennyi dokumentációját archív filmekről, fotókról és gyűjtési leírásokból. Nemcsak a betlehemezés, de más szokástárgyak esetében is többféle szakosodású restaurátor közös munkájára, tudására van szükség. De ez a feladat nem ismeretlen, hiszen az etnológiai tárgyak hasonló feladatok elé állítják restaurátorainkat, ott is egy-egy tárgy nagyon sokféle anyagból van (maszkok, rituális tárgyak, fegyverek, stb.), restaurálásukra felkészülni csak a gyűjteményben eltöltött gyakorlattal, kísérletezéssel lehet. Mindez egyben a Néprajzi Múzeum restaurátorainak specialitása, akik ismereteik összeadásával közösen oldják meg ezeket a sokrétű feladatokat. Segítségükkel kiállításainkban a karácsony tárgyai az ünnep valódi hangulatát, áhítatát idézhetik fel. ■



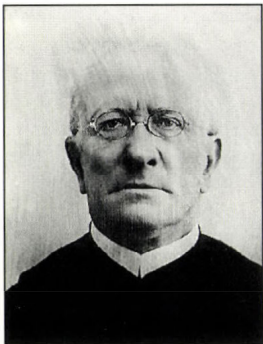
Fotók-Photos: Roboz I.

Jegyzetek

1. Vö. Szacsuvay Éva: Bábtáncoltató betlehemezés Magyarországon és Közép-Kelet-Európában. Budapest, 1987. 118.
2. Solymossy Sándor: A karácsonyi mysteriumok eredete. Egyetemes Philologiai Közöny XIII. Budapest, 1889. 351-368.
3. Tarczaly György (Divald Kornél): Az eperjesi jasliskák. In: Néprajzi Értesítő 1904. 1-19.
4. Forrai Ibolya: Betlehemezés a bukovinai székelyeknél Tolnában. In: Ethnographia 1974. 465-468.
5. Volly István: Erdélyi és Szatmár-bihari területekről való karácsonyi játékok. Budapest, 1940.

Műhely

Állattani kutatások az Alpokalján



Freh Alfonz (1823–1918)

Zoological Research at the Alpine Foothills

Exact zoological exploration of the region of Szombathely and Kőszeg, i. e. the Alpine Foothills, West Hungary, began in the second half of the last century. A group of enthusiastic scientists, like Alfonz Freh or István Fászl, visited tirelessly almost every corner of the Carpathian Basin, and produced new faunistic records of many unknown animal groups.

They were followed by a school of young students who collected an enormous amount of zoological material, now largely housed in the Hungarian Natural History Museum, Budapest, but also in the well-preserved collections of a number of diligent country museums. Aladár Visnya was the one who founded the natural history collection of the Kőszeg Museum, and attracted many scientist from Budapest to describe the fauna of the Kőszegi Mountains.

In the more recent past, in 1976, has the intensive faunal exploration launched for the Alpine Foothills region, initiated by the Savaria Museum,

Vig Károly

Hazánk nyugati határa mentén elterülő vidéket sokan, sokféle módon nevezték már, hiszen a nyugat-magyarországi peremvidék, vagy az Alpokalja, esetleg a Nyugat-Dunántúl elnevezés számtalan földrajzi könyvben felbukkan, igaz, némileg eltérő határvonalakkal, de mindig ugyanarra a tájra vonatkozóan. A vidék magában foglalja a honfoglaló magyarok által öröknek állított népcsoport hazáját, az Őrséget, az Alpok felé szelíd átmenetet alkotó Kőszegi- és Soproni-hegységet, a Vashegyet, avagy a pliocén vulkánosság emlékeként emelkedő Sághegyet, a közöttük elterülő kavicsos síkságot, a Rába kanyargó medrével. Vajon mit jelent e változatos táj az állatvilág sajátosságait kutató zoológusnak?

Századokon át a hozzánk érkező idegeneknek ez a vidék volt a legkönnyebben elérhető Nyugat-Európa felől. Aki onnét jött, először itt találkozhatott olyan tájjal és élővilággal, amelyek csak hazánkra és a tőlünk keletebbre elterülő eurázsiai térségre jellemzőek. Aki pedig keletről, Magyarországon másik végéből érkezett ide, annak ez a terület már az Alpokat idézte. Mennyire így volt ez azokban az évtizedekben, amikor a hazai szakemberek többsége elől a nyugat-európai kutatási lehetőségek zárva voltak! Földrajzi fekvéséből fakadóan szinte mindenkinek mást mondott e táj, s csak lassan tárta fel titkait, elegendő munkát hagyva a jelenre és a jövő kutatói számára is.

Kitekintés, egy kicsit távolabbra

Hazánk állatvilágának tervszerű vizsgálata a múlt század második felében kezdődött. A kutatómunka a századfordulóra már olyan eredményeket mutatott fel, amelyek alapján a hazai zoológusok, Horváth Géza, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat Állattani Szakosztályának 1893. február 9-i ülésén elhangzott felhívásának eleget téve, három kötetben összefoglalhatták addigi ismereteiket a Magyar Birodalom állatvilágáról. A Magyar Birodalom Állatvilága – Fauna Regni Hungariae az első ilyen jellegű összefoglaló műként született meg a világon, méltó megkoronázása a magyar állattan művelői által kifejtett munkásságnak, az elmúlt évtizedek (és évszázadok) folyamán összegyűjtött ismeretanyagának. A hatalmas munka hosszú időre alapot jelentett a Kárpát-medence faunisztikai kutatásában.

Kikre támaszkodhatott egyik ilyen vállalkozás? Vajon bírhatta-e erővel, idővel a gyűjtés, a feldolgozás és a közzététel terheit a múzeumokban, egyetemeken dolgozó csekély számú zoológus? Bár a kiegyezés utáni időszak gazdasági fellendülése, társadalmi „békéje” a mai állapotokkal összevetve alkalmasabb légkört teremthe-

tett az elmélyült kutatómunkához, feltett kérdéseinkre a válasz minden bizonnyal nem. A magyarság lélekszámához viszonyítva, a nálunknál sokkal nagyobb nemzetekhez képest is számos, nemzetközileg is elismert zoológust adott a világnak. Elég említeni Frivaldszky Imre, Frivaldszky János, Petényi Salamon János, Herman Ottó, Chernel István, Madarász Gyula, Mocsáry Sándor, Szépligeti Győző, Horváth Géza, Kertész Kálmán, Csiki Ernő és Bíró Lajos nevét. Ne feledjük el azonban, hogy e világnagyságok mellett, szerte az országban a szó legnemesebb értelmében amatőr zoológusok, tanítók, orvosok, gyógyszerészek, egyházi és köztisztviselők népes tábora munkálkodott lakóhelye környéke élővilágának megismerésében. Az őket hevítő láz hány és hány diákban ébresztette fel a természet értékeinek szeretetét, a kutatás vágyát és igényét!

Ki tudná ma már megmondani, hány ledugaszolt fiolákkal teli csomag érkezett a Nemzeti Múzeumba az ország legeldugottabb vidékéről is rovarral, csigahéjjal telten, egy rövid kísérőlevéllel, hogy „a tudós urak volnának oly szívések a pontos determinálás végett a felküldött mintákat megvizsgálni”. A kor taxonómiai ismereti szintjén, illetve a rendelkezésre álló, a maguk nemében kitűnő határozókönyvek segítségével, a vidéki kúriák, tanári szobák csendjében és meghittségében naponta sokan hajoltak nagyítóüveggel, mikroszkóppal rovardobozok fölé, hogy az addig még nem látott példány tujére örömmel ráhúzhassák a faj latin nevét. Ha pedig a próbálkozás eredménytelen volt, a múzeum szakemberei mindig tudtak időt szakítani a beérkezett anyag megvizsgálására.

Az iskolai évkönyvek, értesítők, illetve a meginduló állattani szakfolyóiratok sok esetben jelentettek publikálási lehetőséget az eredmények számára, amelyek a legtöbb esetben egy-egy város, falu környékén megtalált állatfajok felsorolását jelentették. Számosan voltak persze, akik már messzebbre is merészkedtek...

Hol vannak ma vajon ezek a gyűjtemények, kicsinyke életművek? Századunk viharai alig egyet-kettőt hagytak meg az utókoroknak. A háború zúrzavara, a gondos kezek hiánya, a nemtörődömség, vagy a legtöbb esetben a hozzá nem értés következtében pusztultak el, semmisültek meg ezek a hazánk állatvilágának akkori gazdagságát dokumentáló gyűjtemények. Így, sajnos, az eldugott, ma már szinte alig fellelhető kiadványokban közölt adatokat is csak kétkedve fogadják napjaink zoológus kutatója.

Magyarország területének megváltozása, illetve a taxonómiai-szisztematikai ismeretek gyarapodása szük-

ségszerűen újabb, az ország egész területére kiterjedő faunisztikai feltáró munkát hívott életre. Az ötvenes években a Magyar Tudományos Akadémia, elsősorban a Természettudományi Múzeum kollektívájára támaszkodva indította útjára azt a kutatási programot, amelynek eredményei mind a mai napig újabb füzetekkel bővülő kiadványsorozatban láttak-látnak napvilágot. A Magyarország Állatvilága – Fauna Hungariae sorozat szerzői hazánk állatvilágának egyes csoportjait mutatják be, határozókulcsot is mellékelve az azonosításhoz.

Az említett kutatás induló éveiben, 1953-ban jelent meg a Bátorligeti Természetvédelmi Terület élővilágát ismertető tanulmánykötet. Az intenzív gyűjtő- és feldolgozó munka eredményeképpen Bátorliget az ország faunisztikailag legjobban kutatott területévé vált. Ez a program volt az első, amely egy védett terület élővilágával foglalkozott. Tapasztalatai elegendő támpontot jelentettek Magyarország állatvilágának határozókulcsok formájában történő bemutatásához.

A hazai élővilág kutatásának harmadik szakaszát a természetvédelmi oltalom alatt álló területek faunájának megismerése jelentette. A Magyar Természettudományi Múzeum szakemberei elsősorban a nemzeti parkok állat- és növényvilágát kutatták, míg a vidéki múzeumokban dolgozó kutatók lakóhelyüknek megfelelő tájegység vagy régió élővilágát tárták fel.

A „Bakony Természeti Képe” program megvalósítása 1962-ben kezdődött a veszprémi Bakony Múzeumban, Papp Jenő irányításával. Az első ilyen jellegű vállalkozásként az országban, a későbbiekben mintaként szolgált a hasonló kutatások számára.

A veszprémi kezdeményezés nyomán 1976-ban a szombathelyi Savaria Múzeum Természettudományi Osztálya megindította „Az Alpokalja Természeti Képe” kutatási programot, melynek célja a Nyugat-Dunántúl élővilágának megismerése, a megelőző időszak kutatásainak tudománytörténeti feltárása volt.

Állattani kutatások az Alpokalján (Kiragadott példák napjainkig)

A bevezetésben rajzolt korszak egyes elemeit kísérletes pontossággal tükrözi az egyes sorsokból kirajzolódó valóság. Sok esetben elszomorító, milyen keveset tudunk elődeink munkájáról, hány esetben kell újrakezdeni mindazt, amit valamikor valaki már felkutatott, megtalált.

A múlt század második felében tevékenykedett Kőszegen Freh Alfonz (1823–1918), mint a Szent Benedek Rend kőszegi gimnáziumának tanára. Elsősorban botanikai munkássága kiemelkedő: két jelentős flóraműve jelent meg. Emellett két herbáriuma is ránk maradt, melyeket ma a szombathelyi Savaria Múzeumban őriznek. Felbuzdulva az 1876-ban megjelent „Kőszeg viránya” című munkája sikerén, a gimnázium természettudományi szertára állattani gyűjteményének leltárát is megjelentette az intézmény 1878-as évkönyvében. Ezt a munkát tekinthetjük a Kőszeg környékén gyűjtött állatfajok első, hiteles felsorolásának. Tanítványa, a később nemzetközi hírű madarász, Chernel István naplójában így emlékezett meg halálakor: „Kedves régi tanárom hunyt el benne, akitől először kaptam ösztökélést a természetrajzra, s kivált a botanikára. Ő volt az, aki először gyűjtötte össze vidékünk növényeit, s adta ki azok jegyzékét, majd

szép rovargyűjteményt is szerzett a gimnázium részére. Hálás köszönettel őrzöm meg jó tanárom emlékét.”

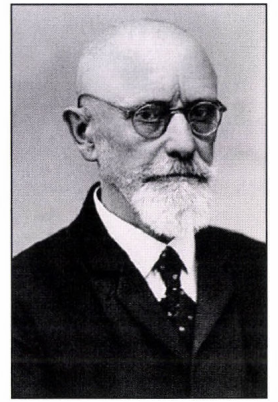
Freh Alfonz rovargyűjteményéről napjainkban csak az üresen ásitó rovardobozok tanúskodnak, egy-egy meggörbült, rozsdás tű, s a hajdan katonás rendben sorakozó példányokról árulkodó megannyi szúrásnyom a dobozok fenekén. Semmi más...

Hasonlóan szomorú sorsra jutott Fászl István légygyűjteménye is. Fászl István (1838–1900) 1868-ban került Sopronba, ahol a bencés gimnáziumban tanított. 1895-ig szorgalmasan kutatta a Fertő madárvilágát, de ő írta az első, úttörőnek számító dipterológiai munkát is Sopron légyfaunájáról. A cikk a gimnázium értesítőjében 1878-ban jelent meg. Négy év alatt felállított gyűjteményét Schiner: Fauna Austriaca Diptera kötetének felhasználásával határozta meg, ebből arra következtethetünk, hogy határozásainak java rész helytálló lehetett. Sajnos gyűjteménye nyomtalanul eltűnt. Alig másfél évtizeddel később már Thalhammer János sem találta meg a Fauna Regni Hungariae Diptera fejezetének előmunkálatai során.

Fászl István kezei között két, kiváló madarásszá lett diák is tanult, Chernel István és Csörgey Titus. Csörgey Titus első fertői útját Fászl vezetésével tette meg 1892. május 1-én.

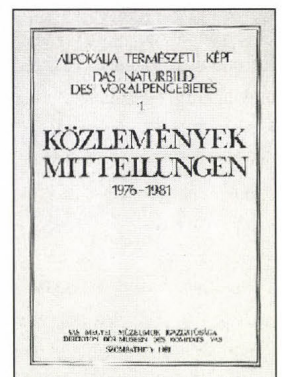
1920-ban helyezték Szentgotthárdra Vakarcz Kálmánt (1872–1952), aki mint a Szentgotthárdi Állami Gimnázium tanára és igazgatóhelyettese dolgozott 1933-as nyugdíjazásáig. Elsősorban néprajzzal foglalkozott, de önkéntes gyűjtőként kutatta Szentgotthárd környékének természeti értékeit is. „A Szentgotthárd-muraszombati járás ismertetése” című, 1939-ben megjelent könyvében számos adalékkal szolgált a terület faunájának ismeretéhez. Mondataiból sejtethető, hogy szemléletes leírásai mögött alapos faunisztikai ismeretek rejtőzködtek. Álljon itt bizonyosságul egy rövid idézet említett munkájából: „Igen változatos a Microhymenoptera fauna; sok közülük a szármatlan alak. A Fácános-part falának lakója hazánk egyik legszebb fémdarazsa, a Holopyga fervida és társaságában a méhfarkas: a Philanthus triangulum... A járás fém-, fűrkész-, gubacs- és levéldarazsakban, pókokban és lepkékben gazdag. Körülbelül 500 lepkefajta ismeretes a járás területén.” Egyetlen kivételtől eltekintve azonban nem tudjuk, kik kutatták már abban az időben is a terület élővilágát. „...A bogárgyűjtés terén nagy eredményeket ért el Träger József gimnáziumi tanár” – emlékezik a szerző. Träger József, a gimnázium biológia tanárának egyetlen cikke a gimnázium 1937-es évkönyvében jelent meg „A bogarászatról” címmel. Ebben diákjai számára adott útmutatást a bogarak gyűjtési lehetőségeiről, előfordulási helyeiről. Illusztrációként megemlített néhány, faunisztikai szempontból ma is ritkaságnak számító fajt, amelyeket napjaink kutatásai során sem sikerült gyűjteni. Határozásai azonban a közölt ábrák alapján helyesek voltak. Gyűjteményéről a gimnáziumban már senki sem tud!

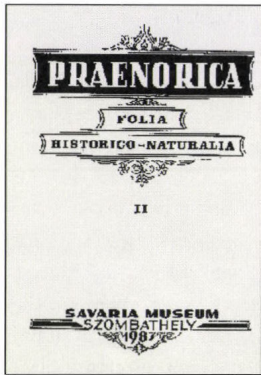
Ezen három, szomorú sorsú gyűjtemény után hadd említsék egy olyan kutatási programot, melynek eredményei napjaink szakirodalmi vérkeringésében is jelen vannak, s a program során gyűjtött anyag jelentős részét ma is közgyűjteményekben őrzik.



Visnya Aladár (1878–1959)

Szombathely. In the first five years, headed by Ernő Horváth, 43 zoologists worked on the animal world of the region. After a short silent period, in 1993 a new comprehensive investigation was started by the staff of the Savaria Museum, and joined by many specialists from almost every field of zoology. In the next two years only, more than 400 days were spent in the field with collecting, and the results are summarised in three thick volumes of taxonomical, faunistic, and systematic papers, edited by Károly Vig.





Releated publications of Savaria Museum, Szombathely

A Kőszegi-hegység állat- és növényvilágának megismerésében *Visnya Aladár* (1878–1959) munkássága jelentett fordulópontot. Szerteágazó, sokrétű tevékenysége mellett 1932-től látta el a Kőszegen akkor létesült Helytörténeti és Szülőföldismereti Múzeum vezetését.

1933-ban látogatott Kőszegre *Horváth Géza*. Az ő révén ismerkedett meg *Visnya Aladár Dudich Endrével*, a Pázmány Péter Tudományegyetem Állatrendszertani Intézete akkori igazgatójával. A Kőszegi-hegység részletes faunisztikai feldolgozása érdekében 1936-ban az Országos Természetráji Múzeum Állattára és a Pázmány Péter Tudományegyetem Állatrendszertani Intézete, másfelől Kőszeg Város Helytörténeti és Szülőföldismereti Múzeuma között megállapodás született. A megállapodás értelmében 1936. május 19-én *Dudich Endre* professzor vezetésével 11-en, „intézeti segédtanerők és haladottabb hallgatók” érkeztek Kőszegre és 5 napon át laktak kinn; 8 gyűjtöttek a Stájerházaknál. Július 10-én az Országos Természetráji Múzeum helyettes főigazgatója, *Pongrácz Sándor* gyűjtött, majd szeptember 25–29. között *Kesselyák Adorján* vezetésével heten kutatták a Kőszegi-hegység állatvilágát. A következő évben júniusban között folytatódtak a gyűjtések.

A begyűjtött rovaranyag egy része a Kőszegi Múzeum tulajdonába került, jelenleg a szombathelyi Savaria Múzeum Természettudományi Osztályán található, másik felét a Magyar Természettudományi Múzeumban őrzik. A kutatás eredményei a Vasi Szemle (a későbbiek során Dunántúli Szemle) oldalain jelentek meg, mint „A Kőszegi Múzeum közleményei (Publicationes Musei Ginsiensis)”.

Az 1976-os esztendő új korszakot nyitott az Alpokalja természettudományi kutatásának történetében. A szombathelyi Savaria Múzeum Természettudományi Osztálya ebben az évben indította meg az „Alpokalja Természeti Képe” kutatási programot. A program tervét 1975-ben *Horváth Ernő*, a Természettudományi Osztály akkori vezetője fogalmazta meg. Az „Alpokalja állatvilága” témakörben 1981-ig 43 fő kutató dolgozott, ez a szám a későbbiek folyamán némileg növekedett. A program *Horváth Ernő* halálával lezárult, eredményei három kötetben láttak napvilágot: Alpokalja Természeti Képe, Közlemények, 1 (1981); Praenorica Folia hist.-nat., 2 (1987); Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője, 20/2 (1991).

A Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság 1993-ban bízta meg a Savaria Múzeum Természettudományi Osztályát az Őrségi Tájvédelmi Körzet növény- és állatvilá-

gának kutatásával. A védetté nyilvánítást az Őrség esetében is megelőzte a földtani, víztani, a botanikai, tájnéprajzi értékek számbavétele, de mélyebb, átfogóbb kutatás a gerinctelenek esetében csak elvettve folyt. Bár a területet a természetvédelem már 1978 óta óvta az öncélú emberi perturbációtól, mi más lehetett a megbízás célja, mint megismerni a tájegység lakóit.

Egy létszámában és lehetőségeiben is behatárolt maroknyi közösség (3 fő kutató, 3 fő preparátor) azonban nem vállalkozhatott volna ekkora feladatra, ha nem tudta volna maga mögött a magyar, esetenként külföldi zoológus kollégák segítségét, szakmai támogatását. Az Őrségből a tudományos feldolgozás számára rendelkezésre álló állatanyag több mint száz személy gyűjtőtevékenységének az eredménye volt. Ugyanakkor a számbavétel sajnos nem lehet teljes. Csak azok neve maradt fent, akik a leltárkönyvekben, a gyűjtött példányokon szerepeltek. Preparátorok, gyűjtőmunkások, fénycsapda-kezelők, egyéb segédszemélyzet nélkül a legel-szántabb kutatói igyekezet is kevés lett volna.

Az intenzív gyűjtőtevékenység során a Természettudományi Osztály munkatársai és az „Alpokalja Természeti Képe” kutatási programban korábban részt vevő kutatók, valamint az Ukrán Tudományos Akadémia szakemberei 1993-1994-ben összesen több mint 400 napot töltöttek a terepen. Természetes, hogy két év alatt elsősorban tömeggyűjtési módszerekkel (fénycsapdázás, fű- és lombhálózás, kopogtatás) lehet látványos eredményeket produkálni. Ebből persze az is következik, hogy a rejtett életmódú, vagy csak speciális élőhelyeken, például a talajban, mohában, kéreg alatt, madár- és emlősfészkekben, vízben előforduló fajokat csak speciális, de sokkal több időt igénylő gyűjtési módszerekkel lehet befogni. Ez a kutatások folytatására ösztönöz, azonban az anyagi fedezet égető hiánya nem teszi lehetővé a terepmunkát.

A gyűjtések anyaga jelenleg is feldolgozás alatt áll. A feldolgozás során az anyag legnagyobb hányadát a Magyar Természettudományi Múzeum Állattára falai között határozták meg. Természetesnek mondható ez, hiszen a legtöbb hazai specialistát ezen intézmény foglalkoztatja, így nélkülük, a múzeumban őrzött hazai összehasonlítható anyag nélkül, átfogó faunisztikai kutatás nehezen képzelhető el. Köszönet érte minden kutatónak, akivel együtt dolgozhatunk a jelenben a jövőért!

Az Őrségi feltáró munka eredményeit ismertető tanulmányok eddig három kötetbe foglalva a múzeum évkönyveiben jelentek meg: Vig K. (szerk.): (1995, 1996, 1997): Az Őrségi Tájvédelmi Körzet természeti képe I-III. (Natural History of Őrség Landscape Conservation Area I-III.); Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője (1992–95) 22/2: 1–294.; ibid (1996) 23/2: 1–307.; ibid (1997) 24/2: 1–197.)

Közel hatezer állatfaj részletes Őrségi elterjedési adata, életmódjának számtalan részlete, tápnövénye olvasható a tanulmányokban, melyek összterjedelme meghaladja a 800 oldalt. A kimutatott fajok között közel száz újnak bizonyult Magyarország faunájára, kettő faj pedig a tudomány számára is új volt. Mindez ékes bizonyítéka annak, hogy ezt a vidéket mennyire elkerülték a szakavatott zoológusok. A nagyobb általánosságokon kívül alig tudunk róla valamit.

A budapesti Állatrendszertani Intézet gyűjtőexpedíciója a Stájerházaknál, 1936.

Résztevők (balról jobbra): Móczár László, Soós Árpád, Fábrián Gyula, Woynárovich Elek, Kaszab Zoltán, Dudich Endre, és a jobb szélen Balogh János – Participants of the collecting trip of the Zoosystematic Institute, Budapest, at the Stájer houses, 1936



Hazánkban, ahol az ötvenes-hatvanas évek tudománypolitikája következtében a taxonómus kutató a kihalt fajok listájára került, csak az erők egyesítése révén érhető el számottevő eredmény a táj kutatásokban. Ez azt is feltételezi, hogy a vidéki múzeumokban dolgozó specialisták sem csak a szigorúan vette megye, vagy régió határain belül kutathatnak, hiszen az élővilág elemei nem ismerik az emberalkotta határokat.

Egy olyan korban, amikor az élőhelyek pusztulása kö-

vetkeztében egyre szegényebbé válik hazánk faunája, flórája is, a megismerő, feltáró munkának sokkal nagyobb támogatást kellene kapnia. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a leromlási, degradálódási folyamatok sebessége gyorsabb, mint a mi megismerő képességünké. A faunisztikai, taxonómiai adatok nélkül pedig elképzelhetetlenek azok a vizsgálatok, amelyek az élőközösségeken belüli anyag- és energiaáramlást, az együtt élő populációk közötti kölcsönhatásokat hivatottak feltárni. ■

„Ásványászok, bogarászok, embertanászok és társaik“

Szakmai találkozók – a természettudományos muzeológia fejlődésének eszközei

Korsós Zoltán

Éppen 15 éve született az az azóta hagyománnyá vált kezdeményezés, hogy az ország természettudománnyal foglalkozó muzeológus kollégái egy alkalmas helyen összegyűlve megvitassák a szakmájukat közvetlen közelről érintő kérdéseket, tájékozódjanak egymás nem kevésbé érdekes munkájáról, és nem utolsósorban erőt merítsenek abból a tényből, hogy nem egyedül vannak abban a nehéz helyzetben, amelyről addig azt hitték, csakis és kizárólag a saját környezetükre jellemző. Talán a több közös nevezővel rendelkező általános muzeológusok számára nehezen érthető, hogy miért is érzik a legtöbb helyen a természettudomány bármely szűkebb szakterületével foglalkozó kollégák annyira különönek magukat, mint ahogy ugyanezt az erre szakosodott országos intézményben is csak kevesen tudják elfogadni. Pedig a régészek, művészettörténészek, néprajzosok társadalmi szinten jóval ismertebbek, hozzájárulásukat tekintve az általános műveltséghez közelebb álló közegében az „ásványászok, bogarászok, embertanászok“ és társaik mindig is kicsit habókosnak számítottak, és a munkájukhoz való hozzáállás legtöbbször kimerült a „hagyjuk szegényeket, hadd csinálják, amihez kedvük van“ felkiáltásban. Megvan (megvolt) ennek a maga előnye is: amíg a múzeumi szervezetek fenntartása bevallottan és vállaltan állami feladat volt, addig a természettudományos muzeológusok viszonylag kényelmesen művelhették saját szakterületüket; eredményeik, ha mégoly világraszólók voltak is, csak ritkán kavarták fel a város, a megye kulturális életét. Hiszen ki tudja megítélni, hogy egy új recésszárnnyú faj leírása, egy ritka páfrány eddig ismeretlen termőhelye vagy a korabeli temető csonttani meglepetése milyen következményeket von esetleg maga után, talán évtizedekkel később a tudomány fejlődésében?

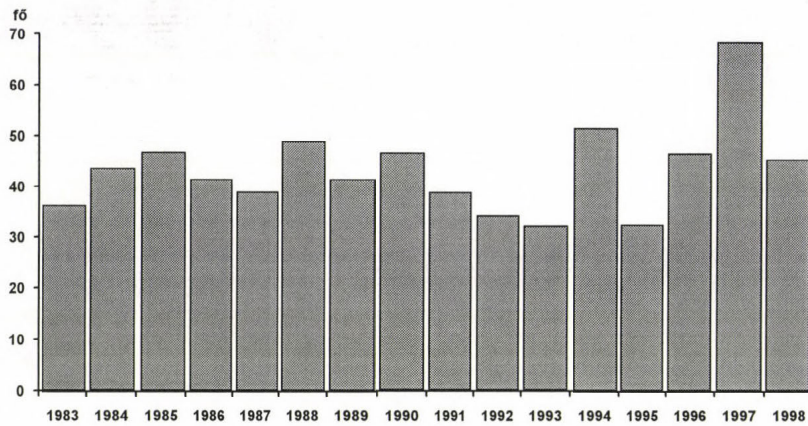
Magyarországon mindent összevetve aligha dolgozik száznál több természettudományi muzeológus, s az ő szakterületeik a tudomány ezernyi ága közt szétszóródva nemigen fedik át egymást, ritkán adnak okot késhegyig menő vitákra vagy ellenségeskedésre. Ez is előnye a természettudományi muzeológiának: ahogy egy minisz-

tériumi köztisztviselő egyszer megfogalmazta „azért szeretek a természettudományos muzeológusok találkozóra eljárni, mert ők sosem sértegetik egymást, olyan békés összhangban vannak, és minden nehézség ellenére jókedvűek!“ Még ha ez nincs is állandóan így, azért az teljesen igaz, hogy ezeken az összejöveteleken valóban nem a mineralógia, geológia, paleontológia, botanika, zoológia és antropológia részletkérdései állnak a megbeszélés középpontjában, hanem a szakterületet egészében érintő, s többnyire a többi múzeumi területtel nehezen összeegyeztethető specifikumok helyének keresése. Emellett jól megfér az egymás legutóbbi külföldi útjainak vetített képes élménybeszámolója, vagy a gyűjtemény legfrissebb darabjainak büszke prezentálása.

Mik is tehát azok az általános kérdések, amelyek odacsalják azt a mintegy félszáz múzeumi szakembert, akik a természettudományokkal foglalkoznak? Ha végigtekintünk az eddigi 16 találkozó témáinak jegyzékén (lásd táblázat), láthatjuk, hogy a középpontba helyezett kérdéskörök szinte kivétel nélkül bármelyik, általános muzeológiai konferencia vagy szimpózium témái lehetnének. Ennek egyik oka kétségtelenül az, hogy a természettudományoknak ez a múzeumokba helyezett művelési formája (mert erről van szó) értelemszerűen nem szakadhat el környezetétől, és annak feltételi rendszerétől. A másik, ennél jóval prózaibb ok pedig az lehet, hogy a témaválasztás majd minden esetben követte vagy legalábbis illeszkedett az abban az évben a muzeológiai közvéleményt foglalkoztató jelentősebb eseményekhez, jogszabályi vagy szakmai közéleti változtatásokhoz, esetenként éppen az időben is közel eső rendszeres országos főigazgatói értekezlet tanácskozási témájához. Ezen túlmenően észrevehető, hogyan tolódott el az elmúlt 15 év alatt az izgalmas kérdések fókuszpontja a szakmaibb jellegűektől a vállalkozói, „marketing“, „menedzsment“ típusú problémák felé, párhuzamosan azzal, ahogy a múzeumok, kikerülve az állami gondoskodás biztonságos melegéből, egyre inkább rákényszerülnek arra, hogy önálló lábakra állva (de ennek ellenére

"Stones, Plants, and Beasts". Natural History Workshops in Hungary

Museologists specialised on natural history organise a regular yearly meeting since 1983 to discuss their peculiar problems. Their questions differ from general museology because the subject – objects of nature – needs a different methodology to study, evaluate and interpret. There are not more than 100 natural history museologists in Hungary, and they are dispersed mainly in the county museum network, in two regional natural history museums – Mátra Museum, Gyöngyös, and Bakyony Museum, Zirc –, and in the Hungarian Natural History Museum, Budapest. Natural history museology was always handicapped due to its special conditions, personal and material demands; and, unfortunately, has not found its place in the new Cultural Heritage Act either. Perhaps the guidelines on the museum normatives will help to clarify the situation of the Hungarian natural history museology, and set up the framework for its development in harmony with other branches of museology. Venues and main discussion topics



Részvétel a természettudományos muzeológus találkozókban a kezdetektől napjainkig – Number of participants at the natural history workshops in Hungary

of the 16 natural history workshops held up to now are listed in a separate table.

Jegyzet

1. Mahunka Sándor: A tudományos kutatások célja, helyzete és jövője a természettudományi múzeumokban. Szubjektív megjegyzések egy kényes témához. Magyar Múzeumok, 1996, 2(1): 17–21. Kecskeméti Tibor: A vita. Magyar Múzeumok, 1996, 2(1): 21–22.

sokszor az irányítástól gúzsba kötve) anyagi háttérrel tevékenységnek megfelelő színvonalon folytatni kívánt szakmai munkájukhoz.

A témák mögött azonban, bármennyire is általánosnak tűnnek, mindig ott rejtőzik a természettudományi specifikum, ami legtöbbször izgalmas, néhányszor talán unalmas is teszi a kívülálló számára ezeknek a találkozókban a légkörét. (Itt követjük meg azokat a meghívott vendégeket, akik esetleg nem tudták magukénak érezni a természettudományi muzeológusoknak oly égető kérdéseket!) Hogy néhány példát hozunk: a múzeumi nyilvántartás szinte feloldhatatlan problémát jelent a botanikai, zoológiai gyűjtés esetében: a begyűjtött példány azonosítása – megfelelő szakember hiányában – akár évekig is várhat magára, ilyenkor hova leltározunk (hiszen a tárgynak még nincs „neve”)? Vagy hogyan vegyük nyilvántartásba például egyetlen éjszakai lámpázásos rovargyűjtés lepkéit, bogarait, tegeseit stb., amelyek összegyűjtésük – adj’ isten – akár a több tízezret is kiteheti! S arról csak félve teszünk említést, hogy az ilyen csapdázásos anyag – szintén évekig tartó – válogatása, azonosítása során jóval kisebb mennyiség kerül ténylegesen a gyűjteménybe; mi ez akkor, selejtezés (jegyzőkönyv nélkül)? Ez aztán átvezet egy másik témakörbe, a természetvédelemmel való állandó

együttműködés irányába, amely például a második találkozótéma volt Orosházán. A természetvédelmi összhang megteremtésének hiánya egyébként is fájó pontja a természettudományi muzeológiának; hiszen a nélkülözhetetlen érdembeli együttműködés még a friss kulturális örökség törvényből is kimaradt. Elég arra utalnunk, hogy mennyire eltérő fogalmat takar a „védettség” mint olyan, a két minisztérium hatásterületén!

Hogy a törvény más pontokon is mennyire mostohán bánik a természettudományi muzeológia specifikus problémáival, és hogy szakembereink mennyire nem találnak választ (de még támpontot sem!) a szinte mindennapos működést veszélyeztető kérdésekre, az nem lehet ennek az áttekintésnek a témája. Bízunk abban, hogy az új Kulturális Örökség Igazgatósága, amely örvendetes módon képviseltette magát legutóbbi találkozónkon, megoldást talál majd erre. S ha már a legutóbbi, zalaegerszegi találkozónál tartunk, itt kell azt a másik örvendetes tény is megemlíteni, hogy a természettudományi múzeumok összejövetele az utóbbi években a műszaki gyűjtemények részvételével bővült, így szélesítve a problémakörében hasonló gondokkal küszködő intézmények palettáját.

A budapesti Magyar Természettudományi Múzeum és esetleg alapítványi múzeumok kivételével a szűkebb értelemben vett természettudományi muzeológusok az országban az önkormányzatok által fenntartott múzeumok keretében működnek. Ezek túlnyomó többségükben a még meglévő megyei múzeumi hálózathoz tartoznak; hogy ez a szerveződés meddig életképes, azt magasabb politikai erők (pl. az egész megyei struktúra átalakítása) fogják eldönteni. A megyei múzeumi szervezetben a természettudományi osztály jó esetben néhány, de van, ahol egyetlen munkatársa látja el mindazt a feladatot, amelyet a természettudományi muzeológia jelent. Hogy ez mennyire a végtelenségig leegyszerűsített, szinte abszurd, annak nem is annyira az az oka, hogy egyedül neki kell értenie az ásványokhoz, őslényekhez, növényekhez, állatokhoz és embertanhoz egyaránt, hanem inkább talán az, hogy a kiállítás-rendezéstől a tudományos publikációig minden területen eredményt kell felmutatnia. S csak az tudja, hogy mennyire más egy természettudományi kiállítást rendezni a képzőművészeti tárlathoz képest, aki próbálta már a közönséget becsalogatni a természet egy szeletét bemutató, élethű diorámával! És akkor a tudományos kutatásról még nem is beszéltünk, amiben legalább országos, de inkább nemzetközi jelentőségű közleményeket illik produkálni. Hogyan várható el mindez a néhány, szűkös anyagi háttérrel rendelkező kollégától, akár csak regionális szinten is?! Még az olyan, részleges önállóságot nyert és tematikájukban csak természettudományi fog-

Év	Helyszín	Téma	Szervező intézmény
1. 1983	Miskolc	A megyei hálózat szerepe a magyar természettudományi muzeológiában	Herman Ottó Múzeum
2. 1984	Orosháza	Természetvédelem a múzeumok munkájában	Munkácsy Mihály Múzeum
3. 1985	Pécs	A számítógép alkalmazása a múzeumi nyilvántartási munkában	Janus Pannonius Múzeum Természettudományi Osztálya
4. 1986	Gyöngyös, Mátraháza	A természettudományi muzeológia és az önkormányzatok kapcsolatrendszer	Mátra Múzeum
5. 1987	Keszthely	A jogszabályok szerepe a természettudományi muzeológiában	Balatoni Múzeum
6. 1988	Velem	Múzeumok - regionalitás - integrálódás	Savaria Múzeum, Szombathely
7. 1989	Kaposvár	A vidéki múzeumok és gyűjtemények problémái és kilátásai a jövőbe	Somogy Megyei Múzeum
8. 1990	Zirc	Vállalkozunk, ne vállalkozunk?	Bakonyi Természettudományi Múzeum
9. 1991	Debrecen	Szaktanársági helyzetének alakulása	Déri Múzeum
10. 1992	Miskolc, Kéked	A múzeumi szakalkalmazottak besorolási problémái	Herman Ottó Múzeum
11. 1993	Nyíregyháza, Vásárosnamény	Múzeumi marketing	Jósa András Múzeum, Vasvári Pál Múzeum
12. 1994	Érd	Mitől múzeum a múzeum?	Magyar Földrajzi Múzeum
13. 1995	Kaposvár	A tudományos kutatások célja, feladata és helyzete a természettudományi múzeumokban	Somogy Megyei Múzeum
14. 1996	Budapest	Kiállítás: kincsek, mit? Az "Ember és Természet Magyarországon" c. kiállítás bemutatása	Magyar Természettudományi Múzeum
15. 1997	Gyöngyös, Mátrafüred	Állagvédelem a természettudományi gyűjteményekben	Mátra Múzeum
16. 1998	Zalaegerszeg	Hogyan tovább természettudományi muzeológia? Az új kulturális örökség törvény kapcsán	Magyar Olajipari Múzeum

lalkozó múzeumok is küszködnek a feladat nagyságával, mint a gyöngyösi Mátra Múzeum vagy a zirci Bakoynyi Természettudományi Múzeum.

Az előkészítés alatt álló új múzeumi normatíva lehetne talán az a keret, amely lehetőséget teremtene a természettudományi muzeológia méltó kibontakozására országos szinten, amennyiben az általa megszabott személyi és anyagi feltételek minden múzeumi szakterület arányos, kiegyensúlyozott fejlődését szabályozná. Az egymástól nagyon távol álló és ugyanazon kutató által érdemben jószerivel művelhetetlen tudományágak, az ásvány-kőzetan, föld- és őslénytan, botanika, zoológia, antropológia megyei szinten egy-egy szakembert kellenek hogy kapjanak, kiegészítve a megfelelő számú preparátori, ill. múzeumi asszisztensi létszámmal. Csak így várható az, hogy megyei múzeumainkban a modern társadalmi igényt és érdeklődést kielégítő, a természetvé-



Az 1993-as vásárosnaményi XI. Természettudományos Muzeológus Találkozó csoportképe – Group photograph of the 11th Natural History Workshop held in Vásárosnamény, 1993

delmi, ökológiai és környezeti nevelési szempontoknak megfelelő, igényes gyűjtő-, feldolgozó és bemutató munka folyjon. ■

A Fialat Antropológusok Társaságáról

Bernert Zsolt, Kustár Ágnes, Szikossy Ildikó

A Fialat Antropológusok Társaságának létrehozásában nagyrészt a hazai embertani (antropológiai) kutatások feltételrendszerének néhány sajátossága motivált bennünket. Neves kutatók által megfogalmazott, sok fórumon elhangzott, de a múzeumi életben kellően mégsem ismert gondolatok közül említünk néhányat.

Közismert, hogy a szupraindividuális (egyed feletti szerveződési szintű) biológiai tudományok mindegyike alulfinanszírozott. A fizikai antropológia sem tartozik a jól támogatott tudományágak közé, legnagyobb problémája mégis inkább a kis kutatói létszámból adódik. Az antropológia elért eredményeihez és feladataihoz képest Magyarországon méltánytalanul szerény intézményi és személyi feltételekkel rendelkezik. Kétségtelen, hogy egyetlen tudomány sem léphet addig előre, amíg csak a kutatási programok kapnak támogatást, de nem szülehetnek velük együtt kutatói álláshelyek is. A kutatói státuszok megszűnése, (amire példa ebben az évben a Magyar Nemzeti Múzeum egyetlen antropológus álláshelyének felszámolása), az egyébként is kis kutatói létszámmal működő tudományágnál különösen baljóslatú. Ma az aktív hazai szakemberek több mint fele munkahelyén egyedül foglalkozik antropológiával és munkaidejének csak kisebbik részében, leginkább azon kívül.

A fizikai antropológiának hagyományosan – vizsgálatainak tárgya alapján – három szakterületét különböztetjük meg. A paleoantropológia az emberi faj kialakulásával foglalkozik. A történeti embertan a történeti korok népességeit vizsgálja. A humánbiológia pedig a ma élő népességeket tanulmányozza.

A korszerű, hatékony csoportmunka intézményi háttere csupán három egyetemen és egy múzeumban adott, ezek a hazai antropológia/humánbiológia „alapintézetek”. A Magyar Természettudományi Múzeum Embertani

Tárában öt muzeológus státuszban dolgoznak antropológusok. Az MTM országos gyűjtőkörével és szakfelügyeleti jogosultságával minden Magyarországon feltárt történeti embertani leletanyag felett ellenőrzési joggal és kötelezettséggel bír. Itt található Közép-Európa legnagyobb történeti embertani gyűjteménye, a hazai gyűjteményekben őrzött hiteles anyag több mint egyharmada. Ezért, miként régen, ma is az MTM Embertani Tára tekinthető a hazai történeti embertani kutatások központjának.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszékén három oktatói státuszban dolgoznak antropológusok. Az itt folyó értékes kutatások ezt a munkahelyet teszik a hazai humánbiológia központjává. Hagyományosan itt rendezik a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának összejöveteleit is. Ez az egyetlen olyan, évente többször összeülő fórum, ahol az antropológus kutatók szervezett keretek között találkozhatnak. Jelentős eredménynek tekinthető a posztgraduális antropológus/humánbiológus képzés, annál is inkább, mert sem főiskolai, sem egyetemi antropológus képzés nincs Magyarországon.

A József Attila Tudományegyetem Embertani Tanszékén szintén három oktatói státuszban dolgoznak antropológusok. Itt található az Alföldön feltárt történeti csontanyag döntő része. Történeti embertani és humánbiológiai oktatás és kutatás egyaránt folyik a tanszéken. Kiemelkedő jelentőségűek patológiai kutatásaik.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszékén, ahol mind történeti embertani, mind humánbiológiai oktatás és kutatás egyaránt folyik, három oktatói státuszban dolgoznak antropológusok. Történeti embertani kutatásaik a matematikai statisztika magas szintű alkalmazásával hívják fel magukra a figyelmet.

On the Society of Young Anthropologists

The Society of Young Anthropologists was recently founded to cope with with some peculiar conditions of Hungarian anthropological research. Physical anthropology is traditionally divided into three fields: palaeoanthropology, historical anthropology, and humanbiology. Employment of scientists, personal and institutional background of professional anthropological research is conspicuously underestimated as compared to the tasks and results of the investigations. Modern, effective team work is represented only in three university departments and one museum. The Department of Anthropology of the Hungarian Natural History Museum, Budapest, is considered as the central institute for historical anthropology. With its five research employments, this institute supervises all investigations of historical anthropology in Hungary, and houses in its collection onethird of the whole Hungarian anthropological material.



Fotó-Photo: Bernert Zs.

Az MTM Embertani Tár épülete, a FAT székhelye – Department of Anthropology, Hungarian Natural History Museum: the headquarter of the Society of Young Anthropologists

There are 14 scientists altogether in Hungary who have published more than three papers on historical anthropology in the past five years. Large and important cemeteries, however, are still investigated with a low research rate, due to the lack of personal and financial conditions.

The Society of Young Anthropologists have 17 members, and its main goals include to coordinate anthropological workshops and young scientists of Hungary; to popularise the results of physical anthropology; to support individual research initiations; and to publish *Folia Anthropologica*, a new scientific journal devoted to physical anthropology in the Carpathian Basin.

A problémát az jelenti, hogy ezekben az intézményekben az intézményi munka nem kizárólagos feladat. Az egyetemen az oktatói, a múzeumi területen pedig a muzeológiai és közművelődési feladatok is hangsúlyosak. Egyetlen olyan antropológus státusz van hazánkban (az MTA Régészeti Intézetében), ahol a kutatási feladat az elsődleges.

A kutatók munkáját segítő „kiszolgáló személyzet” hiánya is közismert. Egy-egy kutatóhelyen még megmagyarázható a preparátor, a restaurátor, a laboráns vagy éppen a titkárnő hiánya, de ennek a helyzetnek általánossá válása mindenképp a tudományos élet alapvető strukturális problémáját jelzi.

A történeti embertanról

A történeti embertan a történettudományok közül a régészettel áll a legszorosabb kapcsolatban, hiszen kutatási tárgyának zömét a régészeti ásatások biztosítják. Mi magunk hisszük, hogy a régészettudománynak szüksége van a történeti embertani vizsgálatok eredményeire. Sajnos nem eléggé közismert, hogy milyen beláthatatlanul nagy a csontokban rejlő információ-tömeg. A DNS vizsgálatára épülő újabb kutatások például az egyes emberek genetikai tulajdonságairól, valamint az intra- és interpopulációs genetikai kapcsolatokról szolgáltathatnak információval.

Sajnálatos tény, hogy a régészeti feltárt és az antropológiailag feldolgozott temetők száma közötti különbség egyre nő. A nagy sírszámú temetők komplex antropológiai feldolgozása az elmúlt években csak alacsony intenzitással folyt. Ennek két oka van. Egyik a történeti antropológiával foglalkozó hazai kutatók alacsony száma, másik a kutatásban érvényesülő kényszerítő motivációs szempontok. Nézzük e két okot részletezve.

A történeti embertan ötven évvel ezelőtti újraindulásakor már bőséges feldolgozandó csontanyaggal találtak szembe magukat a tudomány művelői. A hazai történeti antropológiával foglalkozó aktív kutatók létszáma 25 körüli. Az aktív régészek száma ennek több mint tízszerese. Ez az arány az elmúlt évtizedekben sem volt kiegyensúlyozottabb, s nem volt jellemző, hogy valaha is ennél több történeti embertannal foglalkozó kutató dolgozzon egyszerre Magyarországon.

Az aktív munkatársak közül tíz fölötti a pályakezdő vagy legalábbis fiatal antropológus. A fenti felsorolás mutatja, hogy a hazai történeti antropológiával foglalkozók többsége munkahelyén egyedül és/vagy főállása mellett „mellékfoglalkozásként” – gyakran tényleges intézményes háttér nélkül – végez történeti antropológiai kutatásokat. Ez a sajnálatos helyzet két problémát is felvet. Egyrészt a kapcsolattartás és a szakmai továbbfejlődés nehezülését. Másrészt a főállásuk mellett történeti antropológiai vizsgálatokat végzők számára a mun-

kahely egyéb profiljából adódóan a kutatások leginkább egyéni pályázatokkal lehetségesek. A helyzetet más szempontból is elszomorító. A történeti antropológia nem szolgál piaci haszonnal, ezért csak az alapkutatások támogatóitól remélhető segítség a vizsgálatok anyag-, eszköz-, az eredmények publikációs költségeinek fedezésére. A kutatások fő állami támogatója az OTKA.

A mérleg egyik oldalára tehát a központi támogatások mértékének végletes beszűkülése és az antropológus álláslehetőségeknek a szakma szinten tartását is veszélyeztető alacsony száma kerül. Az amerikai minősítési rendszer átvétele („impakt faktor”), a rövid idő alatt publikálható eredményeket szolgáltatató vizsgálatok (demográfia, patológia, a már feldolgozott szériák új szempontú összehasonlításai) arányának növekedését eredményezi, és azon témák preferálását, amelyek eredményei külföldi folyóiratokban közölhetők. Ezek pedig témakörükből adódóan ritkán foglalkoznak a Kárpát-medence történetével. A mérleg másik oldalán a teljes körű, alapadatokat szolgáltatató „klasszikus” antropológiai feldolgozások alacsony száma áll.

A kutatás nehézségei fokozottan érintik a fiatal, pályakezdő antropológusokat. Mindezek alapján a közelmúltban végzett antropológusok/humánbiológusok között felmerült az igény egy, a szakmai munkájukat segítő szervezet létrehozására.

A Fiatal Antropológusok Társasága (FAT)

A FAT 1997-ben alakult meg. Székhelye az MTM Embertani Tára (jelenleg még 1062 Budapest, Bajza utca 39.), napjainkban 17 tagja van. Célkitűzése, hogy a tagságán keresztül összefogja a hazai antropológiával foglalkozó fiatal kutatókat és kutatóműhelyeket. Kapcsolatot tart fenn a rokon szakmák kutatóival is. Tevékenységi köre országos, céljait a Fiatal Antropológusok Társasága alapszabályának 2. §-a foglalja össze. Eszerint:

- Az antropológusok együttműködésének elősegítése, a magyar antropológia egységének őrzése, elvi és gyakorlati kérdéseinek rendszeres megtárgyalása, konkrét esetekben is.
- Állásfoglalásainak az illetékes állami, önkormányzati és társadalmi szervek, társaságok és a nyilvánosság elé terjesztése.
- Kölcsönös segítségnyújtás a FAT tagjainak munkájában.
- A több intézményt érintő szakmai feladatok egybehangolása
- A fizikai antropológia munkásságának, eredményeinek népszerűsítése.
- A *Folia Anthropologica* és kiadványok megjelentetése, a hazai sajtó tájékoztatása.
- Kapcsolattartás hasonló jellegű hazai, más nemzeti és nemzetközi szervezetekkel.
- A hazai fiatal antropológusok számára továbbképzési, előadási és publikációs lehetőség biztosítása.
- Minden más olyan feladat megvalósítása, amelyet az általános célok elérése érdekében a közgyűlés meghatároz.

Az alapszabály elkészítésénél nagy figyelmet fordítottunk arra, hogy az összhangban álljon a Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület alapszabályával. Ezáltal sem kívántunk akadályt gördíteni a FAT-nak a múzeumi szférához tervezett mielőbbi integrálódása elé. Célunk ezzel a régész és antropológus szakma közötti új kapcsolódási felület kialakítása, hiszen a régészek nagy többsége múzeumokban dolgozik, míg az antropológusoké nem.

A FAT egyéves működése során az alábbi eredmé-

nyeket érte el: 1997 és 1998 nyarán egy-egy kéthetes összejövetelt tartottunk Kápolnásnyéken a Vörösmarty Emlékházban. Ezeket egyeztetettük az alkalmazott mérési technikákat, és új életkorbeeslő módszerekkel ismerkedtünk meg. Két Árpád-kori temető (Vál-Plébániakert és Baracs-Apátszállás) csontanyagát vizsgáltuk csoportmunkában. A munkába bevontuk az antropológia/humánbiológia szakképzés hallgatóit, ezzel is segítve őket a mérési technikák elsajátításában.

A folyóiratunk megjelentetéséért benyújtott többszöri sikertelen pályázataink (NKA, József Attila Alapítvány) ellenére is, reményeink szerint sikerül kiadnunk az év végéig a Folia Anthropologica első számát.

A Folia Anthropologica

A hazai fizikai antropológusok kutatásai a Kárpát-medence múltbeli és jelenlegi népességeinek biológiai sajátosságaival foglalkoznak. A vizsgálatok eredményei nemzeti jellegűkből adódóan – közvetlenül nem válthatók forintra, ezért eredményeink publikálásának kevés anyagi támogatója akad. A magyarság múltbeli és jelenlegi biológiai állapotának ismerete azonban mégsem jelentéktelen fontosságú. A FAT tagsága lényegesnek tartja, hogy a Folia Anthropologica mint történeti embertani és humánbiológiai folyóirat megjelenhessen. A szer-

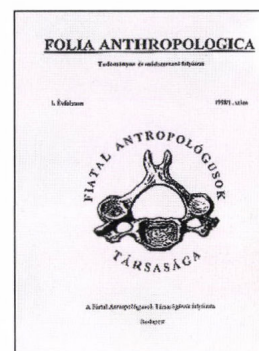
kesztőség kiemelten az alábbi két célt tűzte maga elé:

- az antropológiával foglalkozó szakemberek számára tudományos publikációk megjelentetésének biztosítása;
- a fizikai antropológia legújabb külföldi eredményeinek és vizsgálati módszereinek magyar nyelvű ismertetésével a hazai antropológus továbbképzés segítése.

A fenti célok megvalósításáért a FAT a Folia Anthropologica-t minden olyan hazai felsőoktatási intézménynek, múzeumnak és tudományos intézetnek megküldi, amelyben fizikai antropológiai kutatások zajlanak (vagy azzal szorosan rokon szakmát művelnek), illetve antropológiát oktatnak.

A Folia Anthropologica-ban megjelenő cikkek:

- a Fialat Antropológusok Társasága tagjainak saját kutatási eredményeken alapuló, fizikai antropológiával kapcsolatos publikációi;
- a FAT tagjai által elfogadott és ajánlott tartott kutatási módszerek részlet és magyar nyelvű leírásai;
- mindazon antropológusok (nem FAT-tagok) módszertani, didaktikai jellegű írásai, amelyek a szakmát tanulók vagy azzal foglalkozók szakmai továbbképzését segítik;
- beszámoló a Fialat Antropológusok Társasága tevékenységéről, rendezvényeiről és más antropológiai programokról.



Feladatok a műtárgyvédelemben

B. Perjés Judit

A szakmában nem, vagy csak kevésbé járatos olvasó a „műtárgyvédelem” szó hallatán először azokra a személyekre (polgári fegyveres őrség), berendezésekre, eszközökre (védőrácsok, riasztók) gondol, akik és amelyek segítségével a múzeumban őrzött műtárgyakat őrzik a külső veszélyektől.

A múzeumi munkatársaknak azonban igen fontos feladata a múzeumon belüli műtárgyak megóvása is. Ennek a feladatnak akkor tudunk megfelelni, ha az intézményen belül a különböző területeken dolgozók között az együttműködés. Ismerjük egymás munkáját, segítük egymást, mert tudjuk, közös a felelősség, a műtárgy megfelelő őrzése, védelme érdekében.¹

A Budapesti Történeti Múzeum mindenféle várostörténeti vonatkozású tárgyat gyűjt, feldolgoz és megőrzi. E gazdag gyűjteménynél a korszerű műtárgyvédelmi szempontok alkalmazásához a napi munkában nemcsak pénz kell, hanem a gondolkodásmód megváltoztatása is, amely csak lépésről-lépésre valósítható meg.

A műtárgyvédelmi tevékenységben való teljességre törekvésben a restaurátorok mindig partnerei a gyűjtemények vezetőinek, a régészeknek, a kiállítások rendezőinek, a műtárgyszállítóknak, mindazoknak, akik közvetlenül vagy közvetve a műtárggyal kapcsolatba kerülnek. Így például nem luxus a napernyő, a fóliasátor használata az ásatáson, a savmentes csomagoló anyag

és a megfelelő tároló eszköz a raktárban. Fontos szempont a kiállításoknál a környezetbarát anyagokból készült vitrin, a tárgyat nem károsító megvilágítás és páratartalom biztosítása. Ezen az ún. megelőző konzerváláson kívül elengedhetetlen a tárgyak kisebb és nagyobb mérvű konzerválása vagy restaurálása.

1924-ben már volt kinevezett restaurátora intézményünknek *Nok Gyula* személyében.² Mely tárgyak konzerválása fűződik a nevéhez, talán még megdudhat. De az bizonyos, hogy az azóta eltelt 74 esztendőben ismert és ismeretlen utódai munkájukkal sok-sok műtárgy életét hosszabbították meg a tudomány és a látogató nagyközönség gyönyörűségére. Intézményünkben (Budavári Palota, Kiscell, Aquincum) a kiállított tárgyak leg többjének restaurálását a Restaurátor Osztály húsz fős kollektívája végzi a várostörténeti, régészeti és az újkori tárgyak esetében egyaránt.³

A régészeti leletek kezelés hiányában bizonyos idő elteltével teljesen megsemmisülhetnek. Megóvásukat szolgálják a különböző konzerválási eljárások, amelyeknek alapvető célja a tárgy fizikai megmentésén kívül a leletek eredeti formájának és funkciójának meghatározása, s ezáltal alkalmassá tétele a tudományos kutatás számára. Ennek érdekében történik a lelőhelyen a helyszíni konzerválás, a restaurátor műhelyben a feltárási tisztítás, amelyet a szükséges vizsgálatokkal, fény-

Tasks in the Care of Objects

The adequate conservation of works of art and crafts, as well as archaeological finds calls for cooperation between colleagues in the museum. Preventive conservation, involving cataloguing, storage and exhibition, serves to lengthen the 'life' of the object. The main goal is to create an environment in which the condition of the object will be maintained and improved.

The conservation process of three different objects is discussed in detail in the article. The conservation of an Avar belt decorated with silver mounts was first motivated by considerations according to conservation ethics, modified later by the discovery of new finds.

The conservation of a

table decorated with sheet metal and tortoiseshell in the Boule technique involved the use of techniques and fabrics similar to the ones when table was manufactured. In the case of works such as this table, it is extremely important to ensure adequate storage conditions after the conservation.

An altarpiece depicting St. Donatus had to be restored owing to its extremely bad state of preservation. The success of the conservation was enabled by cooperation between various conservation specialists.

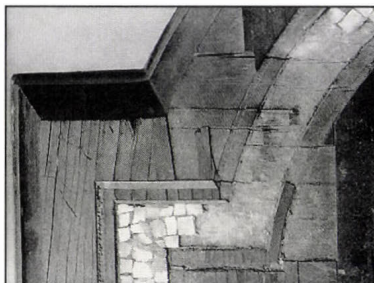
Jegyzetek

1. Albrechné Kunszeri Gabriella: Az ECPA tanácskozásáról. Múzeumi Hírlével, 1997. 9. sz. 227–229.

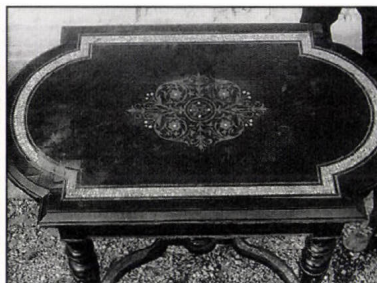
2. K. Végh Katalin: A Budapesti Történelmi Múzeum első félévszázada 1887–1938, Pest-Budai Hírmondó I. 1988. 62.

3. Restaurátorok a régészeti területén: Bobkó Judit, K. Búzás Zsuzsanna, Gábler Szilvia, Heincz Katalin, Hunyady Ágnes, Józsa Júlia, T. Lészko Ildikó, F. Nüber Noémi, B. Perjés Judit, Szücs Apor, Tusa Mária, Újvári Gábor, Tóth Attila (gyűjteménykezelői munkakörben). Restaurátorok az újkor területén: Csere Judit, Csepány Ákos, Hernádi György, Cs. Hollós Mária, Honos Rudolf, Jeges

A Szent Donát oltárkép részletei a restaurálás előtt – Details of the St. Donatus altarpiece before the conservation



Az asztal tönkrement berakásai és a középső intarzia restaurálás előtt – The damaged inlays and marquetry of the middle section of the table top before conservation



A helyreállított intarzia – The marquetry after the conservation

Fotók—Photos: Bakos Á., Bakos M., Hernádi Gy., B. Perjés J.

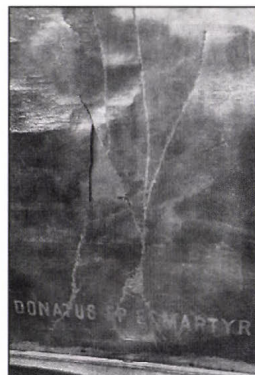
képekkel és rajzos dokumentációkkal kísérünk. A régészeti anyag mind teljesebb értékű megóvása talán akkor lenne biztosított, ha az ásatás nagyságától, az előkerült leletek mennyiségétől függően megfelelő létszámú restaurátorgárda állna rendelkezésre. Ez nemcsak a mi intézményünkben, hanem másutt is egyelőre csak álom.

Hogyan tudunk mégis a mai állapoton javítani? A régésszel együttműködve a kezelések során el kell dönteni, melyek azok a leletek, amelyek kiállításra kerülnek, s melyek azok, amelyek a gyűjtemény raktárába. A kiállítás esetében teljes restaurálást végzünk, a másik esetben az állagmegóvás is elegendő. Ilyen megoldásokkal hamarabb jutnánk el egy-egy ásatási anyag feldolgozásának a végére. De a konzerválásnak eme ágához elengedhetetlenül hozzátartozik a megfelelő raktári környezet. Amíg ez nincs biztosítva, addig restaurátoraink örülnek, ha minél több restaurált tárgy kerül a kiállítókba, mert ott még viszonylag védettebb környezetben vannak, mintha a raktárban lennének.

A konzerválás szigorúan vett értelemben vissza nem fordítható beavatkozást jelent. Az pedig az alapvető követelmények közé tartozik, hogy a restaurálás során lehetőleg olyan anyagokat használjunk, amelyek a későbbiekben a tárgy roncsolása nélkül eltávolíthatóak. Több okból is igen fontos ennek a szempontnak a betartása. A kezelés idején alkalmazott vizsgálati módszerek gyakran csak a későbbiekben bővülnek, vagy a tárgy az idők folyamán megsérül és újra kell restaurálni, de az újabb kutatási eredmények is megváltoztathatják a tárgy funkcióját.

Jól példázza ezeket a változtatásokat egy ezüst veretes avar kori öv,⁴ amely az „Ősi népek, antik kultúrák” régészeti kiállításon új formájában látható. A veretek töredékeit elsőként a mintaelemek nélkül, csak a formát megtartva, műanyagba ágyazva egészítették ki, s erősítették fel egy plexilapból hajlított öv rekonstrukcióra. A második alkalommal egy etikusabb módját választottuk a veretek kiegészítésének. A legépebb darabokról szilikonkautsuk segítségével negatívot vettünk. A negatív minta alapján az eredetihez hasonló műanyag másolatokat készítettünk és ezek felületére helyeztük az eredeti töredéket. Így szélei nem sérülnek a kiegészítő anyagtól, a töredékek látványa pedig egységgé egészül ki. Az újabb kutatások szerint a préselt ezüst veretek női ruha díszítményei is lehettek. Ezért újból leszedtük a rekonstruált övről és a megkapott formában helyeztük fel a bőröcsikra. Ezek a változtatások csak régészeti leletek restaurálásánál alkalmazhatók.⁵

Az újkori tárgyaknál is az eredeti készítmód, a történeti érték, az esztétikum mellett a tudományos feldolgozás, a megőrzés és a kiállíthatóság a legfőbb szempont. Ezt tükrözi a múlt század 60-as éveiben Bécsben készült, ún. Boule technikával díszített asztalka is. Annak ellenére, hogy a szerkezete ép volt, a felületét díszítő fém- és gyöngyház berakás, ami a tárgynak a sajátosága, nagy mértékben károsodott. Ilyen állapotban az asztalka nem volt kiállítható, a raktározás során pedig a díszítő elemek tovább pusztulhattak. Hogy a restaurálás során a kiegészítéseket, a pótlandó díszítő elemek beragasztását, préselését megfelelő módon el lehessen végezni, a bútort elemeire kellett bontani. Ezt követte az egyes elemeken a berakások kiegészítése a marketéria készítésnek megfelelően, a hiányok furnér lemezzel való kiegészítése, a gyöngyház és rézberakások helyének kimélyítése és beragasztása. A pótlások beragasztása az eredetileg is használt ragasztó anyagokkal történt: a gyöngyházaké kazein-enyvvvel, a réz díszítményeké bőr-enyvvvel. Ahhoz, hogy az enyv jól tapadjon, szintén a régi technikát követve a fémfelületeket fokhagymaalajjal kellett a beragasztás előtt átkenni. A bútort elemek, tisztítása lenolaj és tölgyfahamu segítségével a berakások felfényezése után egyben a felületek felpolírozását is megoldotta.⁶ A restaurálás „időállósága” az ilyen összetett anyagú tárgyaknál nagyban függ a tárolási körülményektől, mivel a díszítésül szolgáló különféle anyagok különbözőképpen reagálnak a környezeti hatások által



bekövetkező alak- és mértváltásokra. Az asztalka, sok más társával együtt időszaki kiállításon látható.

Mennyit és milyen tárgyakat konzerváltunk és restauráltunk az elmúlt években? Ezeket megtudhatnánk a múzeum kiadványaiból, ha nem lennének oly szűkre szabottak.⁷

Hiába keressük az 1983-as évnél annak az oltárképnek az adatait is, amelynek restaurálása pedig szép feladat volt.⁸ Az ismeretlen mester oltárképe (195.2x94.2cm) a Nagyboldogasszony templomból került a múzeum gyűjteményébe. A Szent Donát alakját megörökítő kép alsó 2/3-án négy sávban, hosszanti irányban vágások, szakadások, mechanikai sérülések voltak. A vászon hiányait régi vászon anyaggal pótolta a restaurátor. Az egész képet a hátoldaláról új vászonra kellett feszíteni (dublizni), ami viaszos-gyantás, rozslisztes ragasztó anyaggal történt. A festékréteg hiányainak pótlásánál (pigment és az alapozás rétege) kalciumkarbonát + koletta és napon sűrített lenolaj keverékét használtuk. A retusálásnál különösen vigyázni kellett a beilleszkedő

retus alkalmazására a képen látható felhő alatti területénél. A felhőkből esik az eső, azonban a festményen az esőcseppekhez hasonló kopott-vonalas felületek is voltak. Zavaró voltak miatt ezeket el kellett tüntetni. A festőrestaurátorokból és művészettörténészekből álló szakértői zsűri – a festékvizsgálatok eredményeit is figyelembe véve – úgy határozott, hogy a kép alján levő XIX. századi felirat nem hiteles, azaz nem korabeli, ezért el kellett távolítani. A retusálás befejeztével, egy évvel később védőlakk réteg került a képre. A kép kerete faragott, aranyozott, korabeli munka. Külön nehézséget okozott a megtisztítása, mivel többször átfestették. Az átfestő rétegek eltávolítása több hétig is eltartott, míg az eredeti felület újból láthatóvá vált. A restaurált kép a Kiscelli Múzeum képzőművészeti állandó kiállítását gazdagítja.

Mennyibe kerül egy műtárgy restaurálása? Sokba, szoktuk mondani nem kellően átgondoltan. Ugyanis egy restaurált műtárgy többszörös értékű, mint az eredeti. Milyen másképpen hatnának azok a múzeumi beszámolók, ahol azt olvashatnánk, hogy például az 1998-as évben a megelőző konzerválás, az állagmegóvás, a kiállításokra történt aktív konzerválás és teljes restaurálások eredményeképpen X millió forinttal nőtt a BTM műtárgy állományának az értéke (még ha csak eszmei értékről is beszélhetünk). Ez a szemléletmód újabb, jelentős eredményt jelenthetne a műtárgyvédelem területén. ■

András, László Ferenc, Ördög Edit, Papp Sándor, Láng Andrea (megosztott munkakörben, rajzoló restaurátor).

4. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest, 1995. Corvina, 36. kép, 42–43.

5. A második és harmadik restaurálást B. Perjés Judit végezte 1996-ban, majd 1998-ban.

6. Az asztalkát Honos Rudolf restaurálta 1989-ben.

7. Kaba Melinda: A BTM évi jelentései 1981–1987., A BTM krónikája 1988–1995. In: Tanulmányok Budapest múltjából. XXV. Bp. 1996. 389–423.; Budapest az újkorban. A BTM Várostitörténeti kiállításának a vezetője. Bp. 1995.

8. Az oltárképet Hernádi György restaurálta 1982–83-ban.

„Örömel szerencsével agya az Isten hógy használja“

Bartók Béla kalotaszegi bútorai

Szojka Emese

A címben idézett jókívánságot Péntek Gyugyi György körösfői paraszttasztalos írta Bartók Bélához szóló levelében 1907-ben, azoknak a bútoroknak a használatára vonatkozóan, melyeket a zeneszerző számára készített a kalotaszegi faművesség szellemében, faragásokkal gazdagon díszítve. Bartók ekkor alakított ki önálló lakást, és bútorainak egy részét a falusi, körösfői paraszttasztalostól rendelte meg.

A századelőn a falusi férfiak közül még sokan jártasak voltak a fa megmunkálásában, különösen a fenyőben bővelkedő erdélyi részeken. Itt bontakozott ki a legváltozatosabb formákban a fa művészi értékű, nagy múlttal rendelkező felhasználása. Monumentális emlékeit a középkori ács technikával épített gótikus vonalú fatornyos templomok és a hasonló szerkezeti megoldással készült, faragással díszített fedeles utcai kapuk képviselik. A református templomok belső kiképzésében maradt fenn a fa díszítésének városi, képzett mesterek által festett ornamentikával kialakított stílusa, különösen szép és gazdag emlékegyüttel a kalotaszegi területen. A népi famunkákon a hagyomány ötvözte egybe a különböző történeti korokból származó technikai-szerkezeti vívmányokat az ugyancsak többféle forrásra visszavezethető ornamentikával együtt.

A közfigyelem a múlt század végén fordult a népi kultúra értékei felé, megkülönböztetett érdeklődéssel a kalotaszegi paraszttok készítette tárgyak iránt. Ez az érdeklődés nemcsak a sajátos esztétikai értékeket hordozó helyi hagyományokon alapuló műveltségnek szólt, hanem együtt járt a háziipar fejlesztésének nemzetgazdasági célokat szolgáló szándékával. Ennek érdekében hoztak létre egy, a fafaragásra alapozott szakiskolát Kalotaszeg központjában, Bánffyhunyon 1879-ben állami segítséggel, az Erdélyi Háziipar- és Iparfejlesztő Egylet közreműködésével. A faragászati tanműhely, amely működését a gazdag múlttal rendelkező helyi tradicionális faművesség meglévő készségeire és a fában bővelkedő természeti adottságokra alapozta, a környékbeli falvakból toborozta hallgatóit. A parasztfiatalok itt sajátították el a fagegmunkálás fejlettebb technikáit, az esztergályozást, a felületkezelés különböző eljárásait: a pácolást, fényezést. A visszaemlékezések szerint a szakiskola első tanulói között volt Péntek Gyugyi György is Körösfőről, akinek apja, Ferenc is faragó ember volt, s a faművesség alapjait a természetes hagyományozódás útján tőle sajátította el.



Támlás karosszék karcolt díszítéssel – Armchair with scratched decoration

Béla Bartók's Furniture from Kalotaszeg

Folk music collector Béla Bartók as young folklorist visited Kalotaszeg on his first collecting journey in Transylvania, where he met Gyugyi György Péntek, peasant joiner, famous craftsman. The monuments of well-known Transyl-



A kottatartó szekrény fiókjainak karcolt díszítményei – Scratched decorations of the drawers of a music stand

vanian wood-carving; Gothic churches with wooden towers, carved gates and objects of newly discovered Kalotaszeg folk art had a lasting impression on him. As a result of his experiences he ordered the furniture following traditional folk art fonds, partly using modern furniture elements according to the needs of the working artist. All the pieces of this furniture are richly decorated with carvings. The craftsman combined folk tradition with technique learned at school. György Péntek had risen from among unknown peasant artists as a result of his talent as a joiner craftsman. His name was left to us through the furniture carved for Béla Bartók. They can be seen now in the Bartók Memorial Museum, in the interior of the villa at the foot of Gugger Hill, which used to be the last residence of the composer in Hungary between 1932–40.

Padtámla hátoldalának faragott részletei – Details of the back of a bench-chest



Péntek Gyugyi György a szakiskolában szerzett tudás és az új ismeretek birtokában már mint „esztergályos faragó és asztalos” minőségében készítette Bartók Béla bútorait: a hálószobába való együtttest, az ebédlő berendezését és a legfontosabbakat, a zeneszerző dolgozószobájának darabjait. Az asztalos a szakiskola nyújtotta képzettsége által emelkedett ki a parasztfaragók, a falusi faragó ezermesterek névtelen rétegéből, és vált igényesebb ízlésnek is megfelelni tudó szakemberré, fafaragó-asztalos egyéniséggé. Munkáin szerencsésen egyesült a hagyományos ismeretanyag – különösen a vésett-karcolt technikával felvitt díszítmények esetében – az asztalosipari szaktudással, melynek segítségével képes volt a megrendelő igényelte különleges, egyedi bútorformák: íróasztal és kottatartó szekrény kivitelezésére. Ugyanakkor érvényre jutottak a hagyományos kalotaszegi bútorszerkesztés elemei is, mint az ácsolt technikával készített ebédlő-

asztal vagy a karos padláda és a változatos kiképzésű, csapolt háttámlás székek. A bútorok felülete teljes egészében díszített, vésséssel és karcolással felvitt motívumok borítják be az egyes részeket. Az ornamentika a virágzás gazdag változataival készült, az asztalos motívum-ismeretének gazdag tárházát bizonyítva. Két lényeges, egymástól különböző díszítőstílus elemeinek együtteséből építkezett a faragó. Egyfelől a körzível megvont geometrikus minták szerint, melyek előképeit a kapufélfák és a régműltra visszatekintő ácsolt szerkesztő ládák díszítményei szolgáltathatták. Másrészt a szabadrajzú, a kéz egyéni mozdulatainak és az alkotó fantáziájának nagyobb teret engedő szerkesztési forma szerint, amely azonban az elemek megfogalmazásában a hagyomány előírta kötöttségek, szabályok szerint építkezett. E motívumok is a falusi élet hagyományos tárgyainak, a festett bútorokon, a himzéseken, a kapufélfákon előforduló indás-virágos díszítés szellemében készültek. A díszítmények egy másik csoportját az állatalakok alkotják, stilizált madarak, gólya, páva-alak. Az utóbbi két madár figurája felfedezhető a templomi festett mennyezettáblán a vallási jelképrendszerhez, a szimbolikus gondolkodáshoz kötődően. Ószövevényi értelmezés szerint a gólya a kígyók (gyíkok = bűnre csábító óskígyó) legyőzőjeként a Gonosz ellensége, a páva pedig az örök élet, a halhatatlanság megtestesítőjeként Krisztus alakjához kapcsolt jelkép.

Péntek Gyugyi György joggal tett szert faluján túl is hírnévre, ismertségre. Olyan népi tehetség volt, aki a fa megmunkálását mesterfokon, annak díszítését művészi színvonalon gyakorolta, s a hagyomány sokrétegű emlékeanyagából merített.

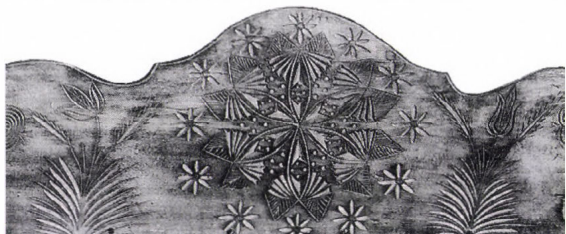


Kétajtós szekrény páva motívuma – Peacock motive of a cupboard

Bartók Béla is hírből szerzett tudomást róla, hiszen abban az időben a Kalotaszegen járt művészek, építésszek, festők, iparművészek, akik a nemzeti, magyaros karakterű stílus kialakítása érdekében gyűjtötték a népi kultúra művészi értékű emlékeit, már mint faragó egyéniséget ismerhették meg őt, aki a parasztkézművesek rétegén tülemelkedve sajátos ízlést kialakító, eladásra készülő háziiparosra képezte magát. Bartók első székelyföldi gyűjtése idején találkozott személyesen az asztalossal. 1907 nyarán indult Csík megyébe Kalotaszegen át, s Körösfőn felkereste az asztalost, akiről feltehetően már hallott. Ekkor rendelte meg bútorainak első darabjait. A következő évben ismét ellátogatott Körösfőre, ahol Péntek feleségétől népdalokat, gyermekeknek való énekeket gyűjtött. Bartók e dalokból később feldolgozást is készített. A zeneszerző 1912-ben ismét ellátogatott Körösfőre, ahova Kodály Zoltán és felesége is vele tartott. Bartók ezúttal újabb bútorokat rendelt meg az asztalostól, s Kodály is ez alkalommal csináltathatta íróasztalát a körösfői iparral.

Hogy Bartók Bélára milyen nagy hatással volt a paraszti kultúra, nemcsak folklorista tevékenysége, a népzenehez életen át tartó elkötelezettsége bizonyítja, hanem lakásának népi bútorai is, melyeket olyan paraszt-asztalos készített, akinek művészete a hagyomány gazdag forrásából táplálkozott.

A Péntek Gyugyi György készített bútorok itt említett, ismertté vált darabjai a Bartók Béla Emlékházban, illetve a Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archivumban napjainkban is megtekinthetők. ■



Visszatekintés

Gróf Zichy István tudományos és művészeti hagyatéka

1. A művész Kalotaszegen

G. Szabó Zoltán

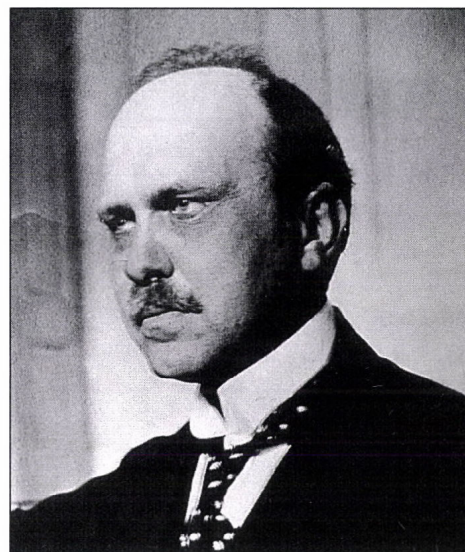
Több kollégámmal egyetértve úgy véljük, hogy gróf Zichy István (1879–1951) két világháború közötti muzeológusi-múzeumvezetői tevékenységének az értékelésével még adós a muzeológus szakma. Életútjának a magyar muzeológia történetében elfoglalt helye máig feldolgozatlan, több homályos időszak található művészi és tudományos munkásságában egyaránt. Zichy életútjával bővebben Keserű Katalin művészettörténész foglalkozott,¹ megállapítva, hogy a fordulatokban bővelkedő életpálya a nagy történelmi sorsfordulók (első és második világháború, az 1940-es évek vége) hatására rendkívüli eseményekben bővelkedett. Életútját három fő időszakra oszthatjuk: 1. A képzőművészeti tevékenység, amely a századfordulótól körülbelül 1920-ig tartott, és jelenlegi közleményünk szempontjából fontos. 2. Muzeológusi munkássága, amikor 1920 és 1935 között a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokát vezette. Ezt követően 1935 és 1944 között az Országos Magyar Történelmi Múzeum (amely magába foglalta a Nemzeti-, az Iparművészeti- valamint a Néprajzi Múzeumot) főigazgatója lett. Ebben az időszakban még a Néprajzi Társaság elnöki teendőit is ellátta. Közismert németellenessége miatt váltották le intézményvezetői posztjáról. 3. Életének utolsó időszakáról szintén nagyon keveset tudunk (1945–1951), egy későbbi írásban kívánjuk összefoglalni erre vonatkozó eddigi ismereteinket.

Festészeti tanulmányait Münchenben Hollósy Simonnál kezdte meg, ahonnan Nagybányára is kijártak festeni. (Ezt bizonyítja az a nagybányai román bőrmelles, amit a művész a Néprajzi Múzeumnak ajándékozott 1920-ban.) Később Párizsban folytatta tanulmányait, majd 1904-től a gödöllői művésztelep tevékenységébe kapcsolódott be. Körösfői Kriesch Aladár kalotaszegi népművészetet bemutató előadásainak hatására 1905 júniusától októberig a kalotaszegi Körösfőre költözött ki, mert szerette volna megismerni az akkoriban felfedezett néprajzi tájegységet, az ott élő embereket. A kalotaszegi táj, de különösen Körösfő festői temploma szinte szimbólummá vált az odalátogató művészek révén, mert a

gödöllői művésztelep tagjai a népművészetet a művészi elvek legtisztább, legharmonikusabb értékeként tisztelték, és a „tisztá kútfők” keresésével a nemzeti művészet létrehozásán fáradoztak. Ennek nyomán született meg a Malonyay Dezső nevével fémjelzett könyvsorozat (A magyar népművészete I–V. Budapest, 1907–1922), aminek első, Kalotaszegről szóló kötetében Zichy-rajzokat is láthatunk (pl. a 13. oldalon).

A gróf szerencsésen megmaradt naplójából hiteles képet kaphatunk a gödöllői művészek körösfői tartózkodásainak mindennapjairól.² „Körösfőn Korpos György Palinál kaptam mingyárt szállást, kinek háza az országútnál állt és akinél már több kollégám lakott. Házigazdát becsületes nevén Korpos Györgynek hívták, Pali csak ragadvány neve volt, mint amilyen minden kalotaszegi embernek szokott lenni. Ott tehát lepakkoltam és aztán körülnéztem a faluban. Estére Korposné törtpuliszkát főzött, ezt egy nagy kanállal kiszaggatta, egy jókora tálba tette és leöntötte frissen fejt bivalytejjel; mire mindenki kanalat kapott és nekilátott az evésnek. Egy-két kivétellel, egész októberig minden este ez volt a vacsorám és részemet mindig élvezettel fogyasztottam el. Az első éjszakát kevésbé élveztem, mert a család – mint ott nyáron szokás – kint aludt a csűrben, de a bonya [nagy anya] az erső házban [első szobában] maradt és nekem is oda készítettek sokvankosos dunyhás ágyat. De Pali másnap megszánt és estére, pár ócska deszkából, testhezálló, koporsónagyságú ágyat ütött össze számomra a tornácon. Ezt jól kitömtük szénával, amire egy durvaszövésű lepedőt tettünk. Valahonnan valami keményebb vankos is került, takaróul pedig egy pokrócot kaptam; így lakótársamtól és puha ágyamtól is megmenekedtem. A faluban rajzolgatva, festve lassankint megismerkedtem a lakossággal.

Házigazdáim nagyon jó mestereim voltak, és tőlük az illemszabályokat, valamint a kalotaszegi tájszólást is hamar megtanultam. Így aztán, miután a magyar parasztember gondolkodásmódját gyermekkoromtól fogva ismertem, nem sok időmbe tellett, míg a körösfőiek teljes



The Scientific and Artistic Bequest of István Zichy – 1. The Artist in Kalotaszeg

The strange career of count István Zichy (1879–1951) is still unknown from museological point. He had been dealing with art, painting from the turn of the century till 1920, then from 1935 till 1944 he was director of the Hungarian National Museum. The period between 1945–1951 (the history of his resettlement) is still unknown. The author of the study wishes to publish in several parts the less known details of the life of the artist and museologist on the basis of his unknown autobiographical notes. In this article Zichy's several months stay in Kalotaszeg in 1905 is recalled and the three watercolors made there found by the author in the drawing collection of the Museum of Ethnography as works of unknown artist are also published.

Jegyzetek

1. Vö. Keserű Katalin: Zichy István önéletírása elé. In: Gödöllői Városi Múzeum Évkönyve 1992. Szerk. Varga Kálmán. Gödöllő, 1993. 138–145.
2. Önéletírását bizonyíthatóan a Fejér megyei Abán fejezte be a 40-es évek végén, életének utolsó éveiben. A kézirat 1951-ben, halála után kikerült az országból – ma Bécsben élő lányához – Pálffy Katalinhoz, akinek ezúton fejezem ki hálámat, hogy rendelkezésemre bocsátotta a fennmaradt dokumentumokat. Az idézetek a kézirat 112–116. oldaláról valók.
3. A törzskönyvi bejegyzés szerint: „1907. II/7. Zichy István Gróftól vétetett. Darabszám: 7. Leltári szám: 72439-72445.” A rajzgyűjtemény önállóosodásától (1952) kezdve külön leltárkönyvbe vezették be az adatokat. Így a 7 db Zichy-kép leltári számai a következők: R. 5422 (Ipoly-visk), 3862, 3932, 3931 (Mezőkövesd), 5798, 5800, 5799 (Kalotaszeg).
4. Yrjö Liipola 1904 körül telepedett le Magyarországon és a 30-as évek végéig élt hazánkban. A szobrászat mellett műfordítással is foglalkozott. Például ő fordította le finn nyelvre Gárdonyi Géza: Egri csillagok című regényét.



Táncoló kalotaszegi pár. Körösfő, 1905 – Dancing couple. Körösfő, 1905

bizalommal bevettek maguk közé. De még egy lépést kellett megtennem, azt, hogy ruhában is hozzájuk hasonlóvá váljak. Ez is megtörtént. Szereztem néhány rend inget-gatyát, szép melyrevalót, egy bujbelét, pár csizmát és kalapot, de a kalapra való gyöngyösbokrétát és a kivarrott fekete nyakravalót már leánytól kaptam, mert ezeket venni szégyen lett volna. Most már

bátran résztvehettem a vasárnapi táncban.”

Zichy István naplójának fent idézett sorai magukért beszélnek. A leírtakat annyival egészíthetjük ki, hogy az önéletírásban említett ruhadarabok közül egy bőrmellest 1920-ban, egy körösfői férfiinget 1940-ben az Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tárának ajándékozott, amint azt a törzskönyv és leltárkönyv is bizonyítja. (A 121092 leltári számú bőrmellesnek időközben nyoma veszett, azonban a 136718-as leltári számú ing ma is megvan.) A leltári kartonon szereplő kézírás alapján megállapítható, hogy a tárgyakat Zichy a múzeum akkori főigazgatójaként saját kezűleg leltározta be.

Körösfőn készült művei közül néhány – például a „Faliszőnyegterv”, „A körösfői hóstát” című kép és a „Körösfő” című grafika már a Műbarátok Körében rendezett 1906-os bemutatkozó kiállításának anyagába is bekerült. A kiállítás litografált katalógusát is maga készítette el.

A Zichy alkotások nagy része megsemmisült, illetve nyomuk veszett. Közgyűjteményekben ismereteink szerint csupán néhány műve található meg napjainkban. Képzőművészeti tevékenységét az első világháború után abbahagyó művész műveinek egy részét önmaga semmisítette meg, alkotásainak másik része valószínűleg a mai Szlovákiában található Divényből 1945-ben történő kitoloncoláskor udvarházukban maradhatott könyvtárával együtt. A budai bérelt lakásukat pedig bombatalálat érte. Ezért volt nagy jelentősége annak, hogy a „Kalotaszeg – A népművészet felfedezése” című kiállításunk előmunkálatai során a Néprajzi Múzeumban sikerült rábukkannom 7 db Zichy-vázlatra, amelyek a katalógusban eddig „is-

meretlen művész” alkotásaiként voltak nyilván tartva. A törzskönyvi adatok, valamint Keserű Katalin művészettörténész szakvéleménye szerint is minden kétséget kizáróan sikerült megállapítani az alkotó kilétét Zichy István személyében. A 7 vázlatból három kalotaszegi vonatkozású, melyek egyike táncoló párt, a másik fiatal leányt, a következő pedig egy öregasszonyt ábrázol.³

Zichy Istvánnal egyidőben volt vendége a körösfői Korpos-háznak Yrjö Liipola finn szobrász is, aki magyar felesége révén nyelvünket is jól beszélte.⁴ A két művész itt került ismeretségbe és barátságba egymással. A közös ott tartózkodás és a falu közösségébe való beilleszkedés élményeit mindennél hitelesebben mutatja be Zichy már idézett önéletírásának alábbi feljegyzése: „Nemrég voltam még Körösfőn, mikor odaérkezett Liipola Yrjö finn szobrász, kivel ott egész életre szóló barátságot kötöttem. Őszinte, nyílt és jóindulatú jellemével, de talán furcsa kiejtésével is, hamar megnyerte a körösfőieket. Nemsokára ő is beöltözött és őt is bevették a legények közé. A helyi szokás szerint mindketten kaptunk csúfnevet; én házigazdánkról Pali Pista lettem, őt pedig – mert agyaggal dolgozott – Sáros Gyurkának hívták.”

A több mint 150 oldalas önéletírás részleteiből kitérünk, hogy szerzőjük 40 év múltán is mennyire élményszerűen fogalmazta meg visszaemlékezéseit. Csak sajnálhatjuk, hogy eddigi próbálkozásaink a napló könyvként történő publikálásával kapcsolatban eredménytelenek voltak. Remélhetőleg a későbbiekben Zichy István tudományos és művészeti hagyatékát önálló könyv formájában is megjelentethetjük. ■

Az 1889-es Országos Kisdednevelési Kiállítás és Xántus János

Katona Edit, Balogh Jánosné Horváth Terézia

Az Országos Kisdednevelési Kiállítás megrendezésének gondolata a Mária-Dorothea Egyesülettől származott, amely a gyermek- és különösen a nőnevelés ügyének fölkarolására 1885-ben alakult meg. A nemzetközi viszonylatban is egyedülálló vállalkozásnak a korabeli tudósítók szavaival élve az volt a célja, hogy „... a magyar nagy közönség és különösen az anyák előtt az okszerű kisdedapótlás és kisdednevelés módját és eszközeit minél ismertebbé tegye.”¹ Ez a feladat „... Különösen mélyen érzett szükség volt nálunk magyaroknál ..., mert hiszen szomorú tény, hogy hazánkban a kisdedek nagyobb része ötödik életének betöltése előtt elhal s másrészt nemcsak anyagi és szellemi jólétünket zsibbasztja, de politikai reményeinket, sőt nemzetlétünket is veszé-

lyezteti az a megdöbbentő tudat, hogy mi magyarokul [sic] kevesen, nagyon kevesen vagyunk”.² A rendezőség ezért a gyermekhalandóság szempontjából legjobban érintett csecsemő-, kisdedés a tanköteles kort még be nem töltött kisgyermek korosztály gondjaival, életkilátásainak javításával kívánt foglalkozni úgy, hogy a közönséget „szemléltetve és mulatva oktatással” igyekezett ügyének megnyerni.

Az egyesület közhasznú céljainak támogatására gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter az akkori Kerepesi úti volt „Beleznay kertben” az Országos Technológiai Múzeum helyiségeit díjtalanul engedte át a kiállításnak. A rendezvény jelentőségét mutatta, hogy több jeles személyiség (pl. Zirzen Janka) buzgólkodása mellett

Klotild főhercegnő vállalta a védnöki szerepet.

Az 1889. augusztus 8-a és október 15-e között látogatható seregszemle tulajdonképpen átmenetet képezett a kiállítás és a vásár között, hiszen a bemutatott tárgyak jórészt különböző gyárak, iparosok és intézetek állították ki. A gyártókat bemutatkozási és eladási, a közönséget pedig vásárlási lehetőséggel csábították. A tárlat nagyszabású voltát jelzi, hogy 142 kiállító több mint tízezer tárggyal képviseltette magát.

A kiállítás megtekintésére az igazi vonzerőt „A kisdednevelés itthon és külföldön” címet viselő egység jelentette. Ötlete az egyesület egyik alelnökétől, Hampel Józsefné Pulszky Polyxenától származott, „... különösen ő volt az, ki az anthropológiával és ethnographiával foglalkozó-

kat közös tanácskozásra hiva, föllekesítette ama szép gondolatával, hogy Magyarország minden vidékéről gyűjtsék össze a kisdedek ápolását és öltöztetését feltűntető anyagot, hogy így együttesen láthassuk meg ezt az érdekes tárgyat, mielőtt a vasút és iskola egyes vidékek jellemző egediségét eltörlelé³. Pulszky Polyxena néprajzi indíttatása – széleskörű művelődéstörténeti érdeklődése mellett – onnan eredt, hogy családi kapcsolatai révén szorosan kötődött a múzeumi gyűjteményekhez, hiszen apja a Nemzeti Múzeum akkori igazgatója, férje pedig a Régiségtár őre (muzeológusa) volt.

A szerencsés és sikeres megvalósítás Xántus Jánosnak, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya (a későbbi Néprajzi Múzeum) vezetőjének volt az érdeme, ugyanis a magyarországi néprajzi anyag kiállítási koncepciója az ő nevéhez fűződött. Vállalta, „hogy a nemzeti muzeum ethnográfiai osztálya számára, mely magyar tárgyakban ugy is feltűnően szegény, tudományos terv szerint beszerzi az egyes vidékeken divatos tárgyakat, s azokat, még mielőtt a muzeum helyiségében helyeztetnének el, a kisdednevelési kiállításban közszemlére teszi.”⁴ Xántus a kiállítás számára 19 teljes öltözetet szerzett meg, mellyel a Néprajzi Osztálynak előkelő helyet vívott ki az ethnographiai csoport – részben nemzetközi anyagot is bemutató – 17 kiállítója sorában. A megállapítások a kiállítás egészéről megállapították, hogy „a mult évben készült tervezetnek csaknem minden pontja megvalósított, sőt igen fontos kiegészítést is nyert az által, hogy főképp Xántus János muzeumi ör példája folytán igen számos és érdekes ethnographiai tárgy küldetvén be a kisdedek különféle öltözetéről, stb., a rendező-bizottságnak módjában állott külön ethnographiai csoportot létesíteni s mutatni be.”⁵

A gyermekéletet reprezentáló tárgyak közül az öltözetek kapták a főszerepet a gyermekbútorok és játékszerek mellett.

A néprajzi tárgyak gyűjtésének módját tekintve csak a Néprajzi Múzeum anyagára vonatkozóan vannak információink, melyek szerint Xántus János a kisdednevelési kiállításához maga gyűjtött – amint azt az 1873-as bécsi világkiállításra szánt tárgyak összegyűjtésekor esetenként tette –, hanem kizárólag személyes kapcsolataival élt, vagyis utasításai szerint a helybeli egyházi és világi értelmiségiekkel gyűjtetett: Cserny Márk polgármesterrel (Vinga), Keszler Gusztávval (Kisdisznód), Ormay Sándorné Rudnyánszky Etelkával (Kisdisznód), Ormós Zsigmond főispánnal (Vinga), Otrokocsy Lajos esperesplébánnal (Beremend), Pisó Kornél erdőszel és feleségével (Verhovina), dr. Szendrődy Szilárd szolgabíróval (Bonyhád). Mindez a múzeumi törzskönyv részletes bejegyzéseiből jól nyomon követhető.

A megvalósított kiállítási egységről a sajtó így tájékoztattott: „Minden egyes tárgy természetű,



János Xántus and the National Infant Rearing Exhibition of 1889

The aim of the exhibition and fair (8 August – 15 October 1889) – unique even by international comparison – was to present and promote modern methods of child care and rearing. International and Hungarian ethnographical material was also afforded a special place in the exhibition; the latter included children's costumes, furniture and toys of the many nationalities living around Hungary. A large part of the items in this varied and spectacular display were collected by János Xántus (1825–1894), founder and first director of the Budapest Ethnographical Museum. Xántus gave orders for the purchase of 19 complete children's outfits: aside from the Rábaköz Hungarian material there were costumes of the Transdanubian Swabians, Transylvanian Saxons, Southern Transdanubian Sokács, Máramaros Romanians and Temes Bulgarians. Together with infant clothing, Xántus also brought together the costumes of boys and girls aged five from several regions.

Costumes were displayed together on posed mannequins placed on a raised platform; press reports of the day were highly complimentary. Xántus continued buying costumes after the exhibition closed, and ended up augmenting the Ethnographical Museum's collection with 31 complete children's outfits, more children's furniture and games and toys. This collection which even today remains unique evidences just one of the achievements of János Xántus's multifaceted museum-skills, which until recently had not been fully appreciated by research historians.

azaz nem mondva csináltatott, hanem maguktól a jó módú parasztoktól szereztetett be, úgy, hogy a gyermekek életét itt egész hiven látjuk magunk előtt.”⁶ Sok esetben mégsem a használatból kiemelt tárgyak, hanem a kiállítás céljára újonnan varrt, de egyébként hiteles ruházatok kerültek a

gyűjteménybe. Erre mutatnak pl. az „oláh” csecsemő mosatlan vászonból kihalított testi ruhadarabjai, amelyen a gyakorlatban sohasem készültek csecsemőholminak alkalmatlan, merev és kemény anyagból.

A múzeumi anyag alapján joggal feltételezhetjük, hogy az „ethnographiai csoport”-ban csak a legszebb, ünnepi öltözetek kerültek bemutatásra, amelyek a táji jelleget legjobban érzékeltették és az érdeklődést leginkább fölkelthették.

Xántus a gyermeköltözeteket földrajzi és nemzetiségi szempont szerint válogatta össze. Az 1873-as bécsi kiállítás során is alkalmazott alapelvei szerint nemzetiségi tekintetben nem a statisztikai hűségre, hanem Magyarország – Európában egyedülálló – táji és nemzetiségi sokszínűségének érzékeltetésére törekedett. Összeállításában ezért kerültek túlsúlyba a nemzetiségi viseletek: a szanyi (Sopron megye) magyar öltözet-együtteseken kívül a bonyhádi (Tolna megye) sváb, a kisdisznódi szász, a beremendi (Baranya megye) sokác, a verhovinai hegyvidékről való Máramaros megyei „oláh” és a vingai (Temes megye) bolgár viseletek. „A gyűjtemény az illető nemzetiség azon lakhelyeiről szereztetett be, mely központnak tekinthető, s hol a házi-ipar fődözi még legnagyobb részben az ethnographiai tárgyakat...”⁷ A nem képviselt területek és nemzetiségek anyagát a többi résztvevő szerencsésen egészítette ki, így tulajdonképpen csak a szerb és rutén gyermekek öltözetei hiányoztak a seregszempléről.

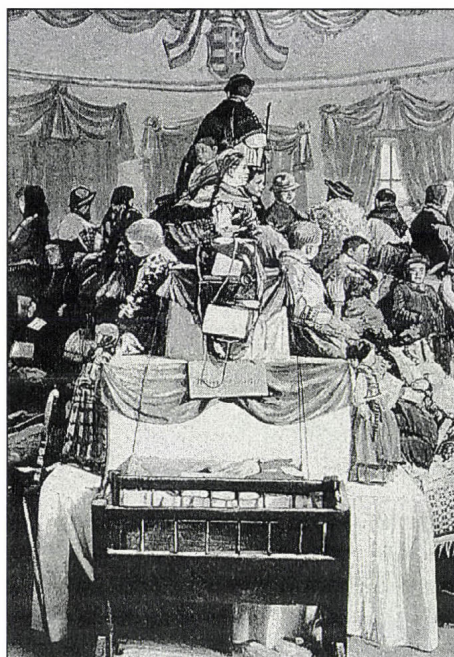
Xántus anyagán túl a kiállításban az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület segesvári óvodájának, Ódor Emília fővárosi állami felsőleányiskolai tanítónőnek néprajzi gyűjteménye, valamint Bartóky Lászlóné békéscsabai háziipari vállalatának kiállítási és megvásárolható-megrendelhető ethnográfiai tárgyai: gyermekruhái és ágybéli textilneműi emelkedtek ki. Gyarmathy Zsigáné kalotaszegi gyermekjátékai, faragott gyermekbútorai, valamint ágybéli és lakásdíszítő textiljei külön egységben kerültek elhelyezésre, a kollektívából vásárlási lehetőséget biztosítva a látogatóknak. A kiállításbontás után Xántus a múzeumi gyűjtemény legfőbb hiányosságának számító „tót” öltözeteket Bende Imre beszercebányai püspök beszerzéseiből pótolta. Ódor Emília ajándékából hét öltözetet, közöttük torockói, horvát és hienc lánykaruhával gazdagította a gyűjteményt. A Vas megyei ródóni hienc (német) ruházat különösen fontos, mert a Néprajzi Múzeumban máig egyedül képviseli ennek a nemzetiségnek hagyományos öltözködését.

A kiállítók közül csak Xántus valósította meg következetesen azt a törekvést, hogy a magyar és az egyes nemzetiségek gyermeköltözetei életkor és nem szerinti változatokban jelenjenek meg. Így az egyes településekről egységesen csecsemőfelszereléseket valamint öt éves fiúknak és lányoknak való ruházatokat szerzett be, a kiállítás adta kereteknek megfelelően. Gyűjtése a

csecsemőholmikat tekintve nemcsak a bölcsőtípusok regionális változatait, hanem a hozzájuk tartozó textilneműekkel a különféle pólyázási módokat is szemlélte. A legkedveltegebb „oláh” mezei bölcső és más-más kultúrtörténeti háttérrel rendelkező teknőformájú és különféle talpas, valamint függő bölcsők kerültek itt egymás mellé. A régies gyakorlatnak megfelelően vászonrongyokból hasított leplekbe burkolt és pólyakötővel szorosan körültekert öltöztetési mód mellett a szanyi magyar bábun az újabb, pólyavánkosba kötés is megjelent.

Bár felvilágosító tárlatról volt szó, a kiállítás etnográfiai egységében mégis a csecsemőkészletek szerves részeként jelent meg a rontáselhárításra szolgáló (piros) csuklópántlika a szanyi pólyáson és a görögkereszt alakú díszítmény a máramarosi bölcsőn, vánkoston és pólyakötőn. A múzeumi gyűjteményben a szanyi csecsemő ruhadarabjai között egy felnőtt nő ing is található. A szokatlannak tűnő ruhadarab tulajdonképpen azt a sok helyen előforduló praktikus gyakorlatot mutatja, hogy a csecsemőnek nem varrtak minden esetben külön inget, hanem a viseltes, puhább felnőtt ruhadarabokat használták föl, esetleg hiedelmen alapuló szokásként is: „fiuknál többnyire régi kimustrált gatyát vagy férfiingeket, leányoknál női ingrongyokat; azt tartják, hogy ha a leánygyermeket férfiingbe csavarják, akkor felnőtt korában »kihágó leány lesz« s viszont ha fiúgyermekre női ruhát adnak, felnőtt korában »sok asszonyt fog szeretni«.”

Kisgyermek korban akkoriban országszerte az volt jellemző, hogy a fiúk-lányok egységesen hosszú inget, illetve ujjas vagy ujjatlan felsőrészrel egybevarrt szoknyát, „zubonyt” hordtak. Ilyen típusú, formájában, szabásában országosan hasonló és táji változatokat elsősorban díszítésében mutató gyermekruhát Xántus nem állított ki, mert valószínűleg nem tartotta olyan látványosnak, mint a következő korosztályra jellemző, a nemeket hangsúlyosabban megkülön-



Az „Ethnographiai Csoport” a kiállításban – „Ethnographical group” from the National Infant Rearing Exhibition of 1889

böztető öltözeteket, a helyi felnőtt viselet kicsinyített másait. A kiállított együttesek viselettörténeti forrásként is jelentősek, felsorakoztatták a legfontosabb öltözképtípusokat: az ingvállas és ujjas, szoknyarészüket tekintve egy- vagy többretegű lányaöltözeteket; és az inges-gatyás valamint nadrágos-posztóruhás fiúöltözeteket. Xántusnak köszönheti a Néprajzi Múzeum a gyermekbútorokon (bölcső, járóka) kívül az első népi játékszereket is.

A kiállítás felépítésekor a rendezők a látványosságra törekedtek, ezért részben életképszerű jeleneteket rendeztek be (pl. a békéscsabai gyermekágyas asszonynak és újszülöttjének a bemutatásánál), részben pedig a viseletes bábuk felmagasodó csoportozatával ejtették ámulatba a látogatókat. A bábukat a XIX. századi nagy kiállítások gyakorlatához igazodva a helyi antropológiai típusnak megfelelően életszerűre formálták meg és festették ki a budai Paedagogium növendékei, szobrász és festő tanáraik felügyelete mellett. A „bábalakok” műtárgy számba menő értékét mutatja, hogy a bontás után a múzeumi öltözetekhez Xántus megvásárolta a papírmásé babákat is.

A kortársak úgy értékelték, hogy „maga ez az ethnographiai gyűjtemény megérdemlené a különös kiállítást s ennek a megtekintése is elegendő, hogy a kiállítás látogatói szellemi élvezetet szerezzenek”.⁹ „Közel száz különféle nemze-

◀ A kiállításon szerepelt magyar fiúöltözet (Szany, Sopron m.) – Hungarian boy's costume featuring in the exhibition, Szany, Sopron county.

Szász leányaöltözet az egykori kiállításból (Kisdísnód, Szeben m.) – Costume of a young Transylvanian Saxon girl featuring in the exhibition, Kisdísnód, Szeben county. ▶

tiségű csecsemő és kisdéd van itt részint bölcsőkben, részint nemzeti ünnepi öltözetben felállítva, mindegyik egy-egy külön tanulmánytárgy” – olvashatjuk a kiállításról a korabeli sajtóban.¹⁰ Csak sajnálható, hogy ebből a csecsemő- és gyermeköltözet kollektióból a későbbi vásárlások és ajándékozások után is csak 31 magyarországi öltözet került a Néprajzi Múzeum Textil- és Viseletgyűjteményébe. Azóta alig egy-két együttes szerepelt belőle néhány kiállításon. Bár az azóta eltelt időben a kollektióból sok tárgy elpusztult, mégis ez az első, legnagyobb és máig egyetlen, nemzetiségileg ennyire összetett, reprezentatív ünnepi gyermeköltözet készletünk.

Ez a páratlan korai gyűjteményi anyag Xántus János vérbeli muzeológusi tevékenységének egyik olyan eredményéről tanúskodik, amely mindeddig elkerülte a tudománytörténet kutatóinak figyelmét. ■

Jegyzetek

1. György Aladár: Az országos kisdédnevelési kiállítás. Néptanító Lapja 1889. 113.
2. Gelléri Mór: Tárgymutató a Mária Dorothea-Egyesület által Budapesten 1889-ben rendezett Országos Kisdédnevelési kiállításról. Budapest, 1889. 3.
3. A Kisdédnevelési kiállítás rendezői. Vasárnapi Ujság 1889. 590.
4. A kisdédnevelési kiállításból. Vasárnapi Ujság 1889. 530.
5. Gelléri i.m. 8–9. – A korabeli sajtó is fontosnak találta Xántus szerepét, vö. Kisdédnevelés 1889. 182.
6. Vasárnapi Ujság 1889. 530.
7. A hazai kisdédnek élete. Kisdédnevelés 1889. 159.
8. Temesváry Rezső: Előítételek, népszokások és babonák a szülészet körében Magyarországon. Budapest, 1899. 115.
9. Kisdédnevelési kiállítás. Vasárnapi Ujság 1889. 502.
10. Vasárnapi Ujság 1889. 530.

Fotók-Photos: Winter E.



Számvetés

Győr-Moson-Sopron megye múzeumai

Szónyi Eszter

Megyénk az egyetlen az országban, amely három, a múlt század második felében létrejött múzeumot mondhat magáénak. 1859-ben a győri bencés gimnáziumban *Rómer Flóris* hozott létre „regionális múzeumot”, amely nemcsak a város, de a környék muzeális emlékeit is gyűjtötte. Ásványokat, madártojásokat és fészkeket, kitömött emlősöket, préselt növényeket éppen úgy, mint régészeti leleteket, helytörténeti jelentőségű tárgyakat, numizmatikai és képzőművészeti anyagot (ez utóbbiból elsősorban helytörténeti vonatkozásút). Sopronban a város és a megye közösen gondoskodott a muzeális gyűjteményről, amelynek anyagából 1868 májusában már kiállítást is rendeztek.

A Mosonmegyei Régészeti Egylet volt a megalapozója 1882-ben a mai mosonmagyaróvári Hansági Múzeumnak, amely kezdetben főleg régészeti gyűjteménnyel rendelkezett, majd folyamatosan bővült helytörténeti, néprajzi és természettudományos anyaggal.

A megyei múzeumi szervezet létrehozása után az 1960-as években Kapuvár helytörténeti és néprajzi gyűjteménnyel, a 70-es években pedig Csorna hasonló profillal majd 1973-ban a nagyeceni Széchenyi István Emlékmúzeum is része lett a megyei szervezetnek.

Jelenleg 24 helyen láthatók állandó és időszakos kiállításaink. Témájuk változatos. Régészeti-történeti, régészeti-művészettörténeti, helyben megőrzött régészeti-műemléki, néprajzi, viselettörténeti, kismesterségi kiállításaink éppúgy érdeklődésre tarthatnak számot, mint a tájházak. Ez utóbbiak közül kiemelkedik a Fertő-széplakon egymás mellett megőrzött öt épület, amelyek a vidék paraszti lakáskultúrájának fejlődését folyamatá-

Enteriőr a soproni Fabricius-házból – Interieur from the Fabricius House, Sopron



ban mutatják be. Különleges élményt nyújt a látogatónak az ország legrégebb (XIV. századi) zsinagógája, amely a soproni Új utca egyik érdekessége.

Ugyanígy egyedülálló látványosság a Fertőmedgyes (Mörbisch) és Fertőrákos közötti kerékpáros határátke-lőhely mellett helyreállított római kori Mithras-szentély, amelyben a perzsa eredetű, de a római istenvilágban is polgárjogot nyert Napisten tiszteletére rendeztek szertartásokat hívei. „In situ” sziklából kifaragott kultuszkép-pén a világosság istene ledöfi a sötétséget megszemé-lyesítő bikát.

Képzőművészeti kiállításaink közül a győri Vastuskós házban látogatható Patkó Imre gyűjteményt vagy a soproni Lábasházban rendszeresen tartott tárlatokat, valamint a nemzetközi érembiennálékot kell megemlítenünk.

Egyéb témakörben is törekszünk nívós időszakos kiállítások megrendezésére, ha módunkban áll, akár az ország határain túl fellelhető témába vágó anyagok bemutatásával. Ilyen volt 1996-ban a Győrben rendezett „A magyar iskola első századai” kiállítás, vagy az egyéb nyugat-du-nántúli múzeumokkal és burgenlandi tartományi múze-ummal közösen rendezett és több helyszínen is bemuta-tott „Stephan Dorffmaister pinxit” kiállítás.

Az utóbbi évek szűkös anyagi viszonyai között is sikerült a múzeumi szervezet évkönyvét, az *Arrabona*-t folya-matosan megjelentetni. Szponzorok és pályázati pénzek bevonásával munkatársaink egy-egy kisebb gyűjteményi

Szatócsbolt rekonstrukciója a Csornai Múzeumban – Recon-struction of a grocery, Csorna Museum



A győri „Apátúr-ház”, a múzeum főépülete – The ‘Abbot House’ in Győr, the main building of the museum

Museums of Győr-Moson-Sopron County

Several different permanent and temporary exhibitions are being staged in 24 galleries throughout the county: archaeology – history, archaeology – art history, on-site archaeology – historic monuments, ethnography, costumes, artisan crafts exhibitions, all bound to attract as much interest as the regional houses. The restored, Roman-period sanctuary dedicated to Mithras close to the border crossing between Mörbisch and Fertőrákos, and the oldest synagogue in the country (14th century) in Sopron, are unique sites.

Unfortunately, there are simply not enough museum experts in the county to oversee the mass of material in the many collections, to continue research work, and manage the data bases. The recent rapid growth in local infra-structural investments (motorway and road construction, gas pipeline laying), and the establishment of shopping centres and industrial plants, has posed archaeologists first and foremost with largely insoluble problems. The museum takes over extra depots in Sopron and Győr in 1998 and 1999



Népi épületek Fertőszéplakon – Vernacular buildings, Fertőszéplak

where material uncovered in the course of the many excavations and destined for museums can be stored.

adványainkon kívül az országos és a környező országok szakfolyóirataiban is rendszeresen publikálnak, különösen a régészeti és a történeti ágazatban. 1997-ben külső folyóiratokban 31 szakcikk jelent meg, ebből külföldön 10.

A megye hat múzeumában összesen 6 régész, 4 művészettörténész, 5 néprajzos, 7 történész dolgozik. A győri Madách-gyűjteményt félállású irodalmi muzeológus gondozza. A műtárgyvédelmi feladatokat 11 – különböző képzettségű – restaurátor látja el. Két könyvtárossal és 5 népművelővel egészül ki a szakmai gárda. A gazdasági és adminisztrációs munkákat az egész megye területén 11 munkatárs végzi.

A nagymennyiségű gyűjteményi anyag gondozásához, a muzeológiai munkák folyamatos végzéséhez, az

egységet bemutató vagy tudományos problémakört ismertető tanulmánykötetei is napvilágot láttak. A fenntartó megyei önkormányzat a finanszírozója a készülő *Győr-Moson-Sopron megye népművészete* című kiadványnak, melynek megjelenését 2000-re tervezzük.

Muzeológusaink saját ki-

adattárak kezeléséhez a megye muzeológusainak száma sajnos nem elégséges, ha azt is számításba vesszük, hogy kiegészítő személyzet (gyűjteménykezelő, fotós, adattáros) sem áll minden gyűjteményben rendelkezésre; geodéta, rajzoló pedig egyáltalán nem dolgozik intézményünkkel. Számítógépes ellátottságunk hiányos, adatbevitelre csak időszakosan tudunk néha dolgozókat alkalmazni.

Az utóbbi időkben a térségben rendkívüli mértékben megnövekedett infrastrukturális beruházások (autópályák, utak építése, gázprogram), bevásárló központok és ipartelepek létesítése főként a régészeket állítják szinte már megoldhatatlan feladatok elé. A nagy volumenű ásatásokból a múzeumokba került anyag tárolására 1998-ban, illetve 1999-ben Sopronban és Győrben új raktárépületeket kap a múzeum.

Bízunk benne, hogy ez a bővülés egyben jelzés értékű is. Talán lassan végére érünk a hét szűk esztendőnek, amely a kultúra területén meg is haladta a bibliai időszakot, és ha egyelőre még nem is a hét bő, de a korábbi standard szintet elérő, elfogadható kultúra-finanszírozás éveit következnek. Ebben bízva folytatjuk munkánkat, várjuk látogatóinkat az ország nyugati kapujában, Győr-Moson-Sopron megye múzeumaiban. ■

Helytörténeti gyűjtemények, -kiállítóhelyek és -múzeumok Budapesten

Holló Szilvia Andrea

Local Collections, Exhibitions and Museums in Budapest

Organized professional collection and exhibition activity had already been started several decades ago in the capital city of Hungary, mainly in some of the localities being independent before 1950. This article gives an overview about local museums, collections and exhibitions in Budapest, their short history, present situation and plans. Most of these institutions, financed basically by the local governments and promoted by more and more inhabitants and local firms, professionally controlled by the Budapest History Museum, are important centres of the nation's cultural heritage.

1950. január 1-én megalakult Nagy-Budapest, és ezzel nemcsak a főváros addigi területe kétszereződött meg, de a lakosság száma is megnőtt, és egyik percről a másikra egy európai nagyváros keretébe került számos, addig eltérő módon fejlődő település.

De hol gyűjtsék az egykori peremtelepülések a történelmüket megőrző tárgyakat, dokumentumokat, hiszen a főváros múzeumában e megnövekedett feladatra sem elég hely, sem elég munkatárs nem akadt? Egyes településeken már voltak hagyományai a helytörténeti gyűjtő- és kutatómunkának: 1927–1945 között működött az óbudai Árpád Múzeum, de jelentős anyag gyűlt össze Csepelen és Pesterzsébeten is. A lassú útkeresés 1962-ben, a szakfelügyelet megalakulásával vált hivatalossá: a Budapesti Történeti Múzeum feladata lett az információcsere, a módszertani tanácsadás, a koordináció.

A főváros első helytörténeti múzeuma 1951-ben alakult *Pesterzsébeten*. Alapját egy iskolai szertár és az abból kifejlődött helytörténeti gyűjtemény képezte, amely két évtizeden át, azaz 1972-ig a BTM-hez tartozott, majd a gyűjtemény egy része a XX. kerülethez került. A nyolcvanas évek közepétől Bocskai Sándor építész 1910 körül épített villája ad otthont a fővárosi helytörténeti gyűjte-

mények közül elsőként tájmúzeumi rangot elnyert intézménynek. Többek között a volt pesterzsébeti főjegyző, a köztisztviselőként álló Nagy Győry István hagyatéka, a tekintélyes mennyiségű, példásan rendezett fotótár található itt, valamint a Neményi Lili operaénekesnő színház-történeti emléktárgyait őrző hangulatos emlékszoba, melynek berendezése a művésznő ajándéka. A régi, Kosuth Lajos utcai épület is megmaradt, átépítve Budapest egyik legszebb képzőművészeti kiállítótereként – Gaál Imre festőművész nevével viselve – rangos modern képzőművészeti galériává vált.

1958-ban *Kispesten* megalakult a második gyűjtemény, a legnagyobb helytörténeti dokumentumtárral. Ezen kívül számtalan fénykép, életmódtörténeti, gyógyszerészeti, képzőművészeti tárgy tartozik az anyaghoz, köztük Nagy Balogh János festőművész alkotásai, akiről az 1991-ig fennálló kiállítótermet is elnevezték. A gyűjtemény 1995-ben kapott méltó otthont egy Fő utcai villában. Helyhiány miatt időszaki történeti és képzőművészeti kiállításokat kénytelenek külső helyszíneken megrendezni. Kispest önkormányzata ugyanakkor példásan támogatja a helytörténettel foglalkozó kiadványok, könyvek, forrásmunkák megjelentetését.

A Rákospalotai Múzeumot 1960-ban alapították. Kezdetben a település egyik legrégebbi épületében, egy XIX. század eleji iskolában működött, de a lakótelep építése miatt a múzeumot ideiglenesen bezárták, a gyűjtemény pedig éveket raktárban várta, hogy végre ismét a nagyközönség elé kerülhessen. Erre 1991-ben került sor, de neve ellenére ma Pestújhelyen működik az intézmény. A mezőgazdaságot, kézműipart bemutató kivételesen gazdag anyag mellett érdekes színfolt Madarász Viktor hagyatéka, mely bejárta már Magyarországon nagy részét. Helyhiány miatt a múzeum időszakos kiállításokat csak áldozatok árán tud rendezni, így került sor a Madarász szoba ideiglenes lebontására. A rég letűnt Palotáról videofilmek készülnek, és helytörténeti újság is indult, a múzeum mellett működő civil társaság, a Galgóczy Kör kezdeményezésére.

A gyűjtemények között sajátos színfolt az 1971-ben *Budafokon*, az egykori barlanglakásban kialakított kiállítóhely. 1986-ban, majd 1997–98-ban felújították és megkezdődött egy borászati tárlat kialakítása. Ennek érdekessége, hogy helyi polgárok kezdeményezésére magángyűjteményből állt össze az anyag. Az önzetlen támogatás nem meglepő, hiszen Budapesten itt működnek a leghatékonyabban a civil szervezetek, pl. a Savoyai Jenő Asztaltársaság. Céljuk, hogy végre önálló helytörténeti gyűjteményt alapítsanak.

A városegysítés 100. évfordulója időszakában már az 1873 óta Budapesthez tartozó városrészek is múzeumalapítási igénnyel jelentkeztek. Az *Óbudai Helytörténeti Gyűjtemény* is hivatalosan 1973-ban, a centenáriumi évében alakult meg. Az első nagyszabású kiállítás a kerületben élt neves személyek irodalmi emlékeit mutatták be. Tóbiás Simon kádármester műhelye is a látogatók elé került. Szorgos gyűjtőmunka eredményeként, egy iskolai akció keretében sikerült megmenteni egy békásmegyeri parasztház berendezését is. Az 1996 óta tájmúzeumi rangú intézmény Óbuda egyik legrégebbi épületében, a barokk Zichy kastélyban (1746–1757) működik, a Fő tér egyik ódon háza, az egykori városháza pedig otthont ad Kun Zsigmond 1984-ben alapított néprajzi magángyűjteményének. A nemrégiben felújított játékiállítás látványosan gyarapodik. A gyűjtemény több jelentős nemzetközi sikert tudhat magáénak: Ausztriában mutatták be a játékokból rendezett kiállítást, a szecessziós enteriőr Finnországban és az akkori Jugoszláviában járt 1988–89-ben a „Lélek és forma” című kiállítás részeként, és Bécs III. kerületében is nagy sikerű kiállítást szerveztek.

A *Hegyvidéki Gyűjtemény* magja 1973-ban, a nagyszerű tévévetélkedő után jött létre, de csak 1982-ben kezdtek hozzá a hivatalos engedélyek megszerzéséhez. Az 1985-ben a Maros utcai egykori könyvkötő műhelybe száműzött értékes gyűjteményben többek között a Semsey grófok levéltárát, az Óra-villa óraszerkezetét, Lyka Károly hagyatékának egy részét őrizték. Több mint egy évtizednek kellett eltelnie, mire megfelelő elhelyezést kapott a Városmajor utcában, egy lakóház földszintjén. Állandó helytörténeti kiállítása és a képzőművészeti galéria 1998 szeptemberében nyílt meg.

Az *Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény* 1977-ben alakult meg a kertvárosban, de a szanálások után egy panelház földszintjén zsúfolták össze Magyarország egykori ipari nagyvárosának dokumentumait. Raktárban lapul az itt

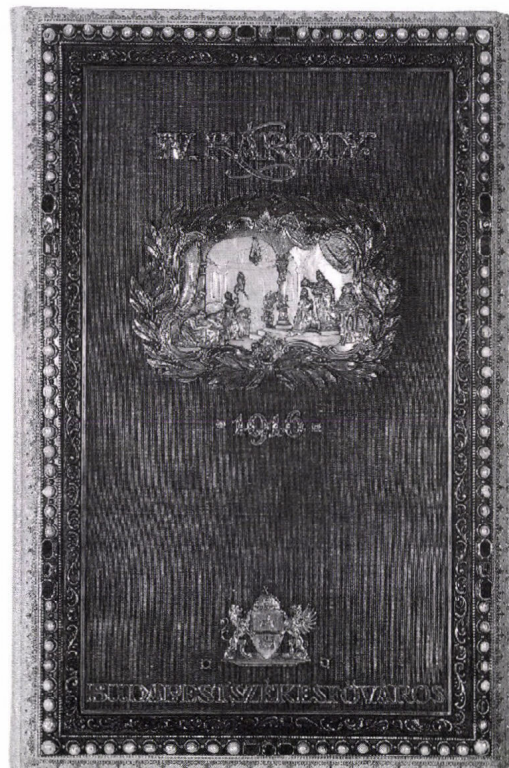
élt Berda József költő hagyatéka is. Az egyelőre végleges megoldással nem kecsegtető helyzet ellenére a helyiek lelkesedése határtalan: lokálpatriotizmusuk tükröződik a rendszeresen megjelenő Helytörténeti Értesítő színvonalas cikkeiben, a nagyszabású, a városalapítóra emlékező Károlyi István kiállítás és konferencia szervezésében, a helytörténeti olvasókönyvek népszerűsítésében.

Albertfalva nemcsak helytörténeti gyűjteménnyel büszkélkedhet, hanem iskolamúzeummal is. 1978-ban a Petőfi Sándor Általános Iskola ünnepelte fennállása 150. évfordulóját, a diákok arra az alkalomra gyűjtötték össze a múlt emlékeit, és nagy sikerű kamarakiállítást szerveztek, az 1980-ban létesült múzeum, a régi elemi népiskola még álló épületében. Az engedélyeztetésre azonban csak 1990-ben került sor. 1991-ben egy különálló, de az iskolához tartozó épületbe költöztették át a gyűjteményt. A kiállítások között az iskolatörténet és a helytörténet mellett láthatók a városrészben római kori emlékei, valamint ipartestületi és egyháztörténeti kiállítás, a pincében pedig borászati gyűjtemény.

A mindig is Pesthez tartozó *Kőbányát* soha nem tekintették a város szerves részének, ma is átmenetet jelent a belterület és a külvárosok között. A gyűjtemény 1982-ben egy időszakos kiállítással kezdte meg működését, 1984-ben ideiglenes, 1985-ben végleges engedélyt kapott. Az anyagot nagyrészt fotók és dokumentumok, a kismesterségek tárgyi emlékei alkotják, és itt van az országosan ismert téglagyűjtemény.

A *Pestszentlőrinci Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjteményt* az idén elhunyt Tomory Lajos tanár úr alapította. 1983-ban lett köztulajdon, de adminisztratív okok miatt 1991-ig várattott magára az Országos Pedagógiai Múzeum által is kiválóan minősített anyag hivatalos elismertetése. A ritkaságszámba menő pedagógia könyvanyag (itt őrzik Maróthi Arithmeticiáját 1763-ból, a Hármas Kistükört 1793-ból) és dokumentumtár (benne Tompa Mihály 1867-ben saját kezűleg írt földmérési szerződésével) mellett szemléltetőeszközök éppúgy találhatóak a gyűjteményben, mint Csinszka apjának, Boncza Miklósnak fejfája. 1994-ben egy iskola melléképületébe kellett átköltözniük, a kertvárosból a lakótelep közepére, de a Pedagógiai Intézet munkatársainak szellemi közege támaszt jelent a munkához. Az állandó kiállítás egy tanterem belsejét idézi.

Angyalföldön 1985-ben nyílt meg a gyűjtemény egy Váci úti ház földszintjén, a Lehel téri piac mellett, a munkáséletmódot bemutató kiállításával. A raktárhely-



Díszalbum IV. Károly koronázásának emlékére, Budapest Székesfőváros ajándéka az uralkodópárnak, 1916. december 16. – Album commemorating the coronation of Charles IV, donated to the royal couple by the Budapest Municipality, December 16, 1916

The author, responsible in giving helping hand all these institutions and initiatives from the curatorial side, emphasizes that especially in the last decade all kinds of local patriotism has become more and more important and influential. Enthusiastic and active school teachers, other intellectuals and amateur historians have been collecting all kinds of materials referring to the history of their ward, writing shorter and longer studies, organizing exhibitions. Their work attracts more and more local inhabitants' interest.



Részlet „A századforduló világa” című kiállításból (Pesterzsébet, Gaál Imre Galéria, 1996. október 18–1997. január 15.) – Detail of the exhibition ‘The World of the Fin de siècle’, Pesterzsébet
Fotók–Photos: Szalatnyay J.

zet nem megnyugtató, de a rendszeresen jelentkező időszakos kiállítások, a helytörténeti klub által szervezett előadások, kirándulások miatt ez a főváros egyik legdinamikusabb gyűjteménye, melynek jelentős részét különleges rádiók, képeslapok alkotják.

A *Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény* szellemi elődjének tekinthető Csete Balázs tanár úr 1944-ben elpusztult múzeuma. Az utód működését hivatalosan 1986-tól, az állandó kiállítás megnyitásától számíthatjuk, habár ezt negyedszázados kutatómunka előzte meg. Itt folyt a legteljesebb honismereti szervezőmunka, mely a helytörténeti oktatásra is hangsúlyt helyezett. 1997-ben nyílt meg az udvarban felállított kovácsműhely, elkezdték a Csepel Vas- és Fémművek Gyáripar-történeti Gyűjteményének mentését, raktárba telepítését is. Kevesen tudják, hogy Csepelen értékes térképanyagot gyűjtöttek össze. A helytörténeti gyűjtemény és a képzőművészeti galéria egy jellegtelen, de központi fekvésű épületben kapott helyet.

Soroksár, miután a főváros XXIII. kerülete lett, azonnal megkezdte egy önálló helytörténeti gyűjtemény kialakítását. Ehhez jó alapot biztosított a Mezőgazdasági Múzeum Múzeumbarátai Köre kiállítóhelyének (1975) átvétele. A főleg életmóddal kapcsolatos mezőgazdasági tárgyakat és dokumentumokat őrző gyűjtemény sajátossága a sírkőtár, valamint a madártani bemutató. A kiállítóhely 1998-ban újult meg a századfordulón épült szép épületben.

Új gyűjteménynek számít papírforma szerint a *Rákosmenti* is. Igaz, 1971 óta – dr. Bartók Albert kitarításának köszönhetően – gyűltek az értékes dokumentumok, adatok, melyekből évente ma is több szakdolgozat és kiadvány készül. A működési engedélyt megfelelő hely hiányában nem kaphatták meg. Az anyag a Dózsa Múvelődési Ház raktárában lapult, és csak 1998-ban lett otthonra a Rákoscsabai Közösségi Házban. Az így kizárólag dokumentumokra épülő anyag most már bővülhet tárgyi emlékekkel is. Az Erdős Renée villában 1990-ben nyílt meg a helytörténeti kiállítás. A szépen karbantar-

tott házban több más tárlat is látható: művészeti galéria, a vegyes összetételű *Epress-gyűjtemény* (melyet a műgyűjtő 1989-ben hagyott a kerületre), az 1983-ban bezárt, majd lebontott szlovák néprajzi ház anyaga, valamint a Merzse mocsár, a kerület természetvédelmi területe életét felvillantó dioráma, mely a Természettudományi Múzeum munkatársainak szakértelmét dicséri. A harmadik szinten megemlékeznek a ház egykori tulajdonosáról, Erdős Renée írónőről is.

Jelenleg alakul a *Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény*. Első állandó kiállítását 1997-ben nyitották meg, Xantus Zoltán helytörténész és társai több évtizedes gyűjtőmunkájára alapozva. A Pipa utcában, a felújított Nagyvásárcsarnok szomszédságában kapott (egyelőre elég kicsi) helyet a díszpolgári címmel kitüntetett festőművész, Tavaszgy Noémi anyagával kiegészített kiállítás.

A legnagyobb budapesti kerület, a XI. egy része 1950 előtt nem tartozott Budapesthez, másik része – a pusztuló gyáripara miatt figyelmet érdemlő Kelenföld-Lágymányos és a Gellérthegy – viszont igen. Az emlékek feltárását, őrzését tűzte ki célul az 1990-ben alakult *Etele Kör*. Az alapító, Hídvégi Miklós példaértékű előadássorozatok, konferenciákat szervezett, több tucat szakembert nyert meg ügyüknek. Az 1994-ben létrehozott kiállítóhelyüket el kellett hagyni, és 1996 óta egy lakóház földszintjén szorongva próbálják missziójukat teljesíteni.

Korábban, amíg a BTM-nek volt saját nyomdája, rendszeresen megjelentek a helytörténeti kiállításokat ajánló programfüzetek, 1995-ben azonban már csak egyetlen ismertető kiadványt sikerült közreadni a Fővárosi Önkormányzat támogatásával. Szerencsére a Budapesti Honismereti Társaság 1998-tól (a BTM-mel közösen) újtárra indította a *Városunk* című honismereti híradót, melyben a helytörténeti gyűjtemények és munkatársaik, a köréjük szerveződő civil szervezetek kapnak bemutatkozási lehetőséget.

1987-ben nyílt mód arra, hogy a gyűjtemények a legjellegzetesebbnek ítélt darabjaikat bemutassák a Budavári Palotában, és ezzel első alkalommal közösen léphessenek a nyilvánosság elé, Gerelyes Ede akkori szakfelügyelő irányításával. A következő közös kiállítást 1996-ban rendeztük a pesterzsébeti Gaál Imre Galéria impozáns termeiben „A századforduló világa” címmel. A millennium korának és az azt követő éveknek peremvárosi hangulatát akartuk felvillantani néhány momentum kiemelésével: a rákospalotai lovas kocsí és a villamos párhuzamba állításával, az albertfalvai asztalos ipartestület ma is becsben tartott mives emlékeivel, szecessziós üveglakkal Óbudáról, pestszentlőrinci iskolabelsővel, csepeli cipésműhellyel, a budafoki Törley gyár pezsgőállványával, kispesti kocsmarészlettel, vagy az Erzsébetfalvát alapító Suda család egykori szalonjának elegáns bútoraival. A következő közös kiállításra 2000-ben adódna alkalom, Nagy-Budapest kialakulásának 50. évfordulóján.

A jelen problémáiról, a jövő terveiről a legilletékesebbek, a gyűjtemények vezetői tudnak a legtöbbet. Reméljük, lehetőségük nyílik arra, hogy a továbbiakban a Magyar Múzeumok hasábjain mindezt megosszák velünk. ■

Várostörténeti gyűjtemények a Kiscelli Múzeumban*

Baróti Judit, Erdei Gyöngyi, Holló Szilvia Andrea, Kiss Éva, Létay Miklós, Madudák Erika, Sarkady Jánosné, Simonovics Ildikó, Somfalvi István és Vigh Annamária

A Magyar Múzeumok előző, a Budapesti Történeti Múzeumot bemutató számában felvázoltuk a főváros történeti gyűjteményének megszületését és a gyarapítás különféle állomásait a kezdetektől napjainkig. Tervünk eredetileg az volt, hogy az általános ismertetésen túl képet adunk arról is, hogy ma milyen gyűjteményeket őrzünk az újkori várostörténeti gyűjteményeknek otthont adó Kiscelli Múzeumban. Erre most kerülhet sor.

Az újkori várostörténeti osztály 1686-tól napjainkig gyűjti a főváros történetére vonatkozó, illetve azt dokumentáló emlékanyagot. A műtárgyállományban a XVII. és XVIII. századi anyag jó része papíralapú tárgy, kevés az ebből a korszakból származó bútor, textil illetve használati eszköz. Ugyanakkor szembeötlő az a sokszínűség, amely a tárgyi anyagot jellemzi. A több tízezres állományú gyűjtemények (terv, fotó, kézirat) mellett a néhány száz darabos úgynevezett kisgyűjtemények (képeslap, játék, táncrend, cégér, pecsétnyomó), illetve a számban csekély, de értékben igen jelentős hagyatékok (Schmidt, Blaha, Clark) is jelen vannak a gyűjteményi struktúrában. A sokféleség a legkülönbélebb anyagfajtákra is vonatkozik, nem szólva a műtárgyak között meglévő minőségi különbségekről.

A műtárgyállomány történetileg kialakult egyenlenségeit igen nehéz korrigálnunk. A gyűjteménygyarapításra fordítható csekély összegek (200-300 ezer forint évente) nem teszik lehetővé a hiányok pótlását. Ugyanakkor az is előfordul, hogy bizonyos tárgytípusok nagy számban található az adott gyűjteményben. Ilyen körülmények között a vállalható és teljesíthető legfontosabb feladat a műtárgyállomány minél pontosabb tudományos és számítógépes feldolgozása, mely mind a kiállítás

tevékenységhez, mind a kutatáshoz elengedhetetlen. E munka eredményeként a gyűjtemények legkiemelkedőbb része hamarosan az Interneten is hozzáférhetővé válik.

Az itt következő, a teljesség igénye nélkül készült összeállítással szeretnénk felhívni a figyelmet a Kiscelli Múzeumban őrzött muzeológiai értékekre, különös tekintettel azokra a tárgvegyüttesekre, melyek csak ritkán kerülnek nagyközönség elé.

Bútorgyűjtemény

A BTM bútorgyűjteménye kevés számú, de annál értékesebb darabból áll. A tárgyak kora mindössze két évszázadot ölel fel, de méltón tükrözik a XIX–XX. századi pesti és budai kézműves asztalosság, üzemi bútorgyártás és -tervezés történetét, tanúsodva egyben a főváros jeles családjainak és tekintélyes személyiségeinek életmódjáról, életkörülményeiről

Ülőgarnitúra az Apponyi család hagyatékából. Pest, 1820-30-as évek – Set of seats and a settee from the bequest of the Apponyi family. Pest, 1820-30s



is.

A XIX. század két kiemelkedő pesti asztalosa, Vogel Sebestyén, az első magyar bútorgyárnak és Steindl Ferenc szép és jelentős művekkel szerepelnek a gyűjteményben. Megtalálhatók itt a már valóban gyárnak minősülő vállalkozások is századfordulós termékeikkel. Közöttük kiemelkedő értékűek Thék Endrének

Collections on City History in the Kiscelli Museum

In the previous number of Hungarian Museums, introducing Budapest Historical Museum, the birth and the stations of the acquisition of the capital's historical collections were outlined from the beginning up to the present. Our original plan was to give also a picture about the collections on city history kept in the Kiscelli Museum. This article now gives these informations.

The department of modern city history collects materials relating to the history of the capital from 1686 up to now. The majority of the objects from the 17th–18th centuries are made from paper, only some furniture, textile and consumer goods can be found. On the other hand the object materials are many-coloured. Next to the collections with several tens of thousand of objects (e.g. the collection of drafts and layouts, the photographic or the manuscript collections) so-called small collections (as postcards, toys

and games, dance cards, seals, signboards) and tiny but important bequests (Schmidt, Blaha, Clark) can also be found here. Many-colourness is true in connection with the materials and the quality of the objects as well.

It is very hard to correct the historically developed dissonances of the collections. As the museum can spend only a very limited sum (200-300.000 Fts a year) on acquisition, the deficiencies cannot be remedied. On the other hand some types of objects are overrepresented. Among these circumstances the only and most important task we can do to make a very precise scientific and computerized procession of the collections. This is essential both from exhibition and from research point of view. Thank to this work in the near future

the most outstanding parts of the collections can be reached on the Internet, too.

This compilation, outlining the collections, aims at calling the society's attention to the heritage values kept in the Kiscelli Museum and especially those parts which are not on display.

*Lásd még a Magyar Múzeumok 1998/3. számában Vigh Annamária, Kiss Éva és Buzinkay Géza írásait – a szerk.

a Parlament miniszterelnöki szobája számára készített bútorai, vagy a Lingel-gyárban készült ebédlőberendezés. A tömegtermelést a hajlítottbútorgyárak egyszerű, nagyszériában gyártott székei képviselik (Albertfalvai Hajlítottbútorgyár, Heisler József Szék- és Faáru-gyár, stb.). Kisebb, műhely jellegű üzemek gyártmányai közül több jelzett bútor található a gyűjteményben, közülük említésre méltó Paál Gergely vagy Bíró Antal „gyára”.

Kozma Lajos építész, a Budapesti Műhely alapítója több ebédlőberendezéssel van jelen a gyűjteményben a tízes évek elejéről, de több általa tervezett egyedi bútor is van itt, melyek a Budapesti Műhely kivitelezésében készültek. Rendkívüli értékű az 1913-as évszámmal jelzett kétajtós szekrény, vagy az 1933-as gazdag berakásokkal díszített főpolgármesteri karosszék.

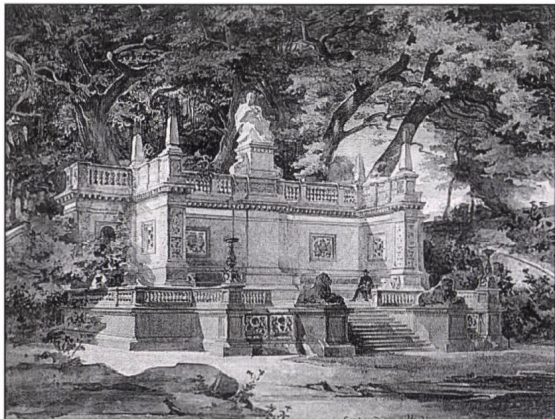
Külön csoportot képviselnek a gyűjteményben azok a tárgyak, melyek nem csupán iparművészeti, mesterségbeli szépségük, hanem történeti vonatkozásuk miatt is értéket képviselnek. Ezek között tartjuk számon Deák Ferenc hagyatékának bútorait, a Bajor Gizi hagyatékából származó két karosszéket, szép ülőgarnitúrákat a királyi palota egykori berendezéséből, vagy az Apponyi, illetve Marczibányi család szalongarnitúráit.

Építészeti tervtár

A közel 30 ezer építészeti tervet őrző gyűjtemény alapozása már a századforduló előtt megkezdődött, a Fővárosi Múzeum megnyitásakor (1907. június 1.) számos tervrajz is szerepelt a kiállított tárgyak között. A következő évtizedekben a gyarapodás mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt jelentős volt.

Legkorábbi terveink a XVIII. század végéről származnak; a főváros XIX. századi építészettörténete szempontjából igen fontosak a klasszicizmus mestereinek (Pollack, Hild, Hofrichter, a Zitterbarth család) tervrajzai, valamint több pesti középület (Vigadó, Harmincadház, Lövölde, lipótvárosi templom, alagút) terve.

Schickedanz Albert: A Batthyány-mauzóleum távlatrajza, 1872 – Albert Schickedanz: Perspective drawing of the Batthyány Mausoleum, 1872

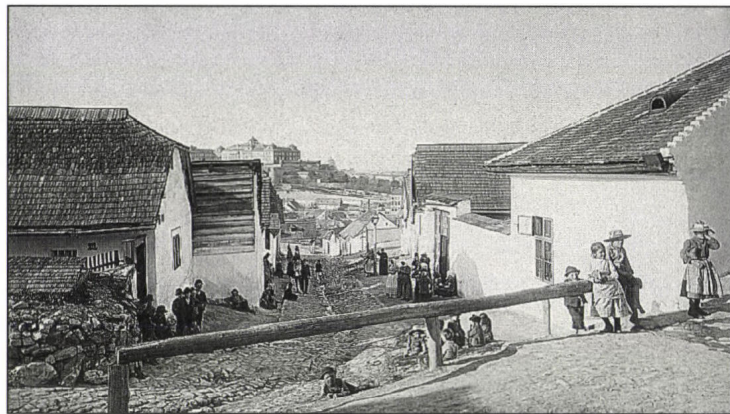


A múlt század második feléből a korszak kiváló építészeinek (Feszl, Ybl, Hauszmann, Steindl, Schulek) tervrajzai gazdagítják a gyűjteményt; kiemelkedő jelentőségű az Ope-raház, illetve a Mátyás templom és a Halászbástya nálunk őrzött tervanyaga. Az építészeti tervrajzokon kívül e korszakból és a XX. század első évtizedéből származó városrendezési és szabályozási tervek is igen fontosak a várostörténet szempontjából.

Kiemelt helyet foglalnak el gyűjteményünkben az építészeti hagyatékok, a már említett, több ezer darabot magába foglaló Schulek tervanyagon kívül Schickedanz Albert, Foerk Ernő, Árkay Aladár és Bertalan, Györgyi Dénes, Kismarty-Lechner Jenő, Gerlóczy Gedeon és mások anyagai. A Schickedanz hagyaték legnagyobb részét (több, mint száz műtárgyat) 1944-ben vásárolta meg a múzeum Kováts Józsefné sz. Schickedanz Vilmától, az itt közölt Batthyány-mauzóleum távlatrajz viszont egy korábbi vétel eredményeként került a tervtár állományába. Schickedanz Albert az 1870. április 9-én kiírt, és ugyanezen év augusztus 3-án elbírált pályázat első díjának elnyerésével kapta meg a mauzóleum építésére vonatkozó megbízást (építési engedély: 1872. május 10., az építkezés kezdete: 1872. augusztus 14.). 1872 őszén Schickedanz a tervezett és már épülő mauzóleumról távlatrajzot készített, 1873-ban ezt az akvarellt küldte el Podmaniczky Frigyes Batthyány Lajos özvegyének egy, az építkezés menetéről beszámoló levél kíséretében. Sajnos – pénzihiány miatt – az akvarellen látható Batthyány-szobor, az orosz-lánok, a kandeláberek s egyéb plasztikai figurális díszítések nem készültek el. Batthyány Lajos hamvait így a dísztelenebb mauzóleumnak a kriptájában helyezték el 1874. május 26-án.

Fotótár

Az egyik leggazdagabb és legismeretesebb újkori gyűjtemény, a fotótár egyidős múzeumunk őseivel, a múlt század végén létrejött Fővárosi Múzeummal. Profilja már az első években kialakult, célja a topográfiai jellegű város- és utcaképek gyűjtése volt. Ajándékozással, hivatalos átengedésekkel, de legfőképpen vá-



A tabáni Szikla utca. Klösz György felvétele, 1895 – The Szikla street in the Tabán, 1895. Photograph of György Klösz

sárlások útján folyamatosan gyarapodott. A városképeket, az újonnan felépült, vagy éppen lebontásra kerülő épületekről készült felvételeket olyan kiváló fényképészekről vásárolták, mint Klösz György, Erdélyi Mór, Goszleth István, Weinwurm Antal.

Idővel a gyűjtemény profilja egyre bővült, megindult a legkülönfélébb fővárosi vonatkozású eseményeket ábrázoló fényképek gyűjtése is. Az 1910-es évektől kezdve a múzeum már saját fényképpel dolgoztatott, ami lehetővé tette egy-egy topográfiai témakör ki egészítését, illetve a hiányosságok pótlását.

A fényképtár ma már mintegy százezer fényképet őriz. A gyarapítás terén most is törekvésünk Budapest városképi változásainak megörökítése, folyamatos dokumentálása.

Játékgyűjtemény

Az 1980-as évek második felétől a múzeum neve összeforrt a játékiállításokkal. Az „Ecc – pecc” sorozatot a „Régi idők karácsonya” címet viselő játékiállításokkal egybekötött programsor követte, mely igen nagy látogatottságnak örvendett. A játékgyűjtemény önálló szakgyűjteménnyé vált és tárgyszáma évről évre gyarapodott. Célunk nem egy szűken értelmezett játéktörténeti gyűjtemény kialakítása volt, hanem művelődéstörténeti megközelítésű a gyermek, a család, a lakás és a játék viszonyát vizsgáló gyűjteményfejlesztésben gondolkodtunk. A játékgyűjtemény tárgyai a kultúra globalizációjának ékes bizonyítékai, hiszen a Barbie babák, a különféle harci játékok, vagy a puzzle-k a világon mindenütt azonosak. Talán éppen ezért annyira közkedveltek a XIX. század végéről származó, egyedi tervezésű, német gyártmányú karakterbabák, melyeket Anna Margit festőművésznő hagyományozott múzeumunkra.

Néprajzi gyűjtemény

Az osztály legfiatalabb gyűjteményének kialakítása 1971-ben kezdődött, elsősorban Óbuda szanálásához kapcsolódva, az egykori parasztpolgár kultúra dokumentálása, illetve tárgyi

emlékeinek megmentése céljából. Ezzel párhuzamosan néprajzi tárgyak gyűjtésére került sor Békásmegyeren, Rákospalotán, Rákoscsabán, Rákoskeresztúron és Soroksáron. Ma a gyűjteményt a szántóföldi művelés, a konyhakertészet, szőlőművelés, az állattartás, a háztartás eszközei, bútorok és népviseletek alkotják.

A néprajzi gyűjteményhez kapcsolódnak a budai, pesti és óbudai céhek – már a második világháború előtt összegyűjtött – tárgyi emlékei, valamint a különböző kismesterségek szerszámai és műhelyberendezései. Tanulmányok, népszerűsítő cikkek és gyűjteményi katalógusa (1981) révén a legjobban feldolgozott kézműipar a mézeskalácsosság.

Óra- és műszaki gyűjtemény

A funkción kívül az órák esztétikai követelménynek is megfeleltek, így kerültek az óraszerkezetek a legkülönfélébb óratokokba, melyeket minden „művész” a maga ízlése szerint alakított ki, egyszerűbb és nemesebb anyagok felhasználásával. Az igényesebb órákat a készítőik zenélő szerkezetekkel is ellátták. A főbb óratípusokat – zsebórák, utazóórák, szekrényórák, oszlopos asztali órák, tányérórák, képek keretórák, valamint lábas órák – így ki-ki a pénztárcájának megfelelően díszített kivitelben vásárolhatta meg, hogy az a pontos idő jelzésén túl otthona ékessége is lehessen.

A XVIII–XIX. század a magyar, s egyben a pest-budai óramívesség kiemelkedő korszaka. Többnyire osztrák, német területről települtek be az első órák Pest-Budára a török uralom megszűnése utáni időszakban. Az órásmestereket is tagjukká fogadó céhek az 1690-es években alakultak Budán, majd 1701-ben Pesten. Főleg lakatos és puskaműves mesterekkel alakítottak közös céhet a pesti órák, kiknek 1767-ben alakult önálló testületük. A budai órás céh kiváltságlevele 1833-as keltezésű. Ebből az időből Pesten, Budán és Óbudán közel 70 órás nevét ismerjük, akik többségükben óraszerkezeteket készítettek és állítottak össze. Az óraszekrényeket és tokokat készítő mesterek nevei kevésbé ismertek.

Múzeumunk közel száz éve gyűjti a pest-budai óramívesség emlékeit, tárgyi és írásos dokumentumait. A BTM műszaki gyűjteményének egyik fő eleme a Ganz gyűjtemény, amely a Ganz Villamosági Művek ajándéka-ként 1953-ban és 1966-ban került a múzeumba. Ganz Ábrahám 1841-ben 27 évesen, öntölégényként került Pestre. Saját vasöntödéjét 1844 őszén indította be Budán, a mai Ganz utcában. Az üzem kezdetben csöveket, szerelvényeket, korlátokat és oszlopokat gyártott, később, a kéregöntés bevezetésével, a kéregöntésű vasúti kerekek gyártásával lendült fel ter-

melése és tett szert nemzetközi hírnévre.

Ganz Ábrahám halála után (1867. december 15.) a gyár Mechwart András vezetésével működött tovább. 1880-ban az Első Magyar Vagongyár Rt-től átvett üzemből megindította a vasúti kocsik gyártását. 1911-ben került a Ganz gyár tulajdonába egyesülés útján a Danubius-Schoenichen-Hartmann féle hajó- és gépgyár, ezzel megindulhatott a hajógyártás is. E méltán nagy hírű gyár jeles mérnökei segítségével készült számos műszaki alkotása közül gyűjteményünk egy kéregöntésű vasúti kereket, több transzformátort, dinamót, motort, generátort, árammérőt és egy Mechwart-féle hengerszéket őriz. A Ziperowsky Károly, Déry Miksa és Bláthy Ottó által világszerte 1885-ben alkotott transzformátornak a világon hat eredeti példánya maradt fenn, kettő közülük a BTM műszaki gyűjteményében.

Az 1885-ös budapesti Országos Általános kiállításon Ziperowsky a transzformátoros elosztórendszerrel egy hatvanlámás világítási hálózaton mutatta be. Természetesen ekkor még ívlámpákat alkalmaztak, melyekből több példány található gyűjteményünkben. Birtonkban van több eredeti, Ziperowsky által szignált, elektromos berendezéseket ábrázoló tervrájs is.

A műszaki gyűjtemény érdekes fizikai kísérleti szemléltető-, illetve mérőeszközöket is tartalmaz, melyek tudatos gyűjtés eredményeképpen kerültek múzeumunkba középiskolákból (például Toldy Gimnázium), felsőoktatási intézményektől (Budapesti Műszaki Egyetem) és kutató intézetektől (Központi Fizikai Kutató Intézet). A műszerek egy csoportja neves cégek múltját őrizi, megtaláljuk köztük Calderoni, Süss, Starke, Kammerer és Haurant nevét is.



Faragó Géza: Kiállítási plakát, 1903 – Géza Faragó: Exhibition poster, 1903

Plakáttár

A különféle tárgyú történelmi kiállítások szívesen kölcsönöznek múzeumunk plakáttárából, amely a műfaj sajátos eszközeivel mutatja be az utca művészetét a különböző történelmi korszakokban. A közel félezer darabból álló gyűjtemény művelődéstörténelmi jelentőségét növeli, hogy az egykori Székesfővárosi Hirdető Vállalat anyagának egy részét is magába foglalja. Ebből az anyagból kiemelkedő az 1896–1914 közötti időszak kiállításait és egyéb kulturális eseményeit reklámozó anyagrésze. Az utóbbi évek vásárlásaival az utcakép változásán keresztül próbáltuk megragadni és dokumentálni a rendszerváltó évek szemléletváltozását.

A magyar plakát műfajának szinte valamennyi neves alkotója helyet kapott a gyűjteményben. A kiemelkedő és a közönség körében is igen kedvelt darabok közé tartoznak Faragó Géza (1877–1928) grafikus, festő és iparművész plakátjai. A művész stílusára nagy hatással volt az A. Mucha műtermében eltöltött időszak.

Textilgyűjtemény

Az utóbbi évek egyik legdinamikusabban fejlődő gyűjteménye, amely a főváros történetéhez, az itt lakók élethelyzeteihez kapcsolódó textíliákat, viseleteket, divatkellékeket és különféle lakástextíliákat őriz. A legkorábbi darab egy, a XVIII. század második felében készült női ruhaderék, míg a legutóbbi Lendvai Ilona 1979–80-as őszi-téli magyaros kollekciójából való, mely a Magyar Divat Intézet letétjeként érkezett a gyűjteménybe. Kezdetben a Fővárosi Múzeumba beérkező textíliák a bútorokat, berendezési tárgyakat gazdagították. A textil- és zászlogyűjtemény a Pesterzsébeti Múzeum beolvadásával, 1970-ben vált külön.

Az első viselettörténelmi anyag 1913-ban került be, mikor a Lyka-Lepora család 24 tételből álló, 1830–60 közötti évekből való ruha- és kiegészítő együttest ajándékozott a múzeumnak. Ugyanebben az évben érkezett, szintén ajándékként, Blaha Lujza színháztörténelmi anyaga, mely nagyszámú jelmez és koszorúszalagot tartalmazott. Sajnos e tárgyak nagy része a II. világháború során megsemmisült.

A gyűjteménybe a későbbiek során több, jelentős fővárosi cégek által készített, XIX–XX. századi ruha és kiegészítő került, így például Árvay J. és Társától nappali ruha 1907-ből, Monaszterly és Kuzmik utódától estélyi ruha 1890-es évek elejéről. Említsre méltó még az 1997 májusában megrendezett „A divathölgy diszkrét bája” című kiállítás nyomán megszületett fehérnemű-történelmi gyűjtemény, mely az 1880–1970 közötti időszak (főleg női) alsóneműt foglalja magába.

A több, mint 3000 mőtárgyból álló textilgyűjtemény büszkesége két nemrégiben vásárolt, eredeti Tüdös Klára ruha. Mindkettőt a

Corvin Áruház forgalmazta, egyik menyasszonyi ruha 1943-ból, a másik magyaros női díszruha az 1941 körüli évekből.

Térkép-, kézirat- és nyomtatványtár

A térképtár elsődleges gyűjtési szempontja, hogy a kiállításokon látványos, a városfejlődés egyes szakaszait jól reprezentáló anyagot mutasson be. Ezért az 1885 óta évről évre gyarapodó állomány jelentős részét alkotják a szép rajzolatú, egyedi, kéziratot térképek. A legjelentősebbek ezek közül: az első magyar mérnöképző intézet, az Institutum Geometricum növendékei és a katonai térképész gyakorlatok által készített felmérések a Svábhegyről, a Városligetről, a Városmajorról, Kőbányáról (az 1811–1850 közötti időszakból); Pest és Buda XVIII. századi határtérképei; Balla Antal pesti térképe; Hild János terve a Lipótváros kialakításáról (1805); és az első pesti városkép, amely feltehetően a XVII. század végéről származik.

Az állomány nagyobbik része nyomtatott térképekből áll: ezek közé tartozik Carl Vasquez Pest-Budát ábrázoló díszalbuma (1837), Lipszky Pest-Buda-Óbuda városkép (1810), XVI-XVII. századi, Magyarországot ábrázoló, metszetekkel díszített szelvények, valamint a Duna és a Tisza völgye teljes területét ábrázoló nagyméretű albumok. Az 1980-as évektől elkezdődött a tájfutó térképek gyűjtése is.

A kéziratárba a gyűjtés tematikus jellege miatt ritkán kerül be nagyobb, összefüggő dokumentum-csoport. A XIX. század végén, a XX. század elején több pesti, budai és óbudai céh iratanyagát vásárolta meg a múzeum, és összefüggőnek tekinthető Széchenyi István levelezésének töredéke, vagy a Mazzucato-Roscogni selyemgyár iratanyaga is. Az egyedileg bekerült kéziratok sorából ki kell emelni egy 1686-ból származó spanyol nyelvű, kézzel festett könyvet, mely alig néhány héttel a török felett aratott budai győzelem után készült, a hősök tiszteletére. A kéziratárban őrizzük Kamermayer Károly díszpolgári oklevelét, a IV. Károly koronázásának emlékére készített székesfővárosi díszalbumot és a millenniumi aranykönyvet. Becses emlék a Pest-Buda-Óbuda egyesítésének 50. évfordulójára alkotott Bartók, Dohnányi és Kodály művek eredeti kottája.

A nyomtatványtár legrégebbi tárgya a XV. század végéről származó teljes Hartmann-Schedel krónika. Gyűjteményünk különlegességei közé tartozik az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc nyomtatványanyaga és a XIX. században készült játékkártya-gyűjtemény.

Üveg-kerámia- és porcelángyűjtemény

A gyűjteményben, amely a fővárosi üveg- és kerámiaművészet sajátos keresztmetszete, a



Üvegablak, 1900 körül. Róth Miksa terve – Glass window, around 1900. Design of Miksa Róth

tárgyak sora az 1785-ben létesült első budai kerámiagyár termékeitől kezdődően – jellemző alkotásokon át – az 1970-es évekig terjed. A Kuny Domokos gyárából kikerült majolika és „finom kőedények”, „márványfajanszok”, hűtőkürei a kor – a XVIII-XIX. század fordulójára – hazai technikai és művészi színvonalának. E korszak üvegiparának termékei is a pest-budai polgárság igényeihez és szerény anyagi feltételeihez igazodnak. A lassan induló magyar üvegiparral szemben – melyre kezdetben a metszett és köszörült poharak jellemzőek – sikeresebbek az osztrák és cseh kezdeményezések, s csak az 1820-as években cseh területről Pest-Budára érkezett Piesche József tehetsége, invenciója tudta ellensúlyozni a külföldi technikai fölényt. Alkotásainak színvonaláról gyűjteményünkben található művei is tanúskodnak.

A színes, zománccfestésű városképes üveg-poharak ekkortájt váltak divattá. Bécs a forrás: Gottlob Mohn német területről 1811-ben teszi át tevékenysége színhelyét a birodalom fővárosába, s a műhelyében dolgozó Anthon Kothgasser alkotásai a kézműves technika utolsó virágkorát jelzik. A bécsi gyártmányokat – a piaci szempontok figyelembe vételével – városképekkel látják el. Pest-budai városábrázolások díszítik a XIX. század első felében készült bécsi „Alt-Wien” porcelán csészéket is. Gyűjteményünkben e műfaj néhány igen szép darabját őrizzük. A XIX. század második felében – Buda-

pest nagyléptékű fejlődésével párhuzamosan – a gazdasági prosperitás áramába kapcsolódó polgárság is új igényekkel lép fel. A tárgykultúra – a historizmus stílusával összhangban – változik, gazdagodik, s alapot teremt az üveg- és kerámiapár tömegtermelővé válásához. Ebben a korszakban a hazai művészi kerámiagyártás két legjelentősebb központja a pécsi Zsolnay- és a pesti Fischer-gyár. Fischer Ignác budapesti gyárában díszkerámiák készítésével foglalkozott. A tárgyakat a népművészet romantikusan értelmezett forma- és motívumvilága jellemzi. Gyűjteményünket több, különleges szépségű díszkerámia is gazdagítja, melyek Fischer Ignác, majd – 1890 és 1910 között – Fischer Emil gyárában készültek. Fischer Ignác gyára 1895-ben a pécsi Zsolnay gyár tulajdonába került. Az 1852-ben alapított Zsolnay gyár 1872-től Zsolnay Vilmos irányítása mellett felvirágzott. Legkelendőbb gyártmányai – az épületdíszítő elemek mellett – a később „porcelánfajansz”-nak nevezett luxus díszkerámiák voltak. A Zsolnay gyár e virágkorát gyűjteményünk jeles alkotásai idézik fel.

Vegyes életmód gyűjtemény

Az elnevezésben a vegyes jelző egy közel 3000 tárgyból álló különleges értékű anyagcsoportot minősít. Megtalálhatók itt mindazok a tárgyak, amelyek jellegükben fogva kiszorultak a szigorúbb gyűjtési szempontokkal bíró gyűjteményekből. Az értékes pipagyűjtemény, a kegytárgyak és szentképek, az első világháborúból származó, lövedékből készült dísztárgyak – mind ebben a gyűjteményben kaptak helyet. Az 1970-es évek úgynevezett életmód-történeti gyűjtése újabb egységekkel gazdagította az anyagot. A városi háztartások mindennapjait idézhetjük fel az itt őrzött különféle konyhai eszközök és edényzetek bemutatásával. Az elmúlt századok csomagolás-kultúrájába ad

pillantást a budapesti cégek dobozait és egyéb csomagoló-anyagait tartalmazó gyűjteményrész. A vegyes jelző valójában az anyagok sokféleségére utal. Az életszerű, a látogatók számára a valóság élményét adó kiállítások nem rendezhetők meg e gyűjtemény felhasználása nélkül.

Zászlógyűjtemény

A címeres zászlók a középkor századaiban jelentek meg az ország területén, s használatuk gyorsan „divatot” teremtett. A készítésükre szakosodott mesterembereket lassan művészek váltották fel, akik a



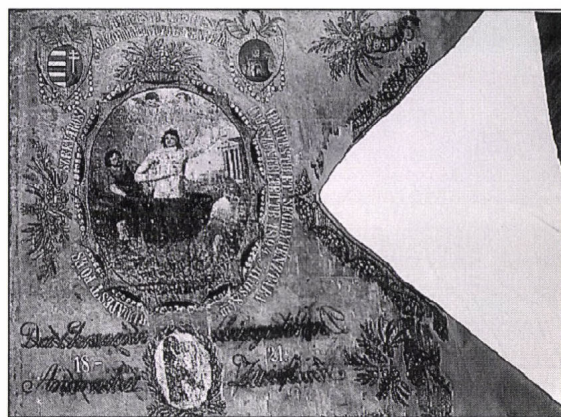
Fischer Emil: Fajansz padlóváza – Emil Fischer: Faience vase

XV. századra már céheket is alakítottak. A „képírók” a XVIII. század végén kezdték meg, elsősorban hadi célokra, festett zászlók készítését, s a technikát folyamatosan tökéletesítették. A festett zászlókon az olajképet vagy a színoldalon helyezték el, vagy a zászlómező mindkét oldalán.

Gyűjteményünk legértékesebb részét a céh-zászlók alkotják. Keletkezésük ideje a XVIII. század közepétől a XIX. század közepéig terjed. A céhek 1872-ben történt megszüntetését követően tárgyaik nagy része az ipartársulatokhoz, majd a később alakuló ipartestületekhez került. A céhemlékek első csoportját – köztük díszes, festett selyemzászlókat is – a múzeum 1899-től kezdődően a főváros Gazdasági Hivatalától vette át. A tanács ezután felhívással fordult az ipartestületekhez a céhemlékek átadása

és megőrzése érdekében, mely igen eredményesnek bizonyult.

A gyűjteményünkben őrzött céh-zászlók többsége mindkét oldalán festménnyel díszített (úgynevezett kétlapos) zászló. A képek egyike legtöbbször a céh védőszentjét ábrázolja, attribútumaival együtt. A nagyméretű selyemzászlók festményei – műhely- és címerábrázolásai révén – sokat elárulnak a XVIII-XIX. század kézműves technikáiról, s a korszak vallási szemléletéről. Őrzsünkben vannak még ipartestületi, nemzeti, városi, valamint koronázási és hadi zászlók is, melyek ugyancsak értékes emlékei a főváros újkori történetének. ■



A szobafestő, címfestő, mázoló, aranyozó és fényező céh zászlója, 1821 – Guild banner of the house-painters, sign-painters, gold-platers and polishers, 1821

Fotók-Photos: Szalatnyai J.

Emlékmúzeum Szadán

Vásárhelyi József

Kevesen tudják, hogy egy kis Pest megyei falu nagy szeretettel őrzi a történeti festészet világhírű mesterének, Székely Bertalanak az emlékét. A falu lakossága több mint két évtizeden keresztül élt együtt a művésszel, akinek közvetlen kapcsolata a kis falu népével abból a népszerűtől adódott, amely még a gyermekkor élményeit hordozta.

Székely Bertalan 1835. május 7-én született Kolozsvárott. Művészet iránti vágya és tehetsége már korán kitűnt. Gyermeklelkét eltöltötték azok a benyomások, amelyeket a '48-as szabadságharc árasztott magából. A honvédsereg toborzása, az erdélyi hadjárat ágyúdörgei, a honvédrohamok győztes ütközetei ízig-vérig magyarrá alakították, formálták át a művész lelkét. A szabadságharc után találkozott bujdosó honvédekkel, a Petőfit visszavárhozó nép sóvárgásával, megismerkedett a haynauai rémuralom borzalmaival.

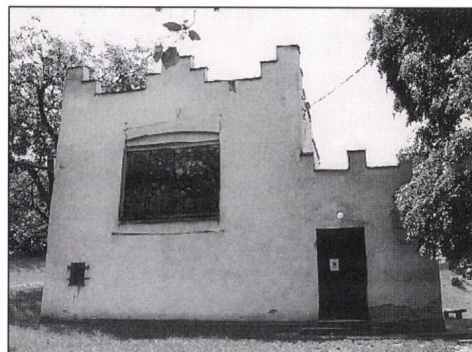
Székely Bertalan eltelve a szabadságharc élményeivel, 1851-ben került Bécsbe, a politechnikumba. Itt a mértan és az algebra voltak tantárgyai, melyeknél azonban jobban szeretete a rajzolgatást. Ekkor még senki sem állt mellette, aki biztatásával támogatta volna a nagy művészi talentummal rendelkező ifjút. Sőt, közvetlen környezete, szülei sem akartak hallani arról, hogy művészi pályára lépjen. Mivel a bécsi műegyetemen sehogy sem boldogult, szülei nehezen bár, de beleegyeztek, hogy művészi pályára menjen. 1855-ben Bécsben már első díjat nyert a Képzőművészeti

Akadémián. Egyszeriben felismerték tehetségét, meghódította a professzorokat is, bár a magyarok általában akkoriban nem örvendek valami nagy szimpátiának. Az ő nevét azonban a letehetségesebb talentumok között emlegették. Az ötvenes évek vége felé már Münchenben végezte tanulmányait. Nagyszerű érzéke és tehetsége kitűnik abból a festményéből, melyet Münchenből küldött haza: II. Lajos király holttestének megtalálása a mohácsi csatamezőn.

Székely Bertalan itthoni tartózkodása alatt született meg másik csodálatos műve, a „Doboz és hitvese”. A nagyméretű történelmi festmény témája a törökkel vívott küzdelem, a mohácsi vészt követő idő, de a drámai hatású kép a szabadságharc tragédiájára, a túlerővel szemben elbukott, de erkölcsileg győztes magyar nemzet sorsára utalt.

Talán mindenki számára ismerősek további történelmi tárgyú képei: Egri nők, V. László és Czillei, Zrínyi kirohanása, stb.

Szemlér Mihály vásárolta meg Szadán Székely Bertalan számára 1889-ben a nagyváradi káptalan megüresedett ispán-lakását, amelyhez nagy kert és udvar tartozott. Ettől kezdve a művész kora tavasztól késő őszi családjával együtt a szadai házban tartózkodott. Schulek Frigyes építész barátja a ház udvarán épített a művész számára egy műtermet. Itt tartózkodása alatt megismerte a falu természeti szépségét, a színmagyar község dolgos, szeretetreméltó lakóit. Itt festette legszebb



Memorial Museum at Szada

Over forty years ago, in September 1956 the Székely Bertalan Museum was opened in Szada, a small village in Pest county. Bertalan Székely (1835-1910), the world famous painter of Hungarian historical scenes purchased the building in 1889 and used it as a summer retreat. Following his death, his atelier, planned by Frigyes Schulek, one of the most renowned architects of this period, gradually fell into a state of disrepair and became almost completely dilapidated after World War 2. The author, who moved to Szada in 1947 to work as a village school-master and cantor, organized a memorial committee and the building was renovated by volunteers. The Hungarian National Gallery and the Székely family both contributed valuable artworks to the museum; the latter donated sketches and canvases painted at Szada. Since then, the museum has grown into Szada's cultural centre: an artists' colony, a summer painting camp and several cultural programmes have grown up around the museum.

tájképeit, itt tervezte azokat a freskóvázlatokat, melyeket felhasználta a pécsi székesegyház, a Mátyás-templom, a Vajdahunyadvár, a Halászbástya, az Operaház falfestményeire. Ez a műterem pótolta a mester Üllői úti lakásán, valamint a Képzőművészeti Főiskolán lévő műtermeit.

1903-ban a Mintarajiskola és a Tanárképző Intézet igazgatója lett. Nagy tudással és emberszeretettel oktatta, nevelte a festőpálántákat. A hivatalos elismerés két érdemjelet illesztett mellé: a Ferenc József-rend lovagkeresztjét és a Becsületrendet. Mindennél több azonban az az érték, amely a magyar művészettörténetben nevezetes helyet jelölt ki számára.

Valósággal imádták Szadát, ezt a kis falut és a népét. Tájékepein ott sorakoznak a szalmatekés, kútgyémántok, a lemenő nap vörösvérel bearanyozott szadai tájak, ismertek a „Rezes alkony” című képek és vázlatok. Végrendeletében azt kérte, hogy ennek a falucskának temetőjében helyezze végső nyugalomra. 1910. augusztus 24-én volt a temetése, a falu apraja-nagyja elkísérte a szeretett mestert a református temetőbe. Síremléke, amely magasan kiemelkedik a többi sír közül, méteres hasábon stilizáltan ábrázolja a mester szakállas fejét. Az emlékművet Bory Jenő szobrászművész kisplasztikája nyomán faragták ki a Képzőművészeti Főiskola szobrászjelöltjei, és 1943-ban került a már elkorhadt fakereszt helyére.

Hogyan lett ebből a házból emlékműzeum? E sorok írója 1947-ben került Szadára mint a református egyház kántortanítója. A temetői emléket és a kifosztott műtermet látva született meg a gondolat, hogy milyen nagyszerű lehetőség lenne emlékhelyet állítani a halhatatlan művészeknek. Létrejött egy emlékbizott-

ság, amelyben kőműves, asztalos, villanyszerelő szakmunkások, pedagógusok, falut szerető tisztviselők, lelkes falusi lakosok tömörültek. A társadalmi munkában elkészült műterem épületét be is kellett rendezni. A Szépművészeti Múzeum és a Műcsarnok adta a tárlókat, képkereteket, állta a szükséges nyomdai költségeket. A Nemzeti Galéria adott 18 darab eredeti Szadán készült festményt. A családtól azok a nagyméretű vázlatok kerültek ide, melyeket a mester a pécsi székesegyház, a Mátyás templom, a Vajdahunyadvár, a Halászbástya, az Operaház freskóihoz tervezett ebben a műteremben. Nagyobb történelmi képeiről reprodukciókat, fényképeket az Új Magyar Képtár munkatársai készítettek és ajándékoztak a múzeumnak. 1956. szeptember 9-én a műtermet Emlékmúzeummá nyilvánították, és átadták a község lakosságának.

A piros muskátli – a művész kedves virága – borítja a sírdombot állandóan, környéke is szépen rendben van tartva. Ez a hagyomány még abból az időből maradt fenn, amikor a mester temetésén a szertartás befejezésekor a szadaiak piros muskátlival borították be a sírját, ami tovább él generációról generációra.

A múzeum körül kiépült művésztelep az iskolás gyermekek, az ifjúság, és a felnőtt rajztanárok nyári táborozását is szolgálja, ahol szaktanárok közreműködésével töltenek két-három hetet és kapnak megfelelő segítséget iskolai nevelő, oktató munkájukhoz.

A négyszemélyes faházak mellett kiképeztek egy szabadterei színpadot, többszáz fős lelátóval, ahol hangversenyeket, népi táncegyüttesek előadásait rendezik, míg a termekben kiállításokat, népművelő előadásokat, nemzeti és községi megemlékezéseket tartanak. A kis múzeum Szada kulturális központjává vált. 40 éves fennállásának jubileumán a község egész napos programmal emlékezett a születésére. ■



Fotók-Photos: Tóth P.

Székely Bertalan síremléke, Szada. Bory Jenő szobrászművész alkotása, 1943 – Bertalan Székely's grave memorial in the Szada cemetery by Bory Jenő, 1943

A rendíthetetlen játékkatona

Kultúrtörténeti adalékok a Szórákaténusz Játékmúzeum időszaki kiállításához

Fábián Dénes Zoltán

Az „igazi”, gyermekjátéknak szánt ónfigura, *ólomkatona* valamikor az 1700-as évek derekán tűnt fel Thüringiában. Bolti áruként, hamarosan exportképes termékként indult el világhódító útjára. Hilpert vagy Heinrichsen figurái, a nünbergi műhelyek iskolát teremtettek. Ezt a fajta, 30 mm-es szemmagasságú, lapos figuratípust a klasszikus stílusjegyeket megtartva ma is vagy másfélszáz kisebb-nagyobb műhely produkálja szerte Németországban. A kétfévente megrendezett nagy játékkatona-börzén Kulmbachban ma is ők vannak többségben.

A múlt században alapított francia Lucotte és Mignot cégek, majd az angol Britain's tér el elő-

szőr mind stílusában, mind léptékében a német szabványtól. Nagyobb méretű és körplasztikájú ólomkatonákat kezdenek gyártani, nagy sikerrel. Később a Britain's egy forradalmian új technikai újítással, az üreges, héjöntésű ónfigurákkal átveszi és uralja a teljes angolszász piacot. Léptéke az 54 mm-es szemmagasságú figura lesz, azaz a „standard scale” a mérték. Ugyanezzel az öntési technológiával dolgozik később több észak-amerikai cég is. A különbség csak az, hogy az úgynevezett Dimestore-figurák 8-10 cm magasak. Nevezetes amerikai gyártó a Barclay, a Manoil vagy az ugyanilyen stílusú, de tömör öntöttvas katonákat gyártó Grey Iron.

Magyar palotaőr, a bécsi Wollner cég figurája – Hungarian Royal Guard figure from Wollner Co., Wien



Magyarország mint az Osztrák-Magyar Monarchia része, a német katonafigura-behozatal mellett, ezekhez hasonló stílusú figurákat kínált egyre szélesebb körben. A legjelentősebb cég a bécsi Michael Wollner volt. Hat léptékben, a 25 mm-es, még féllapos figuráktól a teljes körplasztikájú 60 mm-es figuráig jól megtervezett sorozatokat készített. A Monarchia teljes hadserege ott menetelt Őfelsége, a császár előtt. Ekkor találkoztunk először magyar játékkatonákkal. Nagyon szépek a magyar testőröket, koronaőröket ábrázoló figurák.

A Wollner-figurákat, főleg a kettes és hármas léptékűeket ma is gyártják. Megvásárolhatók Bécsben, Josef Kober üzletében, az eredeti figurák árához hasonlóan, majdnem olyan árfekvésben.

Mint minden sikeres termék, ez a fajta játékkatona is hamarosan „követőkre” talált. Hasonló figurákat készített a budapesti Leitner Zita „cinkkatonagyára”. Gyűjteményekben gyakran előfordul, hogy eredeti dobozukat rég elvesztett készletek keverednek össze, sőt gyakorta különböző gyártók figuráit is együtt találjuk. Ezek szétválogatása, eredet-meghatározása már elég nagy szakismeretet kíván.

Nagy gond továbbá a figurák kormeghatározása. Főleg a festetlen ólomkatonák esetében gyakori a tévedés. Nem mindegyik eredeti, főleg nem „százéves”. Itt a legnagyobb ólomkatonagyártó cégek egyike, a német Gebr. Schneider Lipcsében alapított gyára említendő. Már a századfordulón óriási választékkal lépett a piacra fél-lapos, öt, nyolc, vagy tizenkét cm-es figuráival.

Több mint harminc évig üzemelt. Szerinte a világon vásárolták termékeit. Nagy újítása, hogy nemcsak készáru, hanem fém öntőformakészleteket is forgalmazott, megteremtve ezzel az otthoni ólomkatonakészítés lehetőségét. Reklámján együtt a család: az apa önti, az anya festi a katonákat, a jó gyerekek játszanak...

Ezt az ötletet aknázza ki ma a svéd Prins August cég, amely fém öntőformák helyett vulkanizált gumiformákat készít. Ezzel válik a játék otthoni hobbivá, ami-

kor a felhasználásról az elkészítésre helyeződik a hangsúly. Az 1960-as évektől külön szakterületté válik a modellfigura- és makettkészítés. Természetesen itt már a fröccsöntött műanyagok korát éljük! A klasszikus ónfigura mellett egyenrangú társ a polisztirol vagy epoxigyanta figura. De vigyázzunk, ez már nem játékkatona!

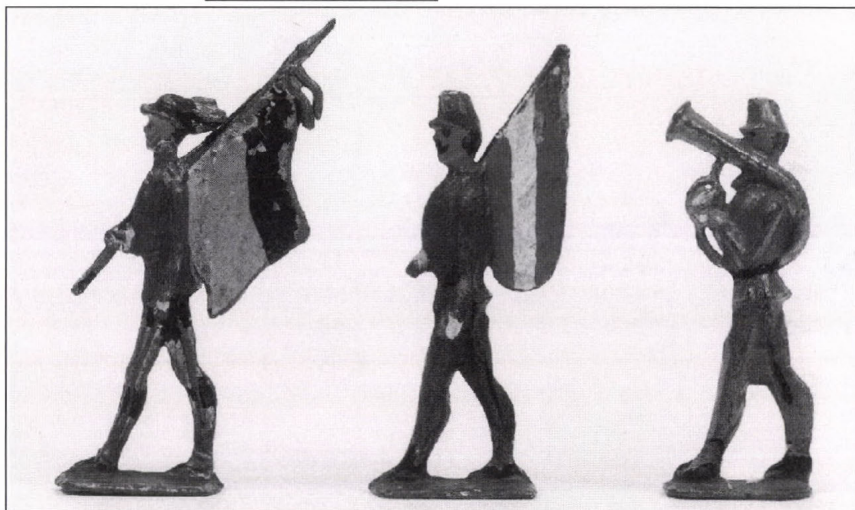
Az „igazi” játékkatona jószereivel eltűnt a boltokból. Bár a másod-, harmadkézből gyártott rengeteg „Made in China” katona, cowboy és indián zacskószám kapható, új termékkel legfeljebb a Hasbro cég Action Man és G. I. Joe sorozatai kapcsán találkozhatunk. Ezek viszont java-részt úrlények és egyéb fantáziafigurák.

Volt, van viszont egy olyan alapanyag a játékkatona-gyűjtők nagy örömeire, amely annyira speciális „gyári” termék, hogy hobbiszintű, otthoni előállítás szinte lehetetlen. Német pótnyagként alakult ki a századelőn papírmásból. A szabadalmi leírásban „felállítható plasztikus keménymassza figura” elnevezéssel illetik. Egyik legismertebb gyártójáról, a német

The Steadfast Toy Soldier

The toy soldiers, once popular toys of our fathers and grandfathers, are today more-or-less documental objects of the history of culture and toy industry. Their collection is not a Christmas nostalgia any more. In the paper a brief overview is given on the European history of toy soldiers, which were first made in Thüringen, Germany, somewhen in the middle of the 18th century. The German standard was soon followed by French, British, and even North American handmade products, but to Hungary the toy soldiers first came from an Austrian shop in Vienna. More modern varieties of the toy soldiers include toys made from plastic, epoxy, rubber, and even paper.

Toy soldiers can mainly be found in private collections in Hungary. Professional collecting activity is largely missing, although nice material is housed in the Szórákaténusz Toy Museum, Kecskemét, in the Museum of Army and in the Hungarian National Museum, Budapest.



A bécsi Wollner cég figurái 1910 körül – Wollner figures, Wien, 1910

ELASTOLIN cégről nevezik el mind a mai napig igen sokan, tévesen „elasztolinnak”. O.&M. Hauser urak maguk is csak jó nyolc évvel az alapítása után nevezik el cégüket Elastolinnak. Nagy riválisuk, O. Wiederholz cége, a LINEOL legalább ennyire sikeres. A sors viszont furcsa dolgokat produkál, a második világháború után az NDK-NSZK államhatárt úgy húzták meg, hogy az Elastolin szövetségi német területen maradt, míg a tőle 25 km-re lévő Lineol gyárak a

népi demokratikus hatalom fennhatósága alá kerültek. Ezekben az államosított üzemekben egészen a hetvenes évekig készültek az NDK katonafigurák. Az Elastolin már 1958 körül befejezi a masszafigura gyártást, áttér a fröccsöntött műanyagra, majd csendben csődbe megy, és nevével együtt átveszi a Preiser-cég.

Magyarországon körülbelül ugyanebben az időben, a hatvanas évek elején szűnik meg a maséfigura gyártása. Érdekes módon legtovább a brünni, volt Elastolin leányvállalat létezik. A nyolcvanas évek közepéig gyárt csehszlovák játékkatonákat.

Ami a játékkatonákat illeti, Magyarországon tudatos múzeumi gyűjtőmunka jószereivel nincs. A kecskeméti Szórákaténusz Játékmúzeum mellett, elég szép anyaga van a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a Hadtörténeti Múzeumnak, s vannak kisebb-nagyobb kollektciók más múzeumokban is, de jelentős darabszámmal a hazai magángyűjtők rendelkeznek. A múzeológus szakma

tudja, komoly gyűjtemények nem létezhetnek megbízható háttérinformációk, szakértők nélkül. Így ez esetben is csak a pontos kor, a gyártó és a forgalmazó cégek adatainak ismeretében tudjuk meghatározni egy-egy figura hovatartozását, értékét.

Apáink, nagypapák e játékei ma már kultúrtörténeti, ipartörténeti jelentőségű tárgyak, gyűjtésük nem „karácsonyi nosztalgia”.

Remélhetően a kecskeméti játékmúzeumban a tervek szerint, a jövő év nyaráig látható játékkatona-törté-

neti kiállítás is segíti a továbblépést a témában érdekelt múzeumok és az érdeklődő magánszemélyek között. A nemzetközi kapcsolatok felvétele, a világ bármely pontjának elérése, ma már csak egy gombnyomás. De, hogy kitől, mit kérdezzünk és cserében mi mit tudunk mondani magunkról... ez az első és legfontosabb kérdés. ■



Fotók-Photos: Papp T.

Hármas szériabeli Wollner-tűzerek – Artillery in the third Wollner series

A Pulszky Társaság közgyűlése

Csaknem minden olvasónk időben értesülhetett arról, hogy a Pulszky Társaság - Magyar Múzeumi Egyesület 1998. október 29-én, csütörtökön rendkívüli, tisztújító közgyűlést tartott Százhalombattán. Az ezzel kapcsolatos, illetve a lapzártáig erről megszületett dokumentumokat először ehelyütt tesszük közzé, azzal a megjegyzéssel, hogy a Magyar Múzeumok jelen számának lapzártá után, december 3-án az új elnökség is megtartotta első hivatalos ülését. Az alábbiakban a leköszönő elnök, Éri István beszédének általa szerkesztett változatát, valamint a közgyűlés Kriston Vízi József főtitkár által összeállított emlékeztetőjét olvashatják.

Tisztelt Közgyűlés, kedves Tagtársak!

Mint a leköszönő vezetőség tagja, szeretnék elnöki megnyitóként visszatekinteni egyesületünk – nem túl hosszú – múltjára. Nem a legutóbbi közgyűlés óta eltelt két esztendőre gondolok, ennek eseményeiről szóló szöveges beszámolómat már olvashatták. Az 1990-es év decemberében lezajlott alakuló ülésünkig nyúlunk vissza, sőt még annál is korábbra, 1987 februárjára. Ekkor jelent meg ugyanis egy rövid, de sokatmondó címmel ellátott közlemény a MÚZEUMI HÍRLEVÉL VII. évfolyamának 2. számában *Kell-e egyesület! Kell-e egyesület?* címmel. Annak apropójából, hogy a könyvtárosok egyesületéből kiváltak és önálló szervezetet hoztak létre a levéltárosok. Így már csak a múzeumiak maradtak szakmai szervezet nélkül a közgyűjteményi alkalmazottak közül.

A feltett kérdésre egészen novemberig érkeztek helyeslő, támogató válaszok, jobbára a közügyéért lelkesedők köréből, mint Korek József, Antall József, Dankó Imre és mások.

Időközben, 1988-89-90 folyamán sok minden más is történt a szakmánkban: szakszervezeti szervezkedések, a MÚZEUMI HÍRLEVÉL „átszervezése”, egyesületünk megszervezésének megakadályozása, „ellenegyesület” létrehozása (MAMUSZ), stb. Mindez már történelem, lassan feledésbe merül, hogy volt szakmánknak egy fantomszervezete is...

Mindenesetre tanulságos volt azok számára, akik átélték azt a négy évet, amíg megalakulhatott a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület. Tanulságos az első 175 nevet tartalmazó névsor összevetése a jelenlegivel, amely már 440 tagról ad számot. Sokan eltávoztak az elsők közül a szakmából, jónéhányan az életből is. De az eltelt nyolc év alatt nemcsak gyarapodott tagságunk, meg is fiatalodott. Ez töltheti el reménytel az „alapító atyákat”: lesz folytatása a megkezdett munkának. Remélhetőleg megszívlelik utódaink a tapasztalatainkat, értékelik a tanulságokat, eredményeket.

Ez utóbbiak rögzítése érdekében – természetesen a teljesség igénye nélkül – megpróbálkozom saját véleményem alapján az összegzéssel. A legfontosabbnak az egyesület fokozatos térhó-

dítását tartom. A magyar múzeumok történetében az 1990 óta eltelt időszakot nehezen minősíthetnénk dicsőséges korszaknak. Bennünket is elértek az átalakulással járó restriktívok: létszámleépítések, gazdálkodási nehézségek, szakmai munkánk ellehetetlenülése, és tízmilliónyi múzeumlátogatás elmaradása, a közönség „hűtlensége”. Szakmúzeumaink javarésze alól kihúzták a szőnyeget, az önkormányzati fenntartók sem voltak mindig mindenütt a legmegértőbb lettek, helyel-közzel „belekeveredtünk” a pártpolitikába, minisztériumunk vajmi keveset oldhatott meg a közvetlen, személyeket érintő konfliktusokból.

Eközben szemünket az ég felé fordítva vártuk, óhajtottuk az ígét: egy jó, tökéletes múzeumi törvény megszületését. A Pulszky Társaság kezdeti lelkes közreműködését az egymást váltó törvénytervezetek megjobbításában egyesületünk egyik jelentős fegyvertényének tarthatjuk, még akkor is, ha az elért eredményt alig vallhatjuk a magunkénak.

Tanulságos volt a társaság összeszerveződése a kezdetekben, majd egyes – kiválasztott – témák, feladatok köré csoportosuló munkába lendülése.

Az egyes munkacsoportok megalakításakor ugyanezt a közös munkáért való felelősséget, tenniakarást észlelhetjük. Sajnos, nem minden célkitűzést lehetett megvalósítani, de néhány tagozat folyamatos munkája jelzi, hogy közvetlen szakmai érdekekért vannak tenni akarók.

Csak emlékeztetek a MAGYAR MÚZEUMOK immár negyedik évfolyamba lépésére, vagy az „AZ ÉV MÚZEUMA” második alkalommal történő díjkiosztására. Kialakult egy kislétszámú adminisztrációs apparátus is, főleg a folyóirat szerkesztése és kiadói feladatainak ellátása miatt. Az anyagi támogatások is egyre nőttek, az egyesület nagyon lépett előre a gazdasági önállóság felé.

Világossá vált mindannyiunkban, hogy egy szervezkedés – így a miénk is – fokozatosan átnő a spontaneitásból a profi apparátusba. Csak arra kell ügyelnünk hogy a szakmai érdekvédelem, jobban mondva a szakma érdekeinek érvényesítéséért folyó, soha nem lankadó tevékenység ne fulladjon az apparátusi bürokrácia öncélúságába. Ennek megvan ugyan a veszélye, de annál kisebb

The General Assembly of the Pulszky Society

The Pulszky Society-Hungarian Museum Association held an extraordinary meeting for the re-election of officials on 29th October 1998 in Százhalombatta. We disclose the opening speech of the outgoing president.

lesz, minél inkább törekszünk egy, a szó szoros értelmében vett függetlenség elérésére. Furcsa kettősségben élünk: a köz alkalmazottaiként függünk feljebbvalóinktól, testületünk, a Pulszky Társaság ugyan demokratikusan választ az egyesületbe önként beléptek közül vezetőséget, de működésünk alapfeltételeit – elsősorban a pénzügyi támogatás révén – az államtól kapjuk.

A közhasznú szervezetté válás folyamatában a függőség tekintetében (lásd a pályázat esetlegességeit) változhatna, ha szerződéses alapon a Társaság anyagi ellenszolgáltatás fejében el látna a megbízóktól átvett feladatokat. (Már ma is dolgozunk ilyenek megvalósításán.) A függetlenség másik pilléréként a tagság eszmei és anyagi támogatása jöhet számításba. Ezért is látom annak különös jelentőségét, hogy az egyesületnek intézményi tagsága is lehet – a pártoló tagságot sem elfelejtve – amely a maga módján az önálló működéshez szintén hozzájárul majd, talán nem is kis összegekkel.

Azt a jövőbeli helyzetet, amelyben különféle együttműködési megállapodások, szerződések formájában önálló partnere és társa a múzeumi szakalkalmazott testület a fenntartónak, egyáltalán nem tartom irreálisnak. Évtizedeken keresztül hangoztattuk a magyar múzeumügy egységét. A elmúlt évtized ráébreszthette valamennyiünket, hogy ez az egység nincs meg. Létezik azonban és művelői által megerősíthető a múzeumi érdekek egysége. Ezt az érdekezonságot a közös feladatok és a gondok megoldása kényszeríti ki. A megoldáshoz viszont valamiféle szakképesítésre is szükség volna, amelyet manapság újból kezdünk érzékelni. A muzeológusképzésre gondolok.

Ha a muzeológusképzés fontosságában egyezünk, akkor a közös szakmánk gyakorlásához elengedhetetlen tudásigény kielégítéséhez szükséges szervezeti, oktatói és sokmindenféle más keret megszerzése, működtetése lehet a Pulszky Társaság egyik legeklatánsabb tevékenysége. Abban az együttműködési rendszerben, amelyet minisztériumok, oktatási intézmények és maguk a múzeumok közösen hoznak majd létre. Szakmai érdekeinket ennél jobb úton-módon nem lehetne érvényre juttatni.

Éri István

Emlékeztető a PT-MME rendkívüli, tisztújító közgyűléséről

Helyszín: Százhalombatta, Pártok Háza (Május 1. tér)

1.0. Elnök 10.30-kor bejelenti, hogy tekintettel az akkor jelenlévők létszámára, berekeszti az ülést, majd 11 órára ismételten összehívja azt.

2.1. *Éri István* elnök 11.10-kor újra megnyitja a Közgyűlést, majd Poroszlai Ildikó igazgatónő távollétében *Vicze Magdolna* üdvözlő a megjelenteket. Elnök bejelenti, hogy Pröhle Gergely államtitkár úr üdvözlő üzenetet küldött a közgyűlésen résztvevőknek, egyúttal kívánva jó és eredményes együttélést. Megállapítja, hogy a távolléteket jelentők ellenére is az eddigi legnépesebb közgyűlésre került sor Százhalombattán, és ez elsősorban a helyszínek, a szervezésnek, s nem kevésbé a kollégák aktív érdeklődésének köszönhető. Felkérésére *Deme Péter* alelnök jelentést tesz arról, hogy a 440-ből 137 fő rendes tag és 10 fő vendég vesz részt a Közgyűlésen. Elnök ezután a jegyzőkönyv vezetésére fölkéri *Kriston Vízi Józsefet*, hitelesítőül pedig *Vicze Magdolnát* és *Tóth Jánost* választják meg.

2.2. Elnök bevezetőjében rövid, de lényegi áttekintést ad a PT-MME létrejötté óta eltelt időszak folyamatairól, a múzeumi szakma átfogó egyesületének számos eredményéről, ám kudarcairól is. Ezzel együtt néhány gondolatával az elkövetkező évekre is szóló programok erőteljesebb megfogalmazására, mi több, határozottabb érvényesítésére serkent. Mivel ennek időszerejét sokan és őszintén érzik, kívánja, hogy valóban belülről újuljon meg a hazai muzeológia.

Matskási István ügyvezető elnök távollétében *Kriston Vízi József* főtktár szól röviden a közgyűlés résztvevőinek előzetesen kiküldött különféle beszámolókról. *Vásárhelyi Tamás* hozzászólásában üdvözlő az eddig elmondottakat és reméli a legjobb szándékok megvalósulását, egyúttal bejelenti, hogy november 23-án Budapesten kerül sor a múzeumi menedzsment tagozat munkáülésére. *Ezután elnök megszavaztatja a beszámolókat, amelyek mindegyikét egyhangúlag fogadja el a Közgyűlés.*

2.3. Ugyancsak szóbeli kiegészítést, illetve jelentést tesz *Tóth János*, a számvizsgáló, valamint *Vándor László*, az ellenőrző bizottság elnöke. Mindezeket, valamint a Magyar Múzeumok és az Egyesület eddigi gazdálkodásáról szóló ismertetést *külön-külön, majd együttesen is elfogadja a Közgyűlés.*

3.1. 11.45-től a korábbi Alapszabály módosítására tett javaslatokról szóló vita veszi kezdetét *Deme Péter* előterjesztésével. *Fűkőh Levente* hozzászólásában azt javasolja, hogy az előzetesen kiküldött anyagtól eltérően az új választmány rendes és póttagjaira külön-külön történjen jelölés és szavazás (lásd: 27 §). *Viga Gyula*, *Halmi Lászlóné* és *Szabó Lajos* érveket kifejtve



ezt nem támogatják. *Cseri Miklós* alelnök logikusan kifejtett érvelése pedig határozottan ellenzi, hogy a szakterületek szerinti jelölés (vagy delegálás?) legyen a mostani választás fő szempontja. Többen is hangsúlyozzák, hogy a Pulszky Társaság kezdetektől fogva a muzeológia átfogó területeinek szakmaközi katalizátora kíván(t) lenni, s a jelenlegi jelöltlista az összes taghoz elküldött névsorból visszakapott véleményeket tükrözi. Így egy ellenszavazattal a Közgyűlés e javaslatot leveszi a napirendről. *Tóth Kálmán* a kiküldött alapszabály technikai problémáira hívja föl a figyelmet, ami az érdemi tárgyalás menetét zavarhatja (ti.: az 1. oldal, vélhetően anyagszerkesztési vagy sokszorosítási gondok miatt csak a 9.-en folytatódik...).

3.2. *Kaján Imre* a 75. § rendelkezését (a PT megszűnése esetén bekövetkező eljárás) igen rövidnek találja, s ezzel kissé hosszadalmas vita keletkezik, sokak (pl. *Rákóczy Rozália*) jobbító szándéka ellenére is. Ezt végülis elsődlegesen *Nagy László Gábor* és *T. Bereczki Ibolya* érdemi hozzászólásai tették konstruktívvá. Végül *T. Bereczki Ibolya* javaslatát (a megszűnést kimondó közgyűlés határozatai 2/3-os többséggel legyenek érvényesek) 30 támogató és 11 tartózkodó mellett elvetik, míg *Nagy László Gábor*ét, amely a 26. és a 75. paragrafusok egymásra utaló kiegészítésére vonatkozik, egyhangúlag elfogadják a jelenlévők, így az közgyűlési határozattá válik.

3.3. *Vámos Éva* fölveti, hogy van-e értelme az intézményi tagságnak, illetve a majdani jelölések és szavazások során érvényesíthető lesz-e az intézményi tagságból eredőnek gondolt erőhelyzet? A különféle válaszok, illetve hozzászólások mind akörül forognak, hogy az intézményi tagság egy újabb önkéntes csatlakozási forma, s eredményei csak hosszabb távon jelentkeznek majd, ám az önkénység elvén alapulva kizárja mindenféle virilizmus lehetőségét ebben az

Minutes of the Extraordinary Meeting

On the extraordinary meeting the members listened to the reports of the Board and the 4 sections (museum history, conservation, public relations, management). The participants discussed and accepted the new statutes, then the new Board of the society has been elected. President: I. Matskási; First Vice President: P. Deme; General Secretary: J. Kriston Vízi; Vice Presidents: S. Bodó, M. Cseri, I. Poroszlai, Gy. Viga. The participants finally visited the Archaeological Park of Százhalombatta.

egyesületben. (*Deme P.*, *Balassa M. I.*, *Tóth K.*, *Viga Gy.*, *Baják L.*). *F. Dózsa Katalin* legfőljebb az intézmények szakmai bizottságokba történő delegálási jogát látja érvényesíthetőnek. *Viga Gyula* fölhívja a figyelmet arra is, hogy tisztázni kell pl. a pártoló tag viszonyát a PT-vel, megfogalmazandó ugyanis, hogy a támogató (személy, intézmény) mit kap cserébe? *Deme P.* az elhangzottakat szavazásra bocsátja, de egyikük sem nyeri el a jelenlévők támogatását. *Végül az alapszabály-tervezetet változtatás nélkül a Közgyűlés egyhangúlag elfogadta.*

3.4. Alelnök felhatalmazást kér a munkabizottság számára, hogy a benyújtandó Alapszabály esetleges, bíróság által kívánt módosításait végrehajtsa. A Közgyűlés egyhangúlag a Választmányt bízta meg ezzel, majd jegyzőkönyvileg mond köszönetet *dr. Kende Béla* jogásznak az eddig végzett kiemelkedő és ingyenes (!) szakértői munkájáért.

4.1. Az „Egyebek”, azaz a javaslatok, indítványok és bejelentések sorában *Deme P.* az egyéni és az intézményi tagdíjakra vonatkozó – szintén írásban előre megküldött – javaslatokat terjeszti elő, amit a jelenlévők két tartózkodás mellett elfogadnak.

4.2. Ezután *Éri István* elnök hivatalosan is bejelenti a jelenlegi vezetőség lemondását, s eh-



hez kéri a Közgyűlés jóváhagyását, amit egy elenszavazat és egy tartózkodás mellett a jelenlévők megszavaznak. Ezután fölkéri *Kecskeméti Tibort* a levezető elnöki tisztség átvételére. Deme P. szóbeli előterjesztésére a Közgyűlés egy tartózkodás mellett – hosszás taps kíséretében – *egyhangúlag tiszteletbeli elnöknek választja meg Éri Istvánt*.

5.1. Ezután levezető elnök, aki egyúttal a jelölő és a választást előkészítő bizottság vezetője is volt, ismerteti a lista összeállításának a módját és a titkos szavazás menetét. Deme P. fölveti, hogy olyan tagok, akik ugyan aktív szerepet vállaltak a megalakulásnál, s hivatalosan ma is tagjai a választmánynak, de egyetlen ülésen sem jelentek meg, szerepeljenek-e a listán? Balassa M. I. szavazásra ajánlja e dilemmát, megtoldva azzal, hogy vannak, akik a választmány, valamint az ellenőrző bizottság listáján is szerepelnek jelöltként. Bartha Éva, Rákóczy Rozália attól óvnak, hogy ez megoszthatja a szavazás kimenetelét, ám az ezzel kapcsolatos szavazás úgy határoz, hogy az esetleges kettős jelölést elértek legkésőbb az alakuló választmány ülésen nyilatkozhatnak döntésükről, egyúttal úgy dönt, támogatja viszont azt, hogy jelölti érintettség miatt *Zomborka Márta* és Nagy László Gábor ne vegyen részt a szavazatszám-láló bizottság munkájában.

5.2. Az időközben (12.05-kor) megérkezett *Visy Zsolt* helyettes államtitkár az új kulturális tárca vezetése nevében köszönti a Közgyűlést, és úgy véli, hogy a közgyűjteményi, valamint a műemléki főosztályok újabb múzeumi „előéletű” emberekkel bővültek (*Kóczyáné Szentpétery Erzsébet, Nagy Mihály*). Biztatónak tartja a Kulturális Örökség Igazgatósága elkötelezett munkáját, valamint az irántuk megnyilvánuló figyelmet, igényt és várákozást, a segítőkészség különböző formáit. Úgy véli, hogy a tárcának a társadalmi és szakmai szervezetek intenzívebb támogatására vonatkozó elképzelése a PT eddigi munkája alapján további elismerést

és anyagiakban is mérhető támogatást jelenthet. Fontosnak tartja a PT komoly szerepét a múzeumi szakmák integrálásában, s azt, hogy a PT rendszeres fóruma a különféle szakterületeknek is. Hangsúlyozta, hogy a muzeológia aktuális és jövőbeni feladatai, illetve a PT eddig nyilvánosságra hozott tervei közül a magyar muzeológia és a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 200 évét megünnepelni szándékozó tervek, valamint a határon túli magyar múzeumok és muzeológusok támogatására irányuló elképzelések számíthatnak a kulturális kormányzat anyagi támogatására is.

A közgyűlés végefelé közeledvén, 13.00-kor kezdetét vette az új vezetőség megválasztásával kapcsolatos *titkos szavazás*.

Ezt követően a résztvevők a Százhalombattai Régészeti Parkba indultak, ahol különleges ebéd (sörös lencse és helyszínen sült lepényfélék), valamint érdekes szakmai látványok fogadták a tagságot. Jó alkalmat teremtett egyúttal e program új kapcsolatok építésére, a meglévők elmé-

lyítésére. A lassan szemerkélni kezdő esőben még együttlévő, kb. 60 főnyi kitaró társaság előtt Éri István, a szavazatszám-láló bizottság elnöke 15.20-kor ismertette a tisztújító közgyűlés által megválasztott választmány és bizottságok névsorát.

Az új, 21 tagú választmány a Számvizsgáló és Felügyelő Bizottság tagjainak jelenlétében első ülését 1998. november 12-én, csütörtökön tartotta a Magyar Természettudományi Múzeum kiállítási épületének közművelődési termében. Miután Bakayné Perjés Judit és Nagy László Gábor is egyaránt úgy nyilatkozott, hogy választmányi tagságát kívánja megtartani, a jelenlévők élénk vita és titkos szavazás után az alábbi összetételű elnökséget választották meg:

Elnök: dr. Matskási István főigazgató (Magyar Természettudományi Múzeum).

Ügyvezető elnök: dr. Deme Péter főosztályvezető (Magyar Nemzeti Múzeum).

Főtítkár: dr. Kriston Vízi József igazgató (Szórátkaténusz Játékmúzeum és Műhely).

Alelnökök: dr. Bodó Sándor főigazgató (Budapesti Történelmi Múzeum),

dr. Cseri Miklós főigazgató (Szabadtéri Néprajzi Múzeum),

dr. Poroszlai Ildikó igazgató (Matrica Múzeum),

dr. Viga Gyula megyei múzeumigazgató-helyettes (Herman Ottó Múzeum).

Az ülésen bejelentették, hogy a Számvizsgáló Bizottság tagjai (Elekes Szentágotai Enikő, Németh Lászlóné és Zádor Tamás) utóbbit választották elnökké. Az Ellenőrző bizottság (Bakayné Perjés Judit, és Nagy László Gábor lemondása nyomán) Gócsáné Móró Csillával és Ignác Erzsébettel kiegészítve Vándor Lászlót bízza meg az elnöki tiszttel.

Kecskemét-Budapest, 1998. november 10.

Kriston Vízi József
főtítkár sk.

Fotók-Photos: Kriston V. J.



Kiállítások

Babaház nyílt Székesfehérvárott

Györgyi Erzsébet

A legnagyobb öröm hangján adhatunk számot a Székesfehérvári Babaház – Moskovszky gyűjtemény létrejöttéről, és sikeres működésének első hónapjairól.

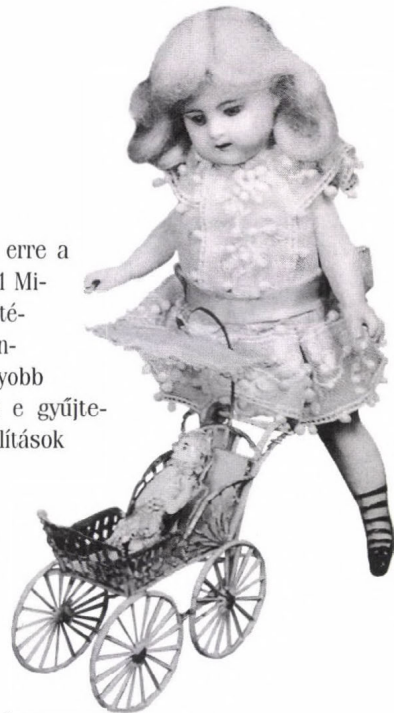
A játék világának beavatottjai tudták, hogy létezik ez a gyűjtemény a Buda-hegyvidéki ház pincéjében, s a szerencsésebbek meg is fordultak benne. Egyes – olykor számos – darabjai pedig a mindenkori játékiállítások fényét emelték, java anyagát adták a kiscelli Schmidt kastélytól Kecskemétiig hosszú évek során. A gyűjteményt két asszony szeretete és igényessége, jó ízlése és szenvedélye hozta össze és tartotta fenn, olyan évtizedek folyamán is, amikor annak anyagi értéke elhomályosíthatta volna az iránta érzett szeretetet. *Dr. Moskovszky Éva* őrizte, gyarapította és gondozta napjainkig a gyűjteményt, amelynek eredeti megalapozója édesanyja, *Auer Erzsébet* volt. Éva úgy meséli, hogy édesanyjának, amikor serdülő kislánként elvesztette szeretett édesapját – és a család élete is jelentős változást szenvedett –, gyermekkori babáitól is meg kellett válnia. Ezekért kárpótolta magát felnőtt korában szebbnél-szebb babák gyűjtésével, sőt eljegyzési ajándékként is egy babát kapott vőlegényétől. A babák családja az idők folyamán nőttön-nőtt – most 251 a számuk –, és velük gyűlt a babák kényelmes és színvonalas „életéhez” szükséges lakberendezési tárgyak sokasága: bútorok, függönyök, szőnyegek, terítők, edények, képek, szobrok, dísz tárgyak, könyvek, hangszerek, konyhai és fürdőszobai berendezések. A babák tehát a tulajdonosaik által kialakított, meghatározott környezetben éltek életüket: vendégeskedtek, sőt ünnepeket ültek, vagy hétköznapijait folytatták, végezték a háztartási munkát, gondozták a gyerekeket, akik pedig vidáman játszottak. Úgy folyt tehát az élet e babaotthonokban, mint bármely polgári család körében.

Moskovszky Éva – amellet, hogy becsülte és szerette édesanyja babagyűjteményét, babavilágát – kultúrtörténeti képzettségének megfelelően a rájuk vonatkozó szakirodalmat kezdte gyűjteni. Ez oly mértékig sikerült, hogy napjainkra az ő kezében van a legteljesebb hazai játéktárgyú magánkönyvtár, különös tekintettel a babákra. A gyűjtemény nemesak rejtett életet élt. Moskovszky Éva volt az a személyiség, aki 1945 után először szorgalmazta egy játékiállítás rendezésének a szükségességét. Ő mozgósította néhány társal a jelentősebb múzeumokat is a részvételre, és a kiállítás 1968-ban meg is valósult a Nemzeti Múzeum dísztermében „Gyermeki játékok” címmel. Katalógust szintén Éva írt hozzá, és ter-

mészetesen jelentős anyagot is kölcsönzött erre a jeles alkalomra. Állandó segítőtje volt az 1981 Mikulása táján megalakult kecskeméti Szórákat-nusz Játékmúzeumnak, és az időközben különböző helyszíneken megrendezett kisebb-nagyobb időszakos játékiállításoknak. Általában az e gyűjteményből származó tárgyak alkották a kiállítások legértékesebb részét.

Az utóbbi években a babák iránti érdeklődés örömdetesen megnövekedett. A szerény hazai kínálattal éles ellentétben áll a Nyugat-Európában élő kifinomult babakultusz, amely mind a régi babák megbecsülésében, mind pedig a jelenkori babaművészet magas színvonalában megnyilvánul. Ennek felismerése vezette a győri Zichy Palota (Családi Intézet) igazgatónőjét, Keglovich Ferencnét az I. Közép-európai Babakonferencia és a hozzá kapcsolódó babakiállítás megrendezésére 1997 szeptember végén, amelyet 1998 őszén újabb követett.

Az itteni kiállításon is feltűntek a Moskovszky-gyűjteményből származó babák, és itt kérte meg Illyés Endréné, a székesfehérvári Szent István király Múzeum főrestaurátora Moskovszky Évát jelentősebb anyag kölcsönzésére karácsonyi kiállításukhoz. A kiállítás fergetes sikert aratott a kultúraszerező városban; leporellója, plakátja sok helyre eljutott a Moskovszky-babák képével, és tulajdonosuk által írt kedves sorokkal. (Minderről a Magyar Múzeumok ezévi első számában ismertetést közöltünk a gyűjtő-tulajdonos jóvoltából. A szerk.). A kiállítást követően kereste meg Székesfehérvár akkori polgármestere, dr. Nagy István – hallva, hogy egy nagy gyűjtemény csekély hányadát volt alkalmuk bemutatni – Moskovszky Évát az ajánlattal: helyezze letétbe Székesfehérvárott párját ritkító gyűjteményét. Kikérésbe helyezte a teljes anyag kiállítását, és kellő feltételek biztosítását ahhoz, hogy a nagytudású gyűjtő maga katalogizálhassa gyűjteményét. Lényegében megtörténhetett, hogy abban az elrendezésben táruljanak az apróbb-nagyobb együttesek a látogatók elé, ahogyan azt a néhai első gyűjtő elrendezte, gyönyörködött bennük, és kiválasztottjainak látni engedte. A gyűjtemény közszemlére bocsátása azonban csak fele az elvégzendő feladatnak. Az anyag tudományos és népszerű feldolgozására legelhivatottabb személy – vagyis a gyűjtő – számára biztosítani a kellő feltételeket, legalább olyan fontos, mint a gyűjtemény nyilvánosság elé tárása.



House of Dolls Opens in Székesfehérvár

The House of Dolls in Székesfehérvár has been open barely two months, and yet word of it has already spread around the country. And no wonder. For the Székesfehérvár government has found itself looking after a particularly valuable private collection: 251 dolls with porcelain heads dating from the 19th and 20th centuries, the majority originating from famous French and German manufacturers. The dolls are dressed up in period clothing, displayed in small flats and in households surrounded by toy furniture and fittings, as though they were living real family or society life. The collection was put together over two generations: Mrs. Lajos Moskovszky Erzsébet Auer, and her daughter, Dr. Éva Moskovszky. The latter is a major figure in Hungary in research on dolls and toys.

Items of furniture and other accessories – some several hundred years old – are similarly extremely valuable: paintings, musical instruments, metal and porcelain pots and pans, textiles, statues, household equipment, miniature books etc. The fact that the ensembles are displayed in the order established by the collector only adds to the interest of the collection.

A smaller part of the material comprises toys and games for boys: a castle complete with army, model historical battleships, rocking-horse, shako, rifle, drum and the suchlike.

The House of Dolls in Székesfehérvár is Hungary's most valuable toy history collection, and stands comparison with the finest toy and doll collections in Europe.

1998. szeptember 26-án nagy ünnepség keretében megnyílt Székesfehérvárott a *Babaház*, amelyen a testvérvárosok küldöttjei is megjelentek. Azóta nem fogy ki belőle a látogató és híre – szinte minden különösebb propaganda nélkül – már az egész országban elterjedt. A sors iróniája, vagy a bőség zavara, hogy épp erre az időpontra esett idén a *II. Közép-európai Babakonferencia és kiállítás* is. A Kiss Áron Magyar Játék Társaság tagjai – ez évben társrendezőként – itt voltak elfoglalva, de Moskovszky Éva itt is megtartotta a maga előadását. A babakedvelők végül is október 24-ére gyűltek össze, hogy a Kiss Áron-díjjal kitüntetett társasági tag gyűjteményének múzeumává alakulását megünnepeljék.

A mintegy 60-70 vendéget az e napokban fennállásának 125. évfordulóját ünneplő Szent István Király Múzeum igazgatója, dr. Fülöp Gyula köszöntötte, a kezdeményező önkormányzat nevében pedig Szellő István fejezte ki a város kulturális arculatbővítési törekvését. A Kiss Áron Magyar Játék Társaság nevében szóló soros elnök – e sorok írója – a gyűjtemény történetének vázolásán túl – Székesfehérvár városának kulturális ambícióját méltatta. Napjainkban a meglévő múzeumok fennmaradásáért, méltó működéséért folytatott küzdelem idején egy város vezetésének múzeumalapítást kezdeményező nagyszerű lépését nem lehet eléggé elismerni.

Jankovics Marcell, a Nemzeti Kulturális Alap elnöke méltató beszédében hitet tett a játék ügye mellett. Kifejezte meggyőződését, hogy kulturált társadalmat azok a gyermekek fognak építeni, akik játékon és mesén nevelkednek. A játékszer szépsége egyúttal az esztétikum iránti igényre nevel. A hazai játéktervezés és -előállítás támogatására a Nemzeti Kulturális Alap berkein belül is tenni kíván, hiszen ez a terület nagyon rászorul a segítségre.

Moskovszky Éva részletes ismertetője pedig a gyűjtemény csodálatos világába vezetett be. A darabonként összegyűjtött szobaberendezéseket a kisebb-nagyobb kiegészítővel és a bennük lakó babákkal csaknem teljesen úgy láthatjuk, ahogyan azokat még Moskovszky Lajosné Auer Erzsébet elrendezte. De az együtteseken túlmenően, minden egyes darabnak is megvan a maga története.

A babák és a berendezési tárgyak között nem csekély számú a XIX. századi darab, a bútorok között pedig XVIII. századi is akad. Hosszú felsorolás lenne az országok listája is. Az összeállított együttesek mindegyike „szól valamiről”. Amint

napjaink szabadtéri múzeum berendezési elvei kívánják: minden kis otthont benépesítve teljes az összhang a lakók és az őket szolgáló tárgyak megjelenése között. Sőt, a babák nem csak vannak a szobákban, hanem cselekvő pózban foglalnak helyet. Az asztal körül uzsonnázó kislányok, társalgó hölgyek élénken gesztikulálnak, az előkelő dáma hátradől székében, hogy szépsége még jobban érvényesüljön. A háziasszony főz a konyhában, a varrónő varr, a gyerekek játszanak, a fürdőkádban pancsoló kisgyerekek pajkosan a hasára fordul. A beteglátogató asszonyka épp olyan testhelyzetben ül, mint aki csak egy pillanatra beszaladt, nem akar hosszasan időzni. Az oly sok együttesben jelenlévő kutyus pedig a tányérkája fölé hajol.

Úgy hírlík karácsonyra az ünnep rekvizitumai is bekerülnek Moskovszky Éva babavilágába. Ám a játékbirodalom nem csak a kislányok és hölglátogatók kedvére létesült. Mindjárt az első teremben hintalovat, csákót, kardot, puskát, építőkockát, kisvonatot láthatunk, nem szólva a későbbiekben sorra kerülő „Grexavár”-ról, amely egy kiváló gyűjtő-tanár emlékét őrzi. Az ehhez csatlakozó megrendezett csatajeleneten kívül az 1898-as spanyol-amerikai és az 1905-ös orosz-japán háború nevezetes hajóinak kicsinyített másai is láthatók kikötői környezetben.

Egy mesteri rendezői ötletéről is meg kell még emlékezni: az „utca”-ról. A legkisebb enteriőröket stílszerű, ez alkalomra készített házak sorába – amelyek előfalát a szanta ördög szedte le – beépítve láthatjuk. Az épület makettek korhűek, a földszinteken jellegzetes üzletek. A régi városka tökéletes illúziója.

Moskovszky Éva gyűjteménye közszemlére bocsátásának még egy hatalmas értéke van. Polgárvilágról harsog ma a média, a politika. Olyan életforma iránti vágyáról nyilatkozik meg egy fiatal generáció, amelyet tapasztalatból nem ismerhet. Ennek szellemét sugározza a kiállítás minden részlete. Az együttesek a szorgalmas munka és a kellemes időtöltés képeit mutatják, a tárgyak pedig beszédes bizonyosságai az egykori mesterek tökéletes szakmai tudásának, művészetének.

Ezúttal illő külön is megemlékeznünk a kiállítás rendezőjéről: *Illyés Endréné Ötvös Tünde* nemcsak az első lépést tette meg a Moskovszky gyűjtemény székesfehérvári bemutatása érdekében. Ő vezette az anyag restaurálási és kiállítási munkáit is. Tapasztalatai az 1999. januári restaurátor konferencián kerülnek ismertetésre. Az eddig elmondottakból pedig természetesen következik, hogy maga a gyűjtő volt a rendezés másik fő résztvevője.

A székesfehérvári Babaház a játékmúzeumok nemzetközi skáláján is előkelő helyet foglal el, mind anyagának sokrétűsége, mind pedig az eredeti elrendezések színvonalas kivitele, s azok a múzeum tárloiba átmentése által. Ez az, amit mindenkinek: kicsinynek, nagyknak látnia kell. S talán nem is egyszer, hiszen a részletgazdagság miatt egy alkalom nem is elég a teljes látvány befogadására, a megragadó élmény feldolgozására. ■

Lásd még a borító 3. oldalán – See also cover 3

Moskovszky Éva, a Székesfehérvári Babagyűjtemény tulajdonosa és Jankovics Marcell, a Nemzeti Kulturális Alap elnöke az állandó játékiállítás szakmai bemutatóján. Fotó-Photo: Kriston Vízi. J.



A nemzet könyvtára – a szolgálat műhelye

Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtár múltjából*

Stockné Horváth Mária

Könyvtár és múzeum már a kezdetektől ikerfogalom a Nemzeti Könyvtár működésében. A hungarika irodalmának gyűjtése és feldolgozása mindenkor párosult azok muzeális célú megőrzésével. Történelmünk írott és nyomdai eljárással sokszorosított dokumentumai minden történeti kiállítás elengedhetetlen darabjai. Ez a mára már kiterjedt gyűjtemény Széchényi Ferenc gróf gyűjtéséből, áldozatkész buzgalmából született. 1802-ben írott alapító levelével létrehozta a mindenkor a Széchényiek nevét viselő könyvtárat. Ezt a nemzetnek adományozott könyv-, kézirat- és éremgyűjteményt az 1807. évi XXIV. törvénycikk szövege szerint a nemzet elfogadja és oltalmába veszi, úgy tekinti, mint egy létrehozandó Nemzeti Múzeum alapját és egyben felhívja a nemzetet, hogy „drágaságait” emlékeiket a magyar tudománynak szentelt oltárra tegyék le. Az 1808. évi VIII. törvénycikk uralkodói rendelkezéssel többek között a Magyar Nemzeti Múzeum létesítését mondja ki és egy múzeumi épület költségeire közadakozást rendel el.

1846-ban, az addig kényszerűen raktározott gyűjtemények beköltözhetek a Pollack Mihály tervezte múzeum-palotába, Mátray Gábor könyvtárőr gondjaira bízva. Kinevezésekor tett esküszövege, amely a kiállítás legkorábbi darabja, többek között ezeket tartalmazza: „... esküszöm, hogy a Nádor... a Nemzeti Múzeum törvényes elnöke parancsainak ... engedelmeskedem és felügyelendek, hogy a Széchényi országos könyvtárhoz tartozó könyvek, kéziratok, térképek, nemesi címerek, képek és más mindennemű új vagy régi tárgyak rendben tartassanak és híven megőriztessenek...”. Az 1889. március 8-án jóváhagyott, és itt szintén bemutatott „A Magyar Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata” azt tanúsítja, hogy az 1807-es, 1808-as és 1836-os törvények alapján létesített MNM országos intézet és a következő, gyűjteményekkel bíró hét osztálya van: 1. Széchényi országos könyvtár; 2. Érem- és régiségek tára; 3. Állattár; 4. Ásvány- és őslénytár; 5. Növénytár; 6. Képtár és szoborgyűjtemény; 7. Néprajzi tára.

Ezen írott dokumentumok mellett fotón láthatjuk a magyar asszonyok gyűjtéséből kialakított Széchényi-termet, ami a múzeumépület 1860-ra elkészült első, méltó módon beépített helyisége lett, és több évtizeden keresztül igazgatói munkaszoba volt. Koronként változó és megőrzött tartozékaiból itt nyert elhelyezést a Benczúr Gyuláné ajándékozta neoreneszánsz leveles szekrény, egy, a főrangú vendégek részére nyitott díszes vendégkönyv, századunk elejéről származó íróasztal, a Széchényi Ferenc korából való székek másolatai, Hóman Bálint későbbi könyvtár- majd múzeumigazgató karosszéke és

* A Könyv, könyvtár, könyvtáros c. folyóirat 1998. júliusi számában megjelent írás átdolgozott változata

Fotó-Photo: OSZK Fotó



a Révay báró adományából származó, a közelmúltban restaurált díszes korántartó.

A szervezet és a vezetés bemutatása után következik a szakma, a szorosan vett könyvtári működés, ugyancsak a kezdetektől. Az 1866-ra elkészült első olvasótermi berendezésből asztalok, székek, könyv- és folyóirattámaszok, XIX. századi írópult látható. Olvashatjuk az ügymenet dokumentumaiból Mátray Gábor 1872-es, Fejérfataky László 1898-as olvasótermi statisztikáit, az 1879-ből származó kölcsönzési nyilvántartó lapot, az 1893-as keltezésű lejárati megintést Szinnyei József aláírásával, és egy bizonyos Schwartz Zsigmond nevére kiállított, legrégebből fennmaradt olvasójegyet, szintén 1892-es dátummal. Láthatjuk a könyvtár régi, kézzel írt, könyv alakú dobozokban őrzött katalógusát, amely az 1930-as évek közepéig volt használatban. Az enteriőr korabeli fotók, kifüggesztett szabályok és könyvtárhasználati útmutatók, valamint a könyvtárat használó hírességek portréi egészítik ki Arany Jánostól a bibliográfus Szabó Károlyig.

A könyvtáros munkáját és munkakörülményeit bemutató rész sokoldalú bepillantást enged a Nemzeti Könyvtár életébe. Időben is nagyobb ívet fog át az előzőeknél: a XIX. század közepétől gyakorlatilag a Várba való költözésig tart. A munkaszobák két korszakot reprezentálnak: az egyik a XIX. század végéből, a másik a XX. század 30-as éveiből való. A múlt századi tölgy íróasztal már „korszerűsített”, a századforduló táján polcos felépítménnyel kiegészített változatában őrizték meg. A könyvtár első, 1898-ban vásárolt írógépe a részletvásárlás minden dokumentált intimitásával együtt ebben az enteriőrben látható. Az egyéb megőrzött számlák között van a Légrady Testvérek könyv- és nyomdájától, Ráth Mór, Grill Károly és mások könyvkereskedésétől és a kolozsvári Stein Jánostól az Erdélyi Múzeum Egylet könyvárusától a Nemzeti Múzeum részére küldött, 1873-ban kelt megtekintési számla. Mellettük gyarapodási napló-bejegyzések és kimutatások is helyet kaptak.

Századeleji fotólabor – Photo laboratory from the first half of the 20th century

Exhibition on the Past of the National Széchényi Library

Right from its initiation, the National Library was operated both as a library and museum because Count Ferenc Széchényi's collection of books, manuscripts and coins donated to the nation in 1802 became the basis for Hungarian museum collections as a result of later legal regulation. On the inauguration of the building designed by Mihály Pollack in 1846, the Palatine commissioned the care of the complete collection to the library guard. A regulation of the Hungarian National Museum dated 1889 ranks the Széchényi National Library as a first class institution. The joint organizational framework survived until 1949, and the coexistence until 1985. The move up to the Buda Castle Palace afforded the library a complete new, modern situation and equipment.

However, the break from a state which it has to be admitted was never ideal meant at the same time losing the historical milieu. Katalin Fülep,

curator of the manuscripts room, initiated and realized the exhibition which preserves an image of the library which otherwise would be lost forever.

Besides the furniture, contemporary photos and written documents of the reading room and the librarians' study rooms, old technical equipment used in the restorers workshop, the binding department and the photo laboratory can be seen together with a few local specialities.

The result is both comprehensive and rich in detail. It faithfully reflects and maintains that professional and scientific spirit that the library – through its staff – always represented in the sciences of bibliography, literature, language and history.



Korán-tartó (báró Révay Ferenc ajándéka) – Koran holder (gift of Ferenc Révay)

Fotó-Photo: Nyíri G.

A 30-as évek könyvtáros munkaszobájában más érdekességeket kínál. Bútorai (katalogusszekrény, asztalok, székek), berendezési tárgyai (írógép, számológép stb.) a vári költözésig használatban voltak, az akkor használt fém kardex szekrény egyik első típusa pedig még ma is! Egy 1937-es statisztikából a kötelezpéldány-szolgáltatás akadozásait olvashatjuk ki. Az 1925-ben nyitott látogatónapló kis füzetecske, utolsó oldalán minden látogató személy és intézmény neve jól olvasható, így az utolsó bejegyzés dátuma: 1956. október 22.

A Kézirattárat, a Hírlaptárat és a raktárakat rövid feliratokkal, a korabeli állapotok fotóival és néhány bútorral mutatják be. Helyi specialitás a raktári vaspölc előtt elhelyezett, felnyitott tetejű bőrönd, amely a raktári jelzetek címkeit tároló dobozokat rejtette. A kötetzet, a restaurátor műhely, a fotólabor múltja valóságos műszaki gyűjteményként jelenik meg, ahogyan a kiállítóter galériája alatt elhelyezett, ma már használaton kívüli két adréma gép és egy „házi fejlesztésű”, raktári vaspölcökből kétoldalról három szinttel felszerelt könyvszállító kocsis is.

A munka világának bemutatása mellett megismerhetjük a könyvtári „magánélet” néhány elemét is, amelyek élővé teszik a kiállítást. A munkaidő betartására felszólító körlevél, vagy az a dokumentumrészlet, amelyben a MNM tisztviselői javadalmazásuk felemelését kérik a valóság- és közoktatási minisztertől 1897-ben, egyenesen aktuálisnak mondhatók. Látható Csontos János (1875-től a Kézirattár vezetője) szociális és kollegiális ténykedésének néhány eleme és az a levél is, amelyben Fitz József könyvtárigazgató Halász Gábor és Honti János munkaszolgálat alóli felmentéséért folyamodik Szinyei Merse Jenő kultuszminiszterhez. A névnap háromsoros köszöntőnek viszont Fitz József a címzettje, az aláírók névsora pedig hosszú. Közülük sokan (Jékely Zoltán, Goriupp Alisz, Csapodi Csaba, Halász Gábor, Gárdonyi

Klára, Tolnai Gábor stb.) voltak vagy lettek a könyvtárterületén vagy az irodalomtörténet nagyjai. Az OSZK tudósait bemutató – sajnos nehezen lapozható – album igen szerényen, csak 1945-ig mutatja be hírességeit, de a sor, szerencsére, folytatódik.

Az utolsó enteriőr az 50-es és 60-as évekből származó emlékeket gyűjti össze. Tapaszthatjuk, hogy a Nemzeti Könyvtárat is átította a politika: látható például a zászló, amelyet a Széchényi Könyvtár dolgozói „a békekölcsön jegyzés és tanácsválasztás alkalmából végzett jó munkáért” kaptak, mellette a korszakból származó fotó aktuális politikai dekorációval és a zsúfolt, költözésre érett állapotokkal.

Amit a kiállítás a kronologikus és a tematikus anyagrendezés eszközeivel bemutat, az látványba sűrített történet, ami a múzeummal való közös létből származott. Ez szervezetenként 1949-ig, a valóságban 1985-ig tartott. A Budavári Palotába költözés előkészületeivel párhuzamosan láttak hozzá a Könyvtár munkatársai Berlász Jenő vezetésével az OSZK történetének megírásához. Az első, 1867-tel zárult szakasz vaskos kötetet tesz ki. A folytatás, remélhetőleg csak egyelőre, mozaikszerűen, résztanulmányokban olvasható.

A kiállítás gondolata *Fülep Katalintól*, a Kézirattár munkatársától származik. Lelkes ügyszeretete és fáradhatatlansága, a régi értékek és dokumentumok megőrzése és kiállítása iránti vonzalma ösztönözhette kollégáit is, mert a végeredmény nagyszerű, egyszerre átfogó és részletgazdag. Kezdeményező és gyűjtő munkájával, Kovács Ilona pártfogó támogatásával és Somkuti Gabriella kivitelezői megbízatásával jött létre ez a nagyjelentőségű anyaggyűjtés és a komplex művelődéstörténeti kiállítás. Megtekintése kedd délelőtt és csütörtök délutánonként kinek-kinek a merengő emlékezés vagy (egyre többeknek) a múltidéző kultúrhistoria lehetőségét adja meg. ■

„Megelevenedett képek“

Egy kisváros (Szekszárd) a századfordulón

Gaál Zsuzsanna

“Images Revived”

A Small Town (Szekszárd) at the Turn of the Century

The Wosinsky Mór County Museum invites visitors to an exhibition which takes them on a walk through Szekszárd at the turn of the century. The contemporary photos exhibited on the walls evoke the atmosphere of a town which made considerable progress

Több mint két éve, 1996 májusában nyílt meg a Wosinsky Mór Megyei Múzeum „Megelevenedett képek. Egy kisváros a századfordulón” című kiállítása, amely egyszerre kívánt tisztelni a magyar honfoglalás 1100. és a múzeum alapításának 100. évfordulója előtt.

Mindezt három éves előkészítő munka előzte meg, amely során a tárgyi anyag összegyűjtése jelentette az egyik legnagyobb feladatot. Az eredeti elképzelés szerint a kiállítást az évfordulókra szóló ideiglenes bemutatóknak szántuk, ám időközben kiderült, hogy a rendezés jóval nagyobb anyagi és szellemi ráfordítást igényelt, mint ahogy azt a tervezés korai szakaszában véltük. Így a kiállítás még ma is áll, s reményeink szerint az ünnepek

múltával is méltó arra, hogy a Szekszárdra látogatók programjukba iktassák.

A „Megelevenedett képek...” című kiállítással olyan díszletek közötti sétára invitáljuk a látogatót, amelyek a századfordulós Szekszárd világát idézik. A kulisszák mögött megjelenő óriás méretű fényképek érzékeltetik annak a városnak a hangulatát, amely – önmagához képest – éppen ekkor tett jelentős előrelépést az urbanizáció területén, egyúttal mégis megmaradt bortermelő kisvárosnak; egy olyan időszakban, amikor Budapest igazi világvárossá lett, a szomszédos megyeszékhelyek – Pécs és Kaposvár – pedig egyre inkább nagyvárosi külsőt öltöttek.

Sétánkat a lépcsőfordulóban elhelyezett vasútállomásnál kezdjük, majd a hosszú folyosón keresztül folytatjuk utunkat a nagyteremig, így jutva el a városközpontba, ahonnan kitekintést kapunk a Szekszárd környéki dombokra és az ismert búcsújáró helyre, a Remete kápolnára. Útvonalunk a település kelet-nyugati tengelyén található fontosabb épületeket jelenítettük meg óriás méretű fotók, enteriőrök, vitrinek segítségével.

Amikor az idelátogató az állomásról a város felé tartott, hamarosan megpillantotta a zsinagóga mór stílusú épületét. A zsidóság nagyobb számban a XIX. század közepén jelent meg Szekszárdon, s hamarosan fontos szerepet vívott ki magának a város gazdasági életében. Lassan megszűnt az a jogi és társadalmi „karantén” is, amelyben néhány évtizeddel korábban élt. Az 1897-es templomavatáson például a megye és a város valamennyi számottevő személyisége képviseltette magát.

A zsinagóga avatásakor még üresen állt az a szomszédos telek, ahol ma a múzeum épülete emelkedik. Igaz, a megye ekkorra már döntött a múzeumlapításról, elfogadván Apponyi Sándor gróf (1844–1925) és Wosinsky Mór (1854–1907) apátplébános e célra felajánlott régiséggyűjteményét, a végleges elhelyezésről azonban még nem határoztak. Különböző tervek születtek, végül Wosinskynek sikerült elérnie, hogy önálló múzeumi épület létesüljön. A múzeum rekordidő alatt épült fel, a Schikedanz Albert műépítész (a Múcsarnok és a Szépművészeti Múzeum tervezője) által elkészített tervek bemutatása és az építkezés befejezése között alig másfél esztendő telt el! A kiállítás megrendezése további egy évet vett igénybe. 1902 november elsején adták át a közönségnek a múzeumot, amelynek létrehozásában sokan közreműködtek, de a meghatározó szerep kétségkívül Wosinskyé volt. Életének, tudósi és papi pályájának egyes állomásait tablónkon villantjuk fel. A múzeumi tárló az első kiállítások hangulatát kívánja felidézni.

A múzeumtól nem messze, az egykori vásártér sarkán áll a gimnázium 1897-ben Pártos Gyula tervei alapján felépített impozáns épülete. A tablón és a vitrinben elhelyezett dokumentumok és tárgyak segítségével nemcsak a Garay János nevét viselő középiskola életébe nyújtunk betekintést, hanem egyúttal általános képet is adunk a városban folyó középfokú oktatásról.

A gimnáziummal szemben az 1970-es évek közepéig állt az országos Selyemtenyésztési Felügyelőség és a Petevizsgáló és Górcsövező Állomás épülete. Korabeli fényképek és dokumentumok segítségével jelenítjük meg azt a sajátos iparágat, amely éppen a századforduló táján élte virágkorát. A Selyemtenyésztési Felügyelőség épülete mellett elhaladva az egykori látogató figyelmét a Kaszinó Bazár épületcsoportja vonja magára. A városias hangulatú, Jugendstil elemekkel díszített bazársor az egykori városkép – ma már sajnos nem látható – meghatározó eleme volt, kiállításunknak pedig talán leglátványosabb egysége. A bazársoron öt üzlethelyiség kapott helyet: patika, divatárú-, szatóc-, óra-ékszer bolt és egy fotóműterem. Az üzletek árukészletét a korabeli sajtó reklámhirdetése alapján válogattuk össze.

Az enteriőr-sor miatt leszűkült folyosó másik oldalát olyan tablókkal töltöttük ki, amelyeken a városiasodás csomópontjaival, a gazda- és iparostársadalom különbö-



Széchenyi utcai részlet – Detail of the Széchenyi street

Fotók-Photos: Villmi J.

zō rétegeivel és képviselőivel ismertetjük meg látogatóinkat. A tablókhoz szorosan kapcsolódik a Szekszárd iparát bemutató vitrin. A dualizmus kori városiasodás Tolna megye székhelyén a nagyipar térhódítása nélkül ment végbe. A fejlődést a szolgáltatóipar fellendülése jelentette. A vitrinben két új, feltörekvő szakmát mutatunk be: a mechanikai műszerészt és a villanyszerelőt.

A bazársor közvetlen szomszédságában állt és áll még ma is az Augusz-ház, az az épület, amely korszakunkban a kaszinónak adott helyet. Mint tudjuk, a kaszinó nemcsak a szabadidő eltöltésére adott lehetőséget, hanem a közélet és a politizálás színtere is volt. A tablón a közélet és szereplőinek bemutatásán túl szólnunk a megye átalakuló szerepéről is.

A kaszinónak egykor otthont adó Augusz házat már csak néhány lépés választja el a Garay tértől, amely a századfordulóra – a Béla tér mellett – Szekszárd másik központjává vált. Mielőtt azonban a térre érnénk, utunkat a város észak-déli tengelyét alkotó Széchenyi utca keresztezi, amelynek Budapest felé nyíló szakaszát mutatja be a nagyméretű fotó. Előtte utcai jelenetet láthatunk: módos paraszti viseletben férfi járókelőt, hirdetőoszlopot, lámpaoszlopot, valamint egy, az 1880-as évekből származó kerékpárt.

A Garay tér 1898-ban, a névadó költő Garay János szobrának felállításával nyerte el mai arculatát. A folyosó bal oldalán található utolsó tablón a Garay-kultusz születéséről s ennek kapcsán arról a szellemi közegről szólnunk, amely a millennium időszakát városunkban jellemezte.

A szoboravatás időpontjában a tér jobb oldalán már a mai formájában állt a szálloda, amelyet 1893-ban a kor egyik legnevesebb építészének, Lechner Ödönnek a tervei alapján építettek át. A Szekszárd Szálló és Nagyvendéglő megkülönböztetett szerepet töltött be a helyi vendéglátásban. Egyrészt mert hosszú ideig a megye-székhely egyetlen szállodája, másrészt mert nagyterme kiválóan alkalmas volt társasági rendezvények tartására. A szálló külső képével díszített vitrinben kávéházat rendeztünk be, legszebb darabja a gyöngyház berakással díszített, szecessziós stílusú tálalószekrény.

A Garay térről felfelé haladva már messziről szembeötlök a belvárosi római katolikus templom tornya. Ez az egyház Szekszárd legnagyobb felekezete: korszakunkban

in urbanization, but nonetheless managed to retain its identity as a small wine-growing town.

The main buildings lying along the east-west axis of the town are represented with huge photo-posters, interiors and showcases, all harmonizing with the possibilities offered by the exhibition hall. Obviously, we had to compromise in some cases – to find a harmony between topographic accuracy and the themes which we wished to present.

The main purpose of the exhibition was to offer as complete a picture as possible of the economic, social and cultural life of Szekszárd at the turn of the century.



Búcsú a Remete-kápolnánál –
The Remete (Hermit) Chapel

a lakosság mintegy négy-ötöde vallotta magát ide tartozónak. A polgárosodás nem járt együtt a hitélet válságával, bár a katolikus egyház közhatalmi súlya fokozatosan csökkent, erkölcsi, szellemi tényezőként azonban továbbra is fontos szerepet töltött be. Az ezt reprezentáló vitrinbe gazdagon

díszített vörös bársony miseruhát, monstranciát, kelyhet, misekönyvet, szenteltvíz-szórót, feszületet helyeztünk. Itt kapott helyet a Szent Orbánt ábrázoló kőszobor, valamint a körmenetek során használt templomi zászló.

A katolikus templom tőszomszédságában áll a Megyeháza a várkerttel. Képzeletbeli utunkat itt folytatjuk. Vasárnapi sétálókat látunk: gyalogostiszti egyenruhában egy katonatisztet és egy elegáns öltözetű dámát. Ruhája az 1897-re jellemző divat szerint készült. A megyeháza előtti lépcsősoron a millenniumi ünnepekre készült díszruhákból mutatunk be néhányat.

A városi polgári, értelmiségi réteg a századelő ízléséhez igazodva új házakat építtetett Szekszárdon, ahol a háló-ebédlő-szalonnaképző lakásszerkezetet igyekeztek megvalósítani. Kiállításunkon egy polgári szalont rendeztünk be, a mellette levő vitrinben pedig a jómódú családokra jellemző porcelánokat és más dísz tárgyakat mutatunk be.

A város központján túl, a Felsővárosban elkülönült negyedben éltek a reformátusok. A terem közepén elhelyezett dobogón a végleges formáját 1885-ben elnyert református templom fényképe mellé egy toronydíszet ál-

lítottunk. A vitrinbe helyezett úrasztalon biblia, kehely, a falon papi palást és főveg, a polcon keresztes kanna, kenyérszító tál és bortartó kancsó látható.

A református negyedből a dombok közé érve jutunk el a katolikus Remete-kápolnához, amit egy XVIII. század eleji pestisjárvány után fogadalomból építettek. Búcsúját szeptember 8-án, Mária születésnapján tartják, amikor nemcsak a város, hanem a közeli és távolabbi környék katolikus hívői is nagy számban zarándokolnak ide. A búcsús jelenetben egy szentkép- és egy mézeskalács-árust, valamint egy sváb férfit, egy síóagárdi menyecskét és egy cigányasszonyt mutatunk be.

A mezővárosi rangot viselő Szekszárd – nem vállalva a nagyobb igazgatási költségeket – 1871-ben nagyközséggé vált, s csak 1905-ben nyerte vissza városi rangját, első polgármestere Dr. Hirling Ádám lett. Egy enteriőr a ranglétra egy alacsonyabb fokán álló hivatalnok dolgozószobáját mutatja be.

A tablón Szekszárd különböző korokban használt pecsétjeinek rajza, tisztségviselőinek arcképe, valamint hirdetések láthatók. Közülük az utolsó az az 1914 augusztusából származó mozgósítási plakát, ami nem csupán kiállításunkat, hanem a „boldog békeidők”-nek nevezett korszakot is lezárja.

A kiállítást rendezte: Balázs Kovács Sándor, Gaál Zsuzsanna, Glósz József, V. Kápolnás Mária. Lektorálta: Szilágyi Miklós. Tervezte: Hámory László. Kivitelezte: Bicsányi Kálmán, Pászner Jenő, Tövisháti András, Tövisháti Béla, Museion Kft. Támogatta: Aliscavin, Honfoglalás 1100 éves Évfordulója Emlékbizottság, Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Nemzeti Kulturális Alap, Szekszárd Megyei Jogú Város, Tolna Megyei Önkormányzat, Unicornis. ■

Prágai tavasz – egerszegi nyár

„Világ proletárjai egyesüljete – különben lövünk“

(Kiállítás a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek 1968-as csehszlovákiai beavatkozásáról. Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, 1998. XVII. 28.–X. 25.)

Kovács Vilmos

Prague Spring-Egerszeg Summer. 'Workers of the World, Unite! – Otherwise We Shoot!'
(Exhibition about the 1968 intervention in Czechoslovakia)

The United Armed Forces of the Warsaw Pact on August 21st started to invade Czechoslovakia. In the 'Danube' action the Soviet, Polish, Bulgarian and Hungarian armies were involved, while some East-German

A Varsói Szerződés (VSZ) Egyesített Fegyveres Erői 1968. augusztus 21-én moszkvai idő szerint 00.00-kor megkezdtek Csehszlovákia katonai megszállását. A „Duna” fedőnevű, hadgyakorlatnak minősített akcióban a Szovjetunió, Lengyelország, Bulgária, Magyarország fegyveres erőinek részei és – készenlében a német-csehszlovák határon – az NDK egyes csapatai vettek részt.

A 30 esztendeje lezajlott csehszlovákiai eseményekre emlékezve a zalaegerszegi Göcseji Múzeum és a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kiállítást rendezett Zalaegerszegen, együttműködve a Belügyminisztérium Határőrség körmeneti központi múzeumával. A hely kiválasztását az indokolta, hogy 1968-ban a honvédelmi mi-

niszter a városban állomásozó 8. gépkocsizó lövész hadosztályt jelölte ki a megszállásra. A kiállítás előkészítésekor a rendezők arra törekedtek, hogy a látogató tárgyilagos, minden fölösleges címkézéstől mentes képet kapjon a Varsói Szerződés és azon belül a magyar katonai szerepvállalásról. Ennek érdekében széleskörű előkészítő munkát végeztünk. Betekintést nyerhettünk a Magyar Néphadsereg 1968 augusztus-októberben a megszállásban résztvevő 8. gl. hadosztály „ZALA-68” fedőnevű anyagába, mely ez idáig „szigorúan titkos” minősítést viselt. Először tárhattuk a közönség elé azokat a dokumentumokat, melyek túlnyomó része eddig még nem került nyilvánosságra.

A Belügyminisztérium Határőrség központi irattárából – igen jelentős – a határőrség 1968 augusztusi szerepét bemutató dokumentumokat kaptunk. Hasonlóképpen gyümölcsöző volt az együttműködésünk a pozsonyi szlovák Hadtörténeli Intézettel, ahol jelentős segítséget kaptunk a kiállítás több aspektusból való bemutatásához.

A kiállítás alapkonceptiója két fő részre osztotta a mintegy 120 m²-es kiállítási területet. Az első részben „Fegyverbarátság” címmel bemutatja az 1966-ban Csehszlovákiában lezajlott „Vltava-66” koalíciós VSZ gyakorlat néhány mozzanatát, melyen még minden a „teljes egyetértés” jegyében zajlott, ezt támasztják alá a korabeli plakátok, fotók és egyéb tárgyak.

A prágai politikai változások hatására a Szovjetunió 1968 tavaszán rejtetten megkezdte a csehszlovákiai katonai beavatkozás katonai előkészítését. A szovjet hadvezetés biztosra akart menni, ezért 1968 júliusában megrendezték a SUMAVA-68 gyakorlatot Csehszlovákia területén, mely a megszállás főpróbájának mondható. A gyakorlat hangvétele nem sok kétséget hagyott a szovjet szándékok felől. A kiállítás – kronológiai sorrendben haladva – itt mutatja be Grecsko marsall kérését Kádár János felé, hogy a Magyar Néphadsereg két hadosztályal vegyen részt az akcióban. Hosszas politikai alkudozás után, július 25-étől Magyarországot is beavatták a megszállás tervezésébe.

A Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke (Csémi Károly altábornagy) 1968. július 26-án 22.00-kor – szovjet kérésre – elrendelte a zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészadosztály részére a fokozott harcra való felkészítést, majd 27-én hajnalban 03.00-kor a mozgósítást. A feladatot végrehajtva a hadosztályt átcsoportosították az ország északi részébe, Pásztó-Aszód-Rétság-Nagyorosi várakozási körletbe, a határtól mintegy 20-40 km-re.

A kiállításban látható a magyar katonák teljes ruházata, fegyverzete, a békehelyőrségtől a várakozási körletbe átcsoportosító eredeti térképek, illetve – egy enteriőrben – a magyar csapatok tábori elhelyezése.

A kiállítás második, egyben legnagyobb területű része a „Megszállás” alcímet viseli, s bemutatja a Csehszlovákia lerohanásában résztvevő VSZ csapatokat, természetesen a Magyar Néphadsereg tevékenységét szem előtt tartva. A magyar 8. gl. hadosztály harcértéke július 28-án a következő volt. Három gépkocsizó lövész ezred: 33. gl. ezred (Zalaegerszeg), 14. gl. ezred (Nagykanizsa), 63. gl. ezred (Nagyatád). Egy harcokosi ezred: az eredeti hadrend szerinti 8. hk. ezred (Tapolca) helyett, a 31. hk. ezred (Rétság) vonult el. Egy tüzér ezred: a hadosztály 20. tüzér ezrede (Marcali) helyett a 22. tüzér ezred (Cegléd).

A 93. páncéltörő osztály, a 14. légvédelmi tüzér osztály más harcibiztosító és kiszolgáló alakulatokkal együtt. A létszám csaknem elérte a 11 000 főt. A haditechnika mintegy 1 800 gépjárművet, 160 harcokosit, 80 páncélozott harcibiztosítót és közel 200 tüzér löveget, páncéltörő eszközt foglalt magába.

A hadosztályt támogató légi erő (28-án reggel) 44 MIG-15-ös (4 század), 55 MIG-21-es harcigépből (5 század) állt. Bevetésükre egyelőre nem került sor, a mozgósítás után közel egy hónapig (a politikai rendezésnek még volt esélye) a hadosztály készült a feladat végrehajtására.

A hadosztály és a kijelölt alakulatok a szovjet déli hadseregcsoport egységeivel együtt alkották a megszállás egyik nagy erejű csoportosítását, a *Dél Hadseregcsoportot*. A csoportosítás feladata Délnyugat-Szlovákia és Dél-Morvaország megszállása lett.

Az erőszakos beavatkozás tényét szimbolizálja a széttört határsorompó és a rajta átgázolt lánctalpak. A jelképesen berendezett határállomáson keresztül jutott el a látogató az okkupáció történéseinek folyamatába. Rendkívüli fényképek segítségével mutattuk be a szovjet csapatok pozsonyi és kassai bevonulását, fogadtatását, illetve az utcai harcokat.

A magyar 8. gl. hadosztály minden jelentősebb atrocitás nélkül hajtotta végre kényszerű megszálló feladatát.

A magyar csapatok katonai jelenléte közel két hónapig tartott. A kiállítás ezen részén a katonák mindennapjaiból készült válogatás: az 1968 szeptemberi októberi fotók, napi járórjelentések és korabeli hazai újságcikkek alapján. 1968 szeptemberében Csehszlovákia területén mintegy 300 000 idegen katona, 6 000 harcibiztosító és harcokosi, 4 000 tüzérségi löveg és 24 repülőezred 1 000 repülőgépe állomásozott.

A politikai helyzet – Szovjetunió által diktált feltételek szerinti – normalizálódása után. A Dél Hadseregcsoport parancsnoka október 12-én kapott utasítást a VSZ csapatainak kivonásáról. A magyar 8. gl. hadosztály október 20-30 között vont ki csapatait Csehszlovákia területéről. A Varsói Szerződés Fegyveres Erői végrehajtották az „internacionalista segítségnyújtást”

Négy évvel a „prágai tavasz” katonai eltiprása után Csehszlovákiában bonyolították le a Pajzs – 72 (Stit-72) koalíciós gyakorlatot, amelyen a csehszlovák hadsereg a többi VSZ-beli hadsereggel vállalva gyakorolta az „imperialista agresszió elhárítását”. ■

troops waited on the border.

The Göcsej Museum (Zalaegerszeg), the War History Museum (Budapest) and the Central Museum of the Borderguards (Körmend) arranged an exhibition in Zalaegerszeg, remembering this historical event after 30 years. This town was chosen because the defence minister in 1968 nominated the 8th Rifleman Division, stationed here, to take part in the invasion.

The organizers strove to give an objective picture about the role played by the Warsaw Pact and the Hungarian Army in this movement. Documents, maps and photographs from several sources, including the Central Archives of the Borderguards and the Slovakian Institute of War History, were introduced to the greater public for the first time.

The first part of the exhibition presented some elements of the Warsaw Pact's 'Vltava-66' Exercises taken place also in Czechoslovakia. The next, biggest part, entitled 'Occupation', showed how the troops, taking part in the overruning of Czechoslovakia, had moved and what they had done. Interesting photographs depicted the entering of the Soviet troops to Pozsony (Bratislava) and Kassa (Kosice), their reception and the street fights. The last part told about how the 'international assistance' had been finished and the troops, among them the Hungarians, had been withdrawn.

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibition Fotó-Photo: Kostyál L.



Élet a jászok földjén Új állandó kiállítás a Jász Múzeumban

H. Bathó Edit

Life in the Land of the Jazygians – New Permanent Exhibition in the Jász Museum, Jászberény

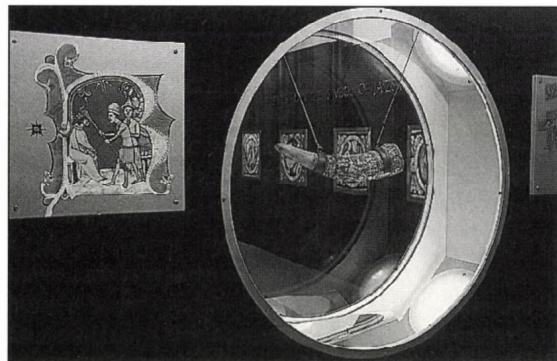
Following the complete renovation of the museum, a new, extensive, permanent exhibition covering the history and folk culture of the region opened 5 March 1998. A display presenting local natural features is followed by the archaeology room, the focal point of which is a large-scale model of the Bronze Age 'tell' known as Kápolna Mound, Jászdózsza, complemented with original excavated finds. The Age of Migrations display is followed by 13–14th century material of Jazygian origin.

The Turkish occupation of Hungary is brought to mind in the history room by a reconstruction of the Turkish palisade which once stood in Jászberény, by contemporary weapons and utensils. Here also are objects from the Rákóczi freedom fight and the 1848/49 War of Independence, as well as portraits of famous locals. A special place is reserved for the famed Lehel's Horn (10–11th century), of Byzantine origin. Finally, the ethnographical room draws us in to the way of life, folk customs and traditional cultures of the Jazygians.

A jászberényi Jász Múzeum életében mozgalmas volt az elmúlt négy esztendő. 1994 őszén a város jóvoltából a költséges olajfűtést az olcsóbb és kényelmesebb gázfűtés váltotta fel. Így a múzeum 120 éves évfordulóját már kellemes körülmények között ünnepelhettük meg. 1995-ben a Jászkun Redemptio 250 éves évfordulója, valamint a Jászok Világtalálkozója tiszteletére a város felújította a múzeum romos homlokzatát, ugyanakkor 1996-ban sor került a tető és földem felújítására, valamint néhány helyiség belső átalakítására. E nagylélegzetű munkák végeztével újabb feladatot tűztünk magunk elé. A Jász Múzeum állandó kiállítását még Tóth János múzeumigazgató rendezte 1974-ben, s az akkor korszerűnek minősített kiállítás elnyerte a szakma Nívó-díját. Azóta azonban eltelt 23 év, s az idő, valamint az egymást követő felújítások egyre inkább sürgették az új állandó kiállítást. Az 1970-es évek elejétől számos jelentős régészeti ásatást (kőkori, bronzkori, avar, XIII–XVI. századi jászok) végeztek a Jászság területén, amelyek tudományos eredményeit szerettük volna a nagyközönség elé tárni. Az elmúlt években folytatott történeti, néprajzi és természettudományi kutatások ugyancsak számtalan új ismerettel bővítették a jászok és a Jászföld történetét. Mindezek mellett múzeumunk helytörténeti és néprajzi gyűjteményeinek új szerzeményű darabjait is szerettük volna bemutatni.

Az említett indokok alapján 1997 januárjában hozzánk kezdtek az új kiállítás tervezéséhez és előkészítéséhez. A legnagyobb gondot a kiállítás anyagi eszközeinek előteremtése jelentette. A Jász Múzeumért Kulturális Alapítvány magára vállalta a kiállítás szervezésének minden gondját-baját, s mindent megtett azért, hogy terveink megvalósulhasson. Országos pályázatok (Művelődési Minisztérium, Nemzeti Kulturális Alap), jász önkormányzatok, vállalatok (MOL Rt, Lehel Hűtőgépgyár, Aprítógépgyár, Jászsági ÁFÉSZ, stb.), pénzintézetek (OTP Bank Rt) és magánszemélyek anyagi támogatásával végül is kitartásunkat siker koronázta. Olyan társadalmi segíteni akarásnak voltunk részesei e munkák során, amely ismételten bizonyította a jászok összefogását egy nemes cél érdekében.

Az új állandó kiállításunk rendezési munkálatai 1997 októberében kezdődtek meg, s öt hónapon át tartó megfeszített munka után végre megnyithattuk a múzeum kapuit a látogatók előtt. 1998. március 5-én került sor az új kiállítás ünnepélyes átadására. A nevezett napon meglehetősen kicsinek bizonyult a múzeum épülete, hiszen közel 250 ember szorongott termeiben, hogy részese legyen az ünnepségnek. A vendégeket dr. Magyar Levente, Jászberény város polgármestere köszöntötte, majd dr. Kis Zoltán államtitkár, országgyűlési képviselő nyitotta meg az új állandó kiállítást. Ezt követően Ba-



Lehel Kürtje, a Jászság szimbóluma – Lehel's Horn, symbol of the Jazygians

log János, a Jász Múzeumért Kulturális Alapítvány elnöke mondott köszönetet a támogatásokért és azért a példértékű összefogásért, amely révén e kiállítás megvalósulhatott.

A Jász Múzeum „Élet a jászok földjén” című állandó régészeti, történeti és néprajzi kiállítása új koncepcióban látványosan mutatja be a jász népet, s a nekik otthont adó Jászföldet. A régészeti kiállítás forgatókönyvét és rendezését dr. Selmecki László régész, a Déri Múzeum igazgatója vállalta magára; a természettudományi részt Buschmann Ferenc, a Jász Múzeum munkatársa állította össze; a történeti és a néprajzi kiállítás forgatókönyve és szakmai rendezése pedig dr. H. Bathó Edit múzeumigazgató munkája. A kiállítás művészeti rendezése és kivitelezése Bánkúti Albin kiállítás-rendező iparművész és munkatársai munkáját dicséri.

A kiállítás a Jászság természetföldrajzi bemutatásával kezdődik, majd bepillantást nyújt a vidék egykori gazdag növény- és állatvilágába. Ezt követően négy nagyobb egységre tagolódnak.

Régészeti terem. A Jászság földje a legrégebbi időktől fogva lakott terület volt. Erre mutatnak dr. Kertész Róbert régész ásatásai is, amelyek jól bizonyítják, hogy a Jászság területén kb. 18 500 évvel ezelőtt, az őskor vége felé jelent meg az ember. A kiállításban bemutatott felsőpaleolit, gravetti és mezolit kőeszközök, használati tárgyak, fegyverek, valamint egy földbe sülyesztett középső kőkori vadászkunyhó rekonstrukciós makettje illusztrálják e kor emberének életét.

A teremben tovább haladva a jászdózsai Kápolna-halom (egy bronzkori tell) óriási makettje tárul a szemünk elé, bemutatva a régész által feltárt különböző kultúrszinteket, földrétegeket és leleteket. A halom tetőjén XVI. századi templom makettje áll, a háttérben a Mátra színes, festett látképe, ahogyan azt napjainkban is látni lehet. (Lásd még borító 2.)

A vitrinekben a kelta hódítók, a szarmaták, az avarak és a honfoglaló magyarok tárgyi emlékei kaptak helyet. A régészeti bemutató leghangsúlyosabb része az alán eredetű jászok XIII. századi magyarországi beköl-

tözése, valamint letelepedése a Zagyva-medencében. A kiállítás során bemutatjuk a jászok vándorlását az egykori őshazától a Jászságig, nyelvük egyetlen ismert dokumentumát, annak szóképletét, valamint Selmezi László 1980-ban megkezdett jászsági ásatásainak leg-szebb leleteit. A török idők alatt elpusztult Négyszállás nevű jász falu régészeti feltárása számos új eredménnyel szolgál a jászok történetének, egykori kultúrájának szélesebb körű megismertetéséhez.

Történeti terem. Ebben tovább folytatjuk a jászok történetének – kronológiai sorrendet követő – bemutatását. Így az előző részhez szorosan kapcsolódva, a török hódoltság időszakát jelenítjük meg. A terem jobb sarkában az egykori jászberényi török palánkvár (Dzsánfedá) felnagyított, óriási rajza látható, s előtte enteriőr-szerűen a várudvar jelenik meg korabeli fegyverekkel, öltözékekkel, használati tárgyakkal. Mellette egy tárlóban a kort bemutató írásos (eredeti török levél, összeírás részlete 1550-ből) és tárgyi dokumentumok (török női papucs, koronás tükör, stb.) kaptak helyet.

A továbbiakban a Jászkunság 1702. évi eladásának időszakát (Pentz-féle összeírás részlete, I. Lipót császár arcképe, Német Lovagrend jászberényi székháza, stb.), valamint a Rákóczi szabadságharc korát (zsoldgyűjtő láda, Rákóczi-pohár, pénzek, fegyverek, használati tárgyak) mutatjuk be. A jászok életének egyik legjelentősebb eseménye az 1745-ös redemptio, amikor pénzen váltották vissza korábbi kiváltságaikat és szabadságukat. A kiállítás során hangsúlyosabb szerepet kap ez az időszak, a hozzá kapcsolódó dokumentumok és tárgyak bemutatása (Mária Terézia, József nádor, gróf Almásy János nádori főkapitány arcképei, redemptiós levél, kiváltságos láda, korabeli pénzek, használati tárgyak). Ezt követően a reformkor és az 1848/49-es szabadságharc idejét tárjuk a látogatók elé (Szentkirályi Móric aranytolla, rendőrbot, dandárparancs, hadiadó lajstrom, stb.), majd a történelmi eseményeket a Jász-Kun-Hármas Kerület megszüntetésének (1876) és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye megalakulásának bemutatásával zárjuk.

A terem negyedik oldalán kaptak helyet a Jászság híres szülöttei, akikkel fotók, dokumentumok és személyes tárgyaik alapján ismerkedhetünk meg (Bedekovich Lőrinc földmérő mérnök, Vásárhelyi István természettudós, Kerékgyártó Árpád történetíró, Déryné Széppataki Róza színésznő, Székely Mihály operaénekes, Pethes Imre színész, Kúry Klára színésznő, Görbe János színész, Zirzen Janka, a magyar tanítóképzés megteremtője, Csete Balázs néprajzkutató, Vágó Pál festőművész, Palotásy János zeneszerző, Beleznay Antal karnagy, Tarnay Alajos zongoraművész, Rácz Aladár cimbalom-művész).

Lehel Kürt szentélye. Állandó kiállításunkban kiemelt helyet kapott az ország egyik legrégebbi történelmi ereklyéje, a legendás Jászkürt vagy más néven Lehel Kürtje. A X-XI. századi, Bizáncból származó elefántcsont kürt-höz fűződik egyik legszebb hősi mondánk, a Lehel-monda. A kürt minden korban a jászok összefogását szimbolizálta. Az egykori jász kapitányok gyakran viselték hatalmi jelvényként, de nagy ünnepeken ebből ittak egymás egészségére. A kürt ma is a jászok legféltettebb kincse, amelyet csak jeles alkalmakkor vesznek ki szentélyéből.



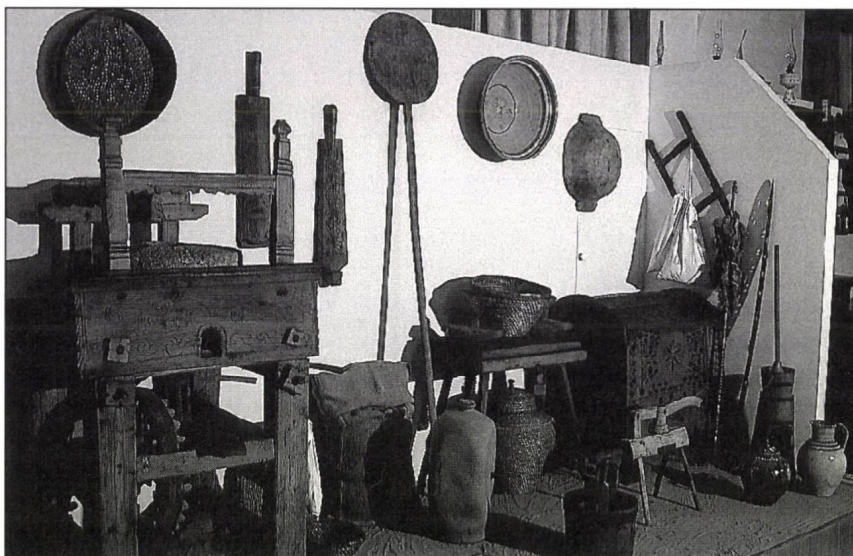
Néprajzi terem. A terem elején az egykori Hajtamocsár felnagyított fotója látható, előtte a halászat és a pákászat eszközei. Ezt követően a Jászság jellegzetes kertes településének képe tárul elénk (Jászfákóhalma hatalmas fali makettje, ólaskert makett, lakóházak díszítő elemei, stb.), majd a jászok gazdálkodásában jelentős szerepet játszott állattartás következik (jász tanya felnagyított fotója, előtte ünnepi viseletbe öltöztetett férfi-bábu, körülötte a gazdálkodás eszközei, mellette egy gerendavázás méhes, eredeti nagyságban).

A terem másik oldalán egy jászapáti redemptus gazda szobája és kamrája látható a XIX. század második feléből. A szobában álló kék színű, festett bútort még Jankó János néprajzkutató vásárolta Jászapátiban, s az együttes szerepelt az 1896-os országos millenniumi kiállításon. Az enteriőrben két női bábu a jászok jellegzetes parasztpolgári viseletét mutatja be. Itt kaptak még helyet a jászsági szőlőművelés emlékei (1875-ből való középorsós szőlőprés, a szőlőművelés és a bortárolás eszközei, a szőlőskertek védőszentjei).

A Jász Múzeum új kiállítása mind koncepciójában, mind kivitelezésében igazodik a korszerű követelményekhez. Újszerűségét mutatja az is, hogy a magyarázó szövegek magyar és német nyelven egyaránt olvashatóak. A Lehel Kürt-ről pedig angol nyelven is tájékozódhat a látogató.

Egy jászapáti redemptus gazda szobája (19. század második fele) – Living room of a Redemptus farmer, Jászapáti, second half of 19th century

Kamra-részlet – Detail of a pantry in the exhibition



Kiállítások Erzsébet királyné halálának évfordulójára

Basics Beatrix

Exhibitions on the Occasion of the Hundredth Anniversary of Queen Elizabeth's Death

Different exhibitions were organized both in Hungary and abroad. In Vienna, the apartments of Schönbrunn Castle were reorganized and renewed with new objects, and a book was published with the title „Stages in Life of an Empress”, the studies of which were dealing with the residences and destinations of Elizabeth.

In the Hermesvilla in Lainz, Vienna another exhibition was organized showing the different aspects of the fate of Elizabeth. A wide range of objects borrowed from many museums of Europe were to be seen here, among them the best paintings and graphics of the Hungarian National Museum's Historical Gallery.

In Hungary a new wing of the Gödöllő Royal Castle was opened, the apartments of Queen Elizabeth with paintings, graphics and objects from the Hungarian National Museum. In the Gallery of Hotel Kempinski, Budapest, an exhibition of twenty-six graphics of the Historical Gallery showing portraits of Elizabeth from different periods of her life was opened. It was a success, as the only memorial exhibition of Elizabeth in Hungary.

In Geneva, where Elizabeth had been assassinated, in Hotel Beau-Rivage, where she had died a memorial exhibition was organized in August and September, based mainly on works of art from the Hungarian National

A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka páratlanul gazdag anyaggal rendelkezik az Erzsébet királyné személyét, életének eseményeit bemutató ábrázolásokról. A festmények és grafikák egy része már régóta jól ismert a szakma és a közönség körében, jelentős és érdekes művek sorát azonban ritkán, vagy még soha nem mutatták be. Elsőként a Magyarország mellett „legilletékesebb” helyen, az osztrák fővárosban nyíltak meg kiállítások. Már az előző év elején megkezdődött mind a schönbrunni, mind a lainzi szervezése. Az előbbi lényegében az ottani lakosztályok újra berendezését jelentette, s egyben azt, hogy ezek jó néhány eddig ismeretlen tárggyal, öltözékekkel gazdagodtak.

Az esemény kapcsán megjelent kötet Brigitte Hamann bevezető életút leírásával, Elisabeth Hassmann szerkesztésében Erzsébet életének helyszíneivel foglalkozik. A feldolgozás e módja sok új adat közlésére ad alkalmat, a képanyag sem a szokványos illusztrációk tömege, ehelyett számos ritkán látott fotó, grafika, festmény bemutatására vállalkozott a kötet. Bajorország, Ausztria, Magyarország és Görögország, mint a császári és királyné hosszabb-rövidebb tartózkodási helyei érdemeltek ki tanulmányokat, de megismerkedhetünk az Erzsébet életében oly fontos fürdő- és gyógyhelyek, a lovaglós- és vadászkirándulások színhelyeivel, a családi látogatások céljaként szolgáló kastélyokkal, a szállodákkal, sőt az általa használt közlekedési eszközökkel is. A kötet, melyet Ausztria-szerre négy nyelven árusítanak album- és zsebkönyvformátumban egyaránt, méltó emléket állít a százéves évfordulónak.

A lainzi vadasparkban álló Hermes-villa – az előbb említett könyv tanulmányának címe szerint – „sem ott, sem menedék” nem volt Erzsébet királyné számára. I. Ferenc József megbízásából a korszak „sztárépítész”, Carl von Hasenauer tervezte az akkoriban divatos „buen retiro”, a vidéki menedékhely típusát követve Bécs városának szélén. A kiállítás rendezői ezt az önmagában is Erzsébet különös egyéniségét jellemző építészeti alkotást ügyesen bekomponálták a kiállításba. A Hans Makart által tervezett hálószoba, melynek belső dekorációja Erzsébet kedvenc darabjának, a „Szentivánéji álom”-nak jeleneteit illusztrálja, a megrendelő férj figyelmességét tükrözi. A királyné azonban sohasem szerette a villa neobarokk gazdagságát, idegen volt tőle az izlésétől távol álló környezet, nem említve azt a furcsaságot, hogy a vadászkastély abban az időben, az 1880-as években épült, mikor Erzsébet már egészségügyi okokból felhagyott a vadászattal és a lovaglással. A kiállítás címe – „Keine Tränen wird man weinen” – utalás a magányos és boldogtalan nőalakra, a királynéra, aki azonban nem vágyott ezért sajnálatra. A koncepció szerint az egyes termekben Erzsébet – részben saját maga által kreált – különböző arcait mutatják be, a müncheni „természet gyer-



Franz Russ (F. X. Winterhalter után): Erzsébet, 1859 – Franz Russ (after F. X. Winterhalter): Elizabeth, 1859 Fotó-Photo: Képesy B.

meké”-től a tündérr királynőn át a végzet asszonyáig. Az ötlet kiváló, s a megvalósítás is többé-kevésbé sikerült, bár helyenként a látvány – mind a tervezett, mind pedig a környezet – csaknem elnyomja a kiállított műveket. Amikor azonban sikerül együtt hatniuk, akkor ez nagyon eredményes. Sok olyan festményt és grafikát láthatunk, melyeket kevéssé ismert európai gyűjteményekből kölcsönöztek, mint például a preraffaelita képek, s Anton Romako démoni Erzsébet portréja sem éppen közismert. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka válogatott festményanyaga ugyancsak látható a falakon: Franz Russ reprezentatív egészalakos képe, Wagner Sándor hatalmas, 1867-es kompozíciója, mely a királynét magyar ruhában, koronázási díszben mutatja, Benzúr Gyula gyönyörű posztumusz arcképe, a híres lovaglósruhás Strecker-kép, a gödöllői kastély, s előtte a falkavadászatra induló királyi társaság, valamint még néhány grafika. A kiállítást jól szerkesztett, szépen kivitelezett katalógus kíséri, érdekes tanulmányokkal. A bécsi Városháza Történelmi Múzeum kiállítóhelyeként működő villában 1999 február végéig még látogatók sokasága ismerkedhet meg ezzel a tanulságos bemutatóval.

Nyáron két helyen lehetett emlékkiállítást látni Magyarországon: az egyik helyszín (kézenfekvően) a gödöllői királyi kastély új szárnya a királyné lakosztályával, a másik a Kempinski szálloda galériája volt.

Gödöllőn a jó ütemben folyó rekonstrukció során a kastély öröndetesen gyarapodik kiállítási terekben, időről-időre újabb termek nyílnak meg a látogatók előtt. Nemcsak az építészeti helyreállítás példamutató, de a kiállítás is jól példázza, ebben a műfajban mi az elérhető legjobb. A rendezők gondosan ügyeltek a részletekre, s így sikerült hiteles környezetet kialakítani. A műtárgyak kiválogatásában is körültekintőek voltak. Többségüket a Magyar Nemzeti Múzeum adta, a festmények és grafikák

is javarészt a Történelmi Képcsarnokból kerültek ide le-
tétbe. Több kiváló, de ritkán bemutatott mű közül érde-
mes kiemelni László Fülöp festményét, Erzsébet egyik
portréját, amely ezentúl tartósan itt látható. Az újabb te-
rem sor megnyitása mellett szeptemberben a kastély
dísztermében rendezett tudományos konferencia is meg-
emlékezett a királyné halálának századik évfordulójáról.

Bármennyire is fontos esemény volt a gödöllői meg-
nyitó, mégis csak egy folyamat részét jelentette. Önálló
tárlat az évforduló tiszteletére abban a Kempinski galé-
riában nyílt meg, amely általában kortárs művészek be-
mutatóinak ad helyet. Ezúttal azonban kivételt tett, nem
pusztán az esemény iránti odaadásból, de legalább any-
nyira saját – elsősorban üzleti – érdekében. A MNM Tör-
ténelmi Képcsarnokából kölcsönzött huszonhat műtárgy
viszonylag kis befektetés ellenében jelentős erkölcsi és –
talán nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy – anyagi
hasznot hozott a szállodának. A grafikák kiválogatása
során elsődleges szempont volt, hogy a látogató az élet-
út minden fontosabb állomásáról kapjon illusztrációt. A
portrék megjelentetik a még Erzsébet Amália Eugénia
néven ismert tizenéves bajor hercegnőt, az ifjú császár-
nét, a kiegyezés magyar királynéját, és a késői évek Er-
zsébetjét egyaránt. A számos családi jelenet közül itt is
szerepelt néhány, hiszen ez a téma mindig nagy népsze-
rűségnek örvendett.

A kiállítás, bár inkább kamaratárlatnak mondható,
mégis fontos volt, mint az egyetlen önálló hazai megem-
lékezés.

1998 augusztus 15. és szeptember 13. között Genf-
ben, a Beau-Rivage szállodában, Erzsébet halálának
színhelyén nyílt kiállítás a Sotheby's galériájában. Az ele-
gáns és gazdag városban ez volt az év eseménye, plaká-
tok hirdették mindenhol. Az anyag legnagyobbbrészt is-

mét a MNM Történelmi Képcsarnokából származott, ki-
egészülve a bécsi Kunsthistorisches Museum két ruhájá-
val, textiljeivel és ötvöstárgyaival, valamint magángyűj-
teményekből származó kisebb emléktárgyakkal. A negy-
ven grafika és festmény (az Éremtár néhány emlékérmé-
vel együtt) méltó módon hirdette a Magyar Nemzeti Mú-
zeum gyűjteményeinek gazdagságát. A rendezés (ame-
lyet Vajda László kollégámmal együtt végeztünk) nem
volt kis dolog, tekintettel a körülményekre, s különösen
arra, hogy a megbízók nem voltak felkészülve ilyen
mennyiségű és minőségű műtárgyanyag elhelyezésére. A
megnyitón ott tolongott a város apraja-nagyja, a védnök-
séget pedig nem kisebb személyiség, mint Kofi Annan, az
ENSZ főtitkára vállalta. A sajtótájékoztatón a szálloda
tulajdonos-igazgatója, Jacques Mayer úr nem győzte
hangsúlyozni, milyen nagy esemény, hogy múzeumok
féltezt kincseit itt együtt láthatja a közönség. S valóban,
még a gödöllői kastélynak kölcsönadott műveket is meg-
kapták a kiállításra, például Márk Lajos szecsessziós ihle-
tésű nagy vásznát a Gerbeaud pavilon előtt sétáló Erzsé-
bet királynéről és lányáról Gizella főhercegnőről, vagy
László Fülöp már említett portréját. A francia nyelvű ka-
talogust a sok hirdetés és reklám – a hiteles és szép szö-
veg és illusztráció ellenére – kissé üzletiessé tette.

Nagy siker volt a kiállítás, annak ellenére, hogy a
szervezők – a pénzszerzés nehézségeit indokolva – úgy
vélték, az a hely, ahol valaki meghal – különösen, ha erő-
szakos halállal – nem vonzza az ilyen bemutatásokat.

Ennyi hát az, amit egy évforduló kapcsán történte-
ről leírhatunk. Bár nem is kevés, ami bennünket illet,
semmiképpen nem sok. Talán arra készítheti a muzeo-
lógus szakmát, hogy jobban gazdálkodják gyűjteményei-
nek sok kincsével, itthon is élvezhessük azokat, akár
eredeti helyükön, a múzeumokban is. ■

Museum and its Historical
Gallery. It was a great
success proving that it
would have been worthwhile
to organize exhibitions like
that in Hungary, too.

A restaurálás művészete

Műhelytitkok a múzeum életéből*

F. Dózsa Katalin

A latin *restauro* szó többet is, kevesebbet is jelent an-
nál, mint amit ma értünk rajta. Ez a kívülről számunkra
kíváncsisággal vegyes tisztelettel megközelített, ugyan-
akkor titokzatossággal, homállyal övezett tevékenység
ugyanis jóval többet rejt magában, mint egy műtárgy
tetszetős rendbehozatalát. A restaurálás mestersége
egyszerre őrizte meg több évezred művészi kézműves
hagyományait, s vált az elmúlt fél évszázad folyamán
komoly tudománnyá. Az utóbbi folyamat sikeréért sokat
tettek a magyar restaurátorok, akiknek munkássága
nemzetközileg elismert.

Restaurálás, vagy legalábbis a károsodott tárgyak ja-
vítása azóta létezik, amióta az emberek a régi tárgyakat
megbecsülik, gyűjtik. Ez az emberiség történetéhez
viszonyítva csekély idő, néhány ezer év. A régi tárgyak
javításával elsősorban a használhatóságot kívánták
visszaállítani, s az a gondolat, hogy egy műtárgyat nem
használati értéke, csupán régisége vagy szépsége miatt
őrizzenek meg és hozzanak rendbe, legfeljebb 4-500
éves. Igaz, régen a tárgyak tartósabb alapanyagból és
jobb kivitelezéssel készültek. A szépen megmunkált
üveg- vagy cserépedénnyel szemben a műanyagkanna,
ha már nem használható, biztosan a szemétdombon
végzi. A nagyüzemi gyártás, a gépesítés és az a törek-
vés, hogy a tárgyak széles tömegek számára megfizet-
hetők legyenek, rontották a minőséget. Abból az alap-
anyag-mennyiségből, amiből 500 vagy 1000 éve legfel-

The Art of the Conser- vation Workshop. Secrets From the Life of the Museum.

(Budapest Historical Muse-
um, 1st October, 1998. till
31st March, 1999.)

An exhibition on conserva-
tion with the above title was
put together by Judit B.
Perjés, Head of Conservation
of the museum and designed
by Gábor Bíró. Dr. Katalin
Dózsa, deputy director of the
museum opened the exhibi-
tion with an impressive
speech. She put the pro-
fession of conservation into
a historical context, starting
from the activity of 'mend-
ing' deteriorated objects
through the 'craft' approach,
leading to scientific work in
recent times. Starting about
400-500 years ago, there

* Elhangzott 1998. október 1-én, a kiállítás megnyitása alkalmával,
a Budapesti Történelmi Múzeum Metszettárlóban. A kiállítást, amely
1999. március 31-ig tekinthető meg, B. Perjés Judit rendezte.
látványterv: Bíró Gábor.

were delicate works of conservation/restoration, for example, restoration of deteriorated church textiles by nones with fine stitches. However, there are several examples of bad conservations using unappropriate synthetic materials and/or techniques. The beauty of conservation is that it requires both craft-skills and mental activity. It is both art and science. Being science, it has to apply the most up-to-date methods of material and technological investigation, as well as historical research. Curator and conservator has to work very close together to achieve the 'miracle': to bring the object alive again calling to mind memories of the past. This 'miracle' can be detected in the exhibition. Both the restored objects, such as glass, ceramic, textile, and paper objects, stone sculptures, musical instruments, furnitures and paintings, as well as the documentations of the works help the visitor to get a detailed picture on the profession. Some of the conservations were made in the frame of the academic training program for object conservators, the majority was carried out by former and present conservators of the museum.

jobb egy tárgy készült, ma különféle adalékok, eljárások segítségével lehet, hogy száz is.

Tudunk egy nagyon korai, igen magas színvonalú restaurálásról. A XVII. században apácák a magyar koronázási palást foszladozó bizánci selymét bélelték alá egy újabb szövettel. Ezt olyan gondos öltésekkel tették, hogy nemcsak máig ép maradt a darab, de nem is szabad hozányúlni, hiszen nem lenne az újrestaurálástól jobb állapotú. Szomorú, de rossz példákat sokkal többet tudunk sorolni, utoljára a hatvanas-hetvenes években elkövetett helytelen munkákat, amelyeket már az új technikák, műanyagok (ragasztások, lakkozások, stb.) mindenhatóságába bízva követtek el. Ezért ma a restaurálás sokszor úgy kezdődik, hogy először a régi, durva, rossz javítások nyomait kell eltávolítani.

A restaurátorok a régi művészi ipar, a kézművesség legjobb tradícióinak őrzői. Sajnos, amióta a gép dolgozik az ember helyett, elfelejtettük a régi, finom, aprólékos technikákat. Felértékeltük a kézügyességet, a türelmet, a sok időt és nagyfokú ügyességet kívánó kézműves tevékenységet, amelyhez 100-200 éve még sokan értettek, de ma már jóformán csak a restaurátorok, messze elhagyva az aktív iparművészeket (tisztelet a kivételeknek!) is, akik ritkán hajlandók ilyen időrabló, szemrontó munkával növelni műveik értékét.

A restaurátori munkának az a szépsége, hogy egyaránt szükség van kézügyességre és tudásra. Egyszerre művészet és tudomány.

De mitől válik tudományá a restaurálás? Elsősorban a rekonstrukció alapelveinek nagyon gondos megfogalmazásában. A restaurátor feladata nem egyszerűen egy tönkrement, roncs tárgy széppé tétele, hanem a hitelesség, az „in situ” hangulat megteremtése. Ehhez kell felhasználnia a különböző társtudományok eredményeit és a legkorszerűbb műszaki, kémiai és történeti kutatási módszereket. Ugyanakkor a restaurátoroknak korszakot ismerő és kutató muzeológus számára olyan adalékokkal kell szolgálnia a tárgy anyagáról, készítési technikájáról, amelyet csak gondos a kutatások és csak a restaurálási folyamat során lehet megfigyelni. Sokszor csupán az

anyag és készítési technika ismeretében lehet például egy tárgyat pontosan datálni, funkcióját meghatározni.

S ez talán a dolgok lényege. A múzeum a régészeti, történeti, művészettörténeti, néprajzi és technikátörténeti tárgyak gyűjtőhelye. Egy olyan kutatási központ, ahol elsősorban a tárgyak szolgáltatják a forrást. Ez a régészet esetében valószínűleg evidensnek tűnik, hiszen oly kevés más forrásra építhet. De legalább ilyen fontos a történeti, művészettörténeti kutatások esetében is a műtárgy hiteles formája, anyaga, esetleges átalakítása, korrekt datálása és funkciója. Ezt a munkát a restaurátor és a muzeológus csak együtt tudja elvégezni. A muzeológus kutatja ki a forrásokat, a mintát, de a restaurátor tudja megmondani, hogy mit árul el magáról a tárgy. Ha mást vall a restaurátor számára, mint amilyennek „lennie kellene”, nem szabad megerősölni. Ez fordítva is igaz, a restaurátor ritkán rendelkezik (nem is kell neki) olyan történeti tudással, hogy biztosan megmondhassa az általa felfedezett nyomokból mit lehet rekonstruálni. A restaurátor is tévedhet, hamis képet is alkothat. Addig kell keresni, amíg a kétféle eredmény nem találkozik. S amikor ez megtörténik, bekövetkezik a csoda: a tárgy megelevenedik, és szívszorítóan idézi meg egy régi kor világát.

A BTM kiállításán ezt a csodát kívánjuk nyomon követni, azt, hogy a fényképek által bizonyított erősen károsodott állapotból a gondos restaurátori munka által miként születtek újjá régi szépségükben és fényükben az évezredekkel vagy évszázadokkal ezelőtti keletkezett darabok. S hogy a látogató is megismerhesse ezt a folyamatot, ízelítőt kap a dokumentációból is.

A metszettári kiállítóhelységben az ókortól napjainkig időrendben bemutatott műtárgyakat a BTM különböző gyűjteményeiben őrzik, s a legváltozatosabb restaurálási feladatokat reprezentálják. Ezekből néhányat a Képzőművészeti Főiskola és a Nemzeti Múzeum egyetemi tárgyrestaurátor képzésének keretében vizsga- és diplomamunkaként külső és belső munkatárs, túlnyomó részüket a BTM régen és ma alkalmazásban álló munkatársai újították meg, a legkorszerűbb tudományos elveket követve, művészi ihletettségű, gondos és türelmes munkával. ■

Karácsonyi kiállítás Dániában

Kriston Vízi József

Christmas Exhibition in Denmark

The Stiftsmuseum in the ancient town of Viborg (on the Jylland peninsula in Denmark) has organized an exhibition titled "Christmas amongst friends" between 15 November 1998 – 6 January 1999. The host museum is

Ez év májusában Marianne Bro-Jorgensen, a Kecske-méttel nemrég testvérvárosi kapcsolatra lépett dániai Viborg város Stiftsmuseumának igazgatónöje francia, német, norvég, finn, svéd és litván partnereik mellett azzal a javaslattal fordult a SZÓRAKATÉNUSZ Játék-múzeum és Műhelyhez, hogy vegyünk részt egy náluk megrendezendő kiállításon, amely a „Karácsony barátok között” címet viseli. Érvényes és biztonságos munkatervi előzménye ennek nem lévén, a meghívás öröme múltán a közreműködéssel járó teendők, s nem utolsósorban az ehhez szükséges anyagiak felmérése követ-

kezett. Végülis köszönhetően Johannes Stensgaard polgármester és az ifjúsági és kulturális ügyekben felelős munkatársai nyári látogatásának, valamint Bács-Kiskun megye elnökének, sikerült a – mint mostanra kiderült: – „kicentizett” százezer forintnagyságrendű keretet e célra biztosítani.

Ezután újabb izgalmas feladatsor következett: forrás, nyári szabadságolások idején karácsonyi kellékek utáni vadászat hűs raktárpolicainkon, valamint aratók, ismerősök, s a muzeológus minden újabb mániáját (még) toleráló szimpatizánsok körében. Mivel a meghívó

fél elgondolása igencsak átfogó volt: egy-egy testvérváros lakóinak tradícionális és mai, családi és intézményi, egyházi és világi stb. téli szokásainak bemutatása egy-egy 25 négyzetméternyi(!) területen, – az ötlet iyeretén megfogalmazott eredetisége mellett csak a megvalósításával kapcsolatos gyakorlati kihívás volt a nagyobb. Az őszi tanévkezdés táján tetőző első kétségbeesésemet a muzeológusi vadászóosztón révén fölfedezett helyi kiskeres-



Fotó-Photo: F. O. Munk

kedő család otthoni „kincseshányja”, valamint a szintén izgalmas szponzorkeresés során meglett Nestlé Hungária Kft. készsleges munkatársai nyugtatták. Segítségükkel gyakorlatilag sikerült biztosítani a fára való mutatós és ízletes dekorációjának legjavát. Barátok, munkatársak, családtagok szedték elő a már kevésbé féltett, az ez évi karácsonyon nélkülözhető gyári-bolti, vagy maguk és rokonaik készítette, az első használat varázsától már kissé eltávolodott díszeket, dekorációkat. Kecskemét egyik legsokoldalúbb és az okos újításokra mindig kész óvodájának egyik csoportja az elmúlt évi Mikulás-ünnepség összes tárgyi anyagát és az akkor készült videofelvételt adta az általuk is fontosnak tartott dániai kiállításához, – mondván: „mert a városról és Magyarországról van szó!”. Kecskeméti grafikus és könyvtervező barátaink régtől féltett vagy éppen a legfrissebben készült alkotásaikat, a kecskeméti székhelyű Magyar Origami Kör tagjai pedig a keresztény téli ünnepkör szépen hajtogatott papír-csodáit ajánlották föl. Pék, műszerész, nyugdíjas óvónő, nagymama, kézműves, rajzfilmkészítő és gyógykovács, sokszor csak dohogó fotós adott jó és hasznos ötletet, s még több igen féltett, „csak kölcsönbe, csak nektek”-tárgyakat. Nőtt a teher és gyűlt a két ládányi anyag. S ami egy újabb meglepetéssel szolgált: egy baráti hangú néhány soros levél után zöld utat kaptunk arra, hogy kedvünkre kutakodhassunk a 130 éves múltra visszatekintő helyi heti újság: a Kecskeméti Lapok archívumában! Ezek után már „csak” a szükséges hely akut hiányában finoman szólva is igen feszített tempójú útra készítés, csomagolás és adminisztráció zűrzavaros napjai voltak hátra. (Ezt helyütt nem részletezem, mindenestre úgy gondolom, egyszer összeállíthatnánk a múzeumok csere- és egyéb nemzetközi kiállításai idegörlő és áttekinthetetlen kiviteli procedúrájának a legendáriumát, – ehhez mostani tapasztalataim is újabb rémisztő adalékokkal szolgálhatnak!)

A vendéglátó Viborg Alapítványi Múzeum a Schleswig-Holsteinhez kapcsolódó dán Jylland-félsziget felső harmadában található ősi város egyik megújított terén áll, s 1861-től szolgálja a régiségek gyűjteményeit. Jelenleg csekély, de jólszervezett adminisztratív állományal a megyei múzeumigazgatóság feladatkerét is ellátja. A nagyméretű, kétszintes épület emeletén egy klasszikusnak mondható állandó, jól kimunkált komplett

helytörténeti kiállítás látogatható. A főbejáraton túli, a múzeumi bolttal egyesített fogadótér, valamint a különnyíló kis kávézó mellett a földszint egymást követő hét terme szolgál a különböző időszakai, illetve az ún. „speciális” kiállítások céljaira. Megérkezésem után, s a saját anyagra való várakozás (két és fél nap) közben megtapasztaltam a helyi kollégák – a mienkéhez képest sajátosan – nyugodt tempóját, amit még a franciák és a finnek végleges távolmaradása, a litvánok anyagának jócskán (a megnyitó utánra került) késlekedő érkezése, valamint e sorok írójának érdeklődő és izgatott le-föl járkálása, kíváncsiskodása sem zavart meg különösebben. Vendéglátóim és ottani kollégáim (Bro-Jorgensen igazgató és Cony Estholm közönség szervező) fantasztikus nyugalommal tolerálták azt is, amikor végre megérkeztek jellegzetes fenyőládáink és én még aznap, majd a másikon is – a két ott mesterkedő kecskeméti ifjúhölgygel – délután négy órát követően tovább akartam szorgoskodni a város erdejéből frissen vágott fenyőfa körül. Este hat óráig még csak-csak elnézték a serénykedést, de azután megelégték azt...

Rövidre fogva: a karácsony német, magyar, (terven kívül, de jókor érkezett) izlandi, norvég és svéd, valamint dán barátok között került megrendezésre, és mindenki kedve, szándéka és lehetőségei szerint lakta be és rakta össze karácsonyi szobáját, dekorálta honi ízléssel ajándék fáját. Mi az elmondottakon túl még az igen féltett és csak ritkán előszedett, az 1830 és 1920 között készült díszeket és játékos figurákat tettük még vitrinbe. Az egy-egy oldalán elsőb a két világháború közti, majd a közelmúlt mértéktartó vidéki, kispolgári világot jelképező díszekkel ékes karácsonyfa alján a honi kortárs játékkészítők és -tervezők általunk őrzött mintapéldányait helyeztük el.

A hóra hajló hideg vasárnap délutáni megnyitóra már ki is csírázott a kézipoggyászban becsempészett „Lucabúza”, s a nagyszámú vendégsereg lelkesen kapkodta el a tányérokra rakott szaloncukrot, a friss almát s volt kolléganőnk, Golovics Donka „titkos recept”-je alapján süttött barátság-kenyér (valójában édes kalácska) szeleteit. Eközben a helyiek kedvelt julesangjukat énekelték, de egy-két helyről a nekünk oly ismerős „Kiskarácsony, nagykarácsony...” kezdetű dal is felhangzott. Aki arra jár, az 1999 Vízkeresztjéig láthatja s hallhatja mindezt. ■

A viborgi múzeum épülete – The building of the Stiftsmuseum of Viborg, Denmark

displaying traditional and contemporary festive collections from its twin towns in Germany, Iceland, Lithuania, Sweden, Norway and Hungary.

The "Szóratékusz" Toy Museum and Workshop which has been operating for 17 years in Kecskemét, Hungary, has contributed to the exhibition; the ethnographer organizer of the display reports on the phases on the collection, selection and organization of material, and the enthusiastic atmosphere of the opening ceremony. Items in the Hungarian section of the "winter rooms" show – on the walls and on a beautifully ornamented Christmas tree – typical decorations of the period between 1830 and 1990.

Nemzetközi kapcsolatok

A kulturális javak illegális mozgásának megakadályozása

Szabó Márta

Az elmúlt évtizedekben a kulturális javak illegális mozgása tragikus méreteket öltött. Nagyságrendjében és egyéb jellemzőiben a kábítószer-kereskedelemmel mérhető folyamatokkal állunk szemben. Bár a nemzeti jogalkotások nem mindig tükrözik a közvélemény elítélő megnyilvánulásait ezekben az ügyekben, fokozatos és szilárd változások tapasztalhatók a kérdés megítélésében. Sok múzeum és műkereskedő fogadott el olyan etikai kódexeket, amelyek kiemelkedő fontosságot tulajdonítanak az illegális kereskedelemmel kapcsolatos kérdéseknek.

A kulturális javak illegális mozgása alapvetően nemzetközi jellegű, s éppen ezért megakadályozásában igen nagy szerepe van a nemzetközi együttműködésnek, a minél több állam által ratifikált nemzetközi egyezményeknek, deklarációknak és ajánlásoknak. Az UNESCO Közgyűlés által 1970-ben, a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdonjoga jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről hozott nemzetközi egyezmény mérföldkő az e téren világszerte folyó munkának.

Az illegális műkincs-mozgással kapcsolatos irodalom meglehetősen szórványos és esetenként nehezen elérhető.

1983-ban a neves ausztrál jogász-házaspár, L. V. Protts és B. J. O'Keefe – a téma nemzetközileg ismert szakértői – kézikönyvet publikált az Egyezmény végrehajtásával kapcsolatos kérdésekről. E szigorúan jogász szemmel íródott könyv megjelenése után mintegy másfél évtizeddel egy hézagpótló kötet látott most napvilágot az Unesco kiadásában, mely a kulturális örökség védelmével és megőrzésével foglalkozó átfogó nemzeti programok, képzések tervezői és megvalósítói számára szeretne eligazítást, információt nyújtani.

Az összeállítás három nagy blokkban tekinti át az igen összetett témát. Az első felvonultatja a legfontosabb témákat és problémákat, a második az emberi erőforrások fejlesztésével, képzési kérdésekkel foglalkozik, bemutatva néhány modellt is, melyek jól adaptálhatók a specifikus nemzeti igényekhez. A harmadik blokk dokumentumok facsimiléit gyűjti egybe jól használha-

Preventing the Illicit Traffic in Cultural Property

A useful resource book entitled "Preventing the Illicit Traffic in Cultural Property" was published by UNESCO to offer professional support to the realization of the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property.

The book contains three major parts: detailed description of the Convention and other connected legal and professional instruments, examples of teaching and training programmes and the facsimile texts of all the relevant documents. It is a unique collection that could serve as a sound basis for experts and researchers as well as for anybody interested in issues concerning the illicit traffic of cultural property.

tó forrásul szolgálva a kérdéssel más vonatkozásban foglalkozóknak.

Az elmúlt évek során hatalmas méreteket öltött a más kultúrák és azok műtárgyai iránti érdeklődés. Sajnos azonban ezzel szorosan együtt járt az illegális műkincs-forgalom drámai méretű növekedése.

A nemzetközi piac jellemző vonása, hogy néhány fejlett ipari országra koncentrálódik, a legtöbb eladásra az USA-ban, az Egyesült Királyságban és Svájcban kerül sor. A piac másik jellegzetessége, hogy az elmúlt években hatalmas mértékben megnöttek az árak, ami szintén ösztönzően hat a lopásokra és a tiltott ásatásokra. Becslések szerint az illegális műkincs-forgalom évente meghaladja az egymilliárd dollárt.

Ugyanakkor a múzeumok sok esetben vonakodnak az őket ért károk bejelentésétől, félve a rájuk nézve káros anyagi (adományok elmaradása, biztosítás megemelkedése, stb.) vagy pedig a hiányos nyilvántartás miatt felmerülő szakmai következményektől.

Nemzeti szinten elsősorban a jogszabályalkotás terén sok a teendő. A legtöbb ország rendelkezik a kulturális értékeket védő jogszabályokkal, de ezek nem mindig kielégítőek. A legkiterjedtebb exportnak kitett országok törvényeinek mindenképpen tartalmazniuk kell a következőket:

– a kulturális tulajdon és a nemzeti kulturális örökség tulajdonviszonyainak pontos meghatározása;

– leltárrendszer létrehozása;

– a kereskedelem ellenőrzése és irányítása, többek között hatékony export engedélyezési rendszer bevezetésével;

– a tiltott régészeti ásatások ellenőrzése;

– megfelelő szakembergárda a jogszabályok érvényesítésére, ideértve a szankcionálást is.

Az elmúlt években az Unesco számos 'célorzágnak' (Kambodzsa, Marokkó, Nepál, Románia, Oroszország, stb.) nyújtott szakmai segítséget ezen a téren, s kiadványok sorával kíván hozzájárulni a kulturális örökség védelmével foglalkozó törvények kidolgozásához.

A törvények érvényesítéséhez nagyon fontos a megfelelő költségvetési háttérrel rendelkező hosszú távú akció-programok kidolgozása, a megfelelő szakembergárda biztosítása, valamint az érdekelt intézmények és testületek (rendőrség, vám) képviselőinek szakmai felkészítése.

Nemzetközi szinten számos szervezet és jogi eszköz szolgálja az 1970-es Egyezmény végrehajtását, illetve kiegészítését. Az Unesco rendszeresen felkéri tagállamait, hogy készítsenek jelentést az Egyezmény végrehajtásáról országaikban, s a beérkező beszámolókat publikálja. A Múzeumok Nemzetközi Tanácsának 1986-ban elfogadott Etikai Kódexe mintájára számos szakmai szervezet és intézmény fogalmazott meg hasonló dokumentumot a műtárgy-beszerzéssel és -védelemmel kapcsolatban.

Miután az 1970-es Egyezményt több bíráló érte, hogy jogi cikkelyei nem eléggé specifikusak; felvet bizonyos kérdéseket, amiket azután nem válaszol meg (pld. az Egyezmény hatása a már létező nemzeti jogszabályokra, más országok vámszabályainak tiszteletben tartása), a polgári törvénykezés egyeztetésére létrehozott intézet, az UNIDROIT több mint tíz éves munka után 1995-ben egyezménybe foglalta a hiányszabályokat pótló kérdéseket.

A két, egymást szervesen kiegészítő egyezmény mellett számos Unesco ajánlás foglalkozik az illegális műkincs-mozgás különböző kérdéseivel. Ezek a dokumentumok nem kötelező érvé-

nyűek ugyan, a tapasztalatok azt mutatják azonban, hogy igen hasznos hivatkozási alapul szolgálhatnak a kérdéssel különböző szinten és területen foglalkozók számára.

A tapasztalatok nemzetközi szintű cseréjét és az együttműködés hatékony fejlesztését szolgálják a különböző nem-kormányközi szakmai szervezetek, az Unesco rendszeresen ülésező Kormányközi Bizottsága, a rendőrség és a vámszervek nemzetközi testületei, s a két- és többoldalú együttműködési formációk, közös adatbázisok.

Külön fejezet foglalkozik az illegálisan eltulajdonított kulturális értékeknek a származási országba való visszajuttatásával vagy restitúciójával. Az Unesco Közgyűlés 1978-ban speciális kormányközi bizottságot hozott létre e téma kezelésére. A 22 tagállam képviselőiből álló, a két-évenként megrendezésre kerülő közgyűlés alatt ülésező testület részben azoknak a tagállamoknak kíván támogatást nyújtani, melyek nem csatlakoztak az 1970-es Egyezményhez, részben pedig olyan esetekkel foglalkozik, melyekre nem alkalmazható az Egyezmény, mivel a kérdéses eltulajdonítás még annak megszületése előtt történt. Alapvetően tanácsadó funkcióval bír s egy

adott tagállam csak akkor fordulhat panasszal hozzá, ha a vitában érdekelt másik féllel a kétoldalú megállapodás lehetetlennek bizonyult. A vitás kérdések áttekintéséhez és újratárgyalásához részletes dokumentációt kell összeállítani, amely négy részből áll: a tárgy vagy gyűjtemény hiteles adatai, a származási országból való elkerülés körülményei; a kulturális tulajdon illegális mozgását megakadályozó jogszabályokra és utasításokra való hivatkozás; a javasolt akció és az egyéb megfigyelések. Ezen kívül részletesen tartalmaznia kell a zátonyra futott korábbi kétoldalú tárgyalások részleteit is, valamint mindkét fél indokait a tulajdonlásra.

Az összeállítás második blokkja a kérdésben érdekelt területek szakembereinek képzésével foglalkozik, hangsúlyozva a nemzeti intézményes kapacitások kialakításának szükségességét, valamint a nemzeti és regionális műhelyek szervezését is. Érdekes példákat, cikkeket sorakoztat fel ezzel kapcsolatban, érintve a gyakorlati és jogi eszközöket, a leltárokat, a lopott tárgyakra vonatkozó felhívások. Példákat mutat be az oktatás terén létező lehetőségekről, a közvélemény befolyásolásának lehetőségeiről, a múzeumi és mű-

emléki biztonságról, a rendőrök és vámtisztviselők képzéséről. 'Minta leírásokat' mutat be különböző képzési projektekről, részletesen leírva a célkitűzéseket, a résztvevők körét, a szükséges szakértelmet, a használandó anyagokat és dokumentumokat, az időtartamot és a helyszínt; ismertetve, természetesen, a különböző tevékenységi formákat is. Célszerűnek tűnik ezeknek a projekteknél alaposabb szakmai elemzése, s annak vizsgálata, hogy a hazai viszonyokhoz való alakítás után, milyen formában alkalmazhatók nálunk is. Ugyanez vonatkoztatható a kiadvány egészére, különös tekintettel annak harmadik blokkjára, a referencia dokumentumok gyűjteményére. Ezek magyar szövegeinek – egy része létezik is már – hasonló formában való összeállítás, s kiegészítése a vonatkozó hazai jogszabályokkal és rendeletekkel, hasznos forrásként szolgálhatna a szakma számára.

(Preventing the Illicit Traffic in Cultural Property – a resource handbook for the implementation of the 1970 Unesco Convention written and compiled by Pernille Askerud and Etienne Clément Paris, 1997. Unesco/Division of Cultural Heritage.)

A Szovjetunió területére vitt magyar műkincsek jogi helyzete

Gehér József

Az orosz cár kezdeményezésére összehívott, második hági békeértekezleten, 1907-ben a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló IV. egyezmény (a továbbiakban Hági Egyezmény) megalkotásakor a szerződő felek a preambulum szerint attól az óhajtól voltak áthatva, hogy „szolgáltatot tegyenek a humanitás érdekeinek és a civilizáció folyton haladó követelményeinek.” Az egyezmény nemzetközi szokásjogként a II. világháború idejében és azt követően is hatályban volt.

A rendszerváltozást követően fellebbenthetővé vált a fátyol a Vörös Hadsereg magyarországi felszabadító és megszabadító műveleteinek lezajlásáról is. Mravik László „Hányszor megmentve?” című írásában (Új Művészet, 1996. 10. és 11. szám) áttekintést ad az elvitt tárgyakról. Ezek jelentős része a budapesti bankokból származott, mint pénzkészlet, részvények, kötvények, értéktárgyak és műtárgyak, más részük (lakberendezési tárgyak, műtárgyak) budapesti lakásokból, vidéki kastélyokból. Elvitték a Sárospataki Református Kollégium könyvtárát is, csakúgy, mint a svéd követségre került magyar gyűjteményeket. Mravik László az elvitt műtárgyak számát félmillió darabra becsüli. Szerepelnek köztük Munkácsy

és Csontváry festmények, a Herzog-féle ezüstgyűjtemény, a Neményi-féle rajzgyűjtemény.

Nemcsak „műgyűjtés” folyt azonban, hanem pusztítás is: a hajdani Ferenc József laktanyában talált nyomok arra utalnak, hogy képeket égettek el és porcelántárgyakat zúztak össze, a Pénzverdében pedig ötvösmunkákat olvasztottak be. Magukkal vitték a falusi kereskedők legdrágább kincsét, a lovat és kocsiját is, a tankok lánctalpailhoz alátétként használtak több száz éves könyveket.

Mint ismeretes, az orosz törvényhozás mindkét háza 1996-ban megszavazta a II. világháború eredményeként a Szovjetunióba vitt és az Orosz Föderáció területén található, kulturális értékekről szóló szövetségi törvényt. 1998 áprilisában Jelcin elnök aláírta ugyan, de egyben megküldte alkotmánybírósági kontrollra. A törvény értelmében az Orosz Föderáció tulajdonába veszi az említett magyar műkincseket is (6. cikk). Jogcímként az ún. kompenzációs restitúció fogalmát jelöli meg, amely szerint Oroszország jogosult kárpótolni magát az általa elszenvedett anyagi károkért ugyanolyan kulturális értékeknek a megszerzésével vagy átvételével, mint amilyeneket az ő területéről az agresszor állam vitt el (4. cikk).

Az 1947. évi Párizsi Békeszerződés 23. cikkében megállapította, hogy „Magyarország, miután a hitleri Németország szövetségesévé vált és annak oldalán részt vett a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és más Egyesült Nemzetek ellen folytatott háborúban, e háborúért a felelősség ráeső részét viseli”. Ennek értelmében Magyarországnak a Szovjetunióval szembeni katonai műveletek és a Szovjetunió területének Magyarország által való megszállása folytán okozott veszteségeikért 200 millió amerikai dollárt kell fizetnie. A jóvátétel teljesítésének részleteiről 1945. június 16-án külön szerződést is kellett kötnünk a Szovjetunióval.

A jóvátételt 10 millió dollár erejéig üzemi felszerelések formájában, 31 millió dollárt mezőgazdasági cikkek szállításával, 159 millió dollárt pedig iparcikkek (nehézipari termékek) szállításával tartoztunk teljesíteni. A jóvátételi egyezmény az 1938. évi áruk alapulvételével határozta meg az árakat, melyek nagyon alacsonyak voltak az 1945. évi árakhoz képest. A szállítási költségeket is nagyrészt Magyarországnak kellett viselnie. Az üzemi felszerelések szállítása a magyar gyárak leszerelését jelentette.

Mi jár nekik?

A jaltai határozatok alapján a Potsdami Megállapodás arra kötelezte Németországot, hogy a lehető legnagyobb mértékben fizessen jóvátételt azért a veszteségért és szenvedésért, amit az Egyesült Nemzeteknek okozott. A Szovjetunió is jelentős jóvátételhez jutott: „A Szovjetunió jóvátételi követeléseit a Szovjetunió által elfoglalt németországi területekből és Németország külföldi vagyonából kell kielégíteni“. Ennek végrehajtására – a Magyarországon lévő német vagyona vonatkozólag – a Békeszerződés 28. cikke kötelezett bennünket.

A Békeszerződés 24. cikke Magyarországot restitúcióra, visszaszolgáltatásra kötelezte. Ez azt jelentette, hogy Magyarországnak vissza kellett adnia az Egyesült Nemzetek bármelyikének területéről, bármely Tengelyhatalom által erőszakkal vagy kényszerrel elhurcolt és Magyarországon volt javakat. Mindezt arravaló tekintet nélkül kellett megtenni, hogy e javak esetleg később bármely ügylettel más birtokába jutottak. A visszaszolgáltatás kötelezettsége kiterjedt a művészeti, történelmi vagy régészeti értékű tárgyra is, melyet már a Fegyverszüneti Egyezmény is előírt. A végrehajtás már ennek alapján megkezdődött és a visszaszolgáltatás ténylegesen lezajlott.

Magyar-orsz viszonylatban 1992. november 11-én a felek Egyezményt kötöttek a II. világháború során és az azt követő időszakban egymás országába került kulturális értékek visszaszolgáltatásáról szóló együttműködésről. 1993. május 21-én jegyzőkönyvet írtak alá a kölcsönös restitúciós igényeket szabályozó, közös magyar-orsz munkacsoport létrehozásáról. A Fegyverszüneti Egyezmény és a Békeszerződés alapján a munkacsoport a magyar fél nevében 1946. június 1-én kelt iratokat mutatott be, illetve adott át az orosz félnek arról, hogy Magyarország eleget tett visszaszolgáltatási kötelezettségének a Szovjetunióval szemben, az onnan elszállított műtárgyak tekintetében. Azonban az orosz félnek további igényei vannak, annak ellenére, hogy a magyar fél hangsúlyozta, hogy

1. a magyar hadsereg az elmúlt háború során a Szovjetunió területén szervezett műkincsgyűjtést nem folytatott, esetleg magánzsákmányolásra kerülhetett sor.

2. Magyarország a volt német vagyonnak jóvátétel címén a Szovjetunióra való átruházása érdekében ugyancsak minden szükséges intézkedést megtett. Az orosz félnek a magánzsákmányolás folytán Magyarországra került, egyes műtárgyra vonatkozó egyedi igényeinek elbírálására pedig az 1992-ben kötött, kétoldalú magyar-orsz egyezmény alapján kerül sor. Oroszország tehát, sem most, sem a jövőben nem jogosult arra, hogy a magyar kulturális értékeket lefoglalja, még az ún. kompenzációs restitúció címén sem.

A Legal Perspective on the Artworks Taken to the Soviet Union

Following the political changes in Hungary, there emerged a more detailed picture of the operations of the Soviet army in Hungary. László Mravik has devoted a series of articles to the artworks and other valuables taken from Hungary. He estimates that these total some 500,000 items; most of these were taken from bank deposits (these include money, shares, valuables and artworks), while others were looted from apartments in Budapest and from manor houses in the countryside. The losses include the library of the Calvinist College in Sárospatak, the collections safeguarded in the Swedish Embassy, painting by Munkácsy and Csontváry, the Herzog Collection of silver, and the Neményi Collection of drawings and sketches.

Both houses of the Russian Duma enacted the bill on the cultural goods taken during World War 2 which are now to be found in the Russian Federation. President Yeltsin signed the bill in April, 1998. According to this legislation, the Russian Federation now claimed all the Hungarian artworks, too. As a legal title, the bill quoted the concept of compensation restitution, according to which Russia is entitled to restitution with the acquisition or the keeping of cultural goods for the damages suffered during the war and for the cultural goods taken from Russia by the aggressors.

The 1947 Paris Peace Treaty obliged Hungary to give compensation and restitution. The country fulfilled this obligation at the time. In November, 1992, Hungary and Russia agreed to return the cultural goods taken during World War 2 and the ensuing period, and a Hungarian-Russian work committee was established. Based on the armistice agreement signed in January, 1945 and the peace treaty, Hungary presented documents proving that she had fulfilled her obligations. In spite of this, Russia still has further claims.

The Paris Peace Treaty stipulates the right to restitution not only for the victors, but also for Hungary. Even though the Allied Supervision Committee recognized this right, the Red Army shipped the Hungarian cultural goods returned to Hungary from the Soviet occupation zone - taken there by both Hungarians and Germans - to the Soviet Union. The Hague Treaty places a ban on the destruction and removal of cultural goods, as well as on looting and the seizure of the movable properties of religious, educational and art institutions and private citizens. The same treaty stipulates that if this treaty is violated, there is an obligation for restitution. According to the relevant clauses of the treaty, and clause 30 of the Paris Peace Treaty, Russia is obliged to return the cultural goods in question.

Mi jár nekünk?

A Békeszerződés azonban Magyarországnak is megadta a visszaszolgáltatáshoz való jogot, kimondva a 30. cikkben, hogy Magyarországnak és a magyar állampolgároknak Németországban lévő javait nem lehet többé ellenséges javakként kezelni, és hogy azokat a magyar javakat, amelyeket 1945. január 20. után a német haderő vagy hatóságok erőszakkal vagy kényszerrel hurcoltak el Magyarország területéről Németországba, vissza kell szolgáltatni. Közvetlenül a háború után ugyanezt a jogot megadta Magyarországnak a Szövetséges Ellenőrző Tanács is, amelyet a négy megszálló hatalom a Németország feletti főhatalom átvételét bejelentő, 1945. június 5-i nyilatkozatukkal hoztak létre. A Németország egészét érintő kérdésekben a Tanács főhatalmat kapott. Minden egyéb kérdésben az egyes főparancsnokok döntöttek saját megszállási övezetükre vonatkozólag. A Tanács 1946. április 17-én kelt irányelvében azokra az országokra is – így hazánkra is – kiterjesztette a restitúcióhoz, a visszaszolgáltatáshoz való jogot, amelyeknek területét teljesen vagy részben megszállták a németek. Az amerikai megszállási övezetben a részletes szabályokat is megállapították és a visszaszolgáltatás ezek szerint meg is történt Magyarországra javára. A szovjet megszállási övezetből a volt magyar javakat és a németek által 1945. január 20-a után idehurcolt magyar javakat azonban a Vörös Hadsereg elszállította a Szovjetunióba. Ezzel megszegte a Békeszerződés 30. cikkét, amely Magyarország javára fogalmazta meg a visszaszolgáltatáshoz való jogot.

Ezt a jogot kívánja érvényesíteni ma is a magyar fél az orosz féllel szemben, amely az 1922-es egyezményben tulajdonképpen elismerte ezt.

A háború Magyarországot és a Szovjetuniót közt a Fegyverszüneti Egyezmény életbelépésével, 1945. január 20-án szűnt meg, fennmaradt azonban a hadiállapot és a megszállás. A Békeszerződés jelentette ki a hadiállapot megszűnését 1947. szeptember 15-én. A Hági Egyezmény mind a háború, mind a katonai megszállás idejére megfelelő szabályokat fogalmaz meg a tulajdon védelmére. A háború idején is tilos az ellenséges tulajdont elpusztítani vagy elvenni (23. cikk) és tilos fosztogatni (28. cikk). A katonai megszállás időszakában tilos a magántulajdont elkobozni (46. cikk), és tilos fosztogatni (47. cikk). A magánszemélyek ingó vagyonát általában tilos lefoglalni (53. cikk). Az 56. cikk szerint a magántulajdonnal azonos elbírálás alá esik, még ha állami tulajdon volna is, a községek vagyona, a vallási, a jótékony, az oktatási, a művészeti és a tudományos célokra rendelt intézetek vagyona. Az ilyen rendeltetésű intézeteknek, a történelmi műemlékeknek, a művészeti és tudományos műveknek lefoglalása, szándékos elpusztítása és megrongálása tilos és büntetendő. E szabályokat a Vörös Hadsereg a háború alatt és utána hazánkban mind megszegte.

A fosztogatást más néven zsákmányolásnak hívják, a fosztogatás tilalma természetesen a zsákmányolás tilalmát is jelenti. Mégis foglalkozni kell ezzel a fogalommal is, mert előfordul a szakirodalomban, és az orosz fél megnyilatkozásaiban is felbukkan időnként. A háború utáni években a különböző nemzetek legkiválóbb szakírói azt fogalmazták meg, hogy a zsákmányolás tilos, illetve, hogy a szárazföldi háborúban elavult (P. Guggenheim, L. Oppenheim, H. Lauterpacht). A mai felfogás szerint a zsákmányjog – a Nemzetközi Közjogi Enciklopédiában találva ezt a felfogást – az ellenséges kormány ingó javaira terjed ki. A zsákmányjogot – szigorú feltételek mellett – csak a tengerjogi szabályok ismerik el. A Békeszerződésben szerepel a zsákmány fogalma ugyan, ez azonban a tengerjogra utal (32. cikk). A Fegyverszüneti Egyezmény is használja a fogalmat, a szöveggösszefüggés alapján a Szovjetunióknak járó jóvátételről van szó tu-

lajdonképpen Németország részéről (7. pont).

A Hágai Egyezmény a felelősség kérdésében a 3. cikkben a következőket mondja: „Az a hadviselő fél, amely megszegi a Szabályzat rendelkezéseit, kártalanítással tartozik, ha ennek helye van. Felelős mindazokért a cselekményekért, amelyeket a fegyveres erejéhez tartozó személyek követtek el”. Az Állandó Nemzetközi Bíróság a kártalanítás természetére vonatkozólag a következőképpen határozott:

„A jogellenes cselekmény fogalmából következik az a lényeges elv, hogy – amennyiben lehetséges – a kártalanításnak a jogellenes cselekmény minden következményét ki kell küszöbölnie és azt a helyzetet kell helyreállítania, amely a jogellenes cselekmény nélkül lenne”. Az orosz fél ennek értelmében köteles a magyar kulturális értékeket elsősorban természetben visszaadni.

Magyarország tehát a Békeszerződés 30. cikke alapján visszaszolgáltatásra jogosult Orosz-

országgal szemben a Németországból a Vörös Hadsereg által elvitt magyar kulturális értékek tekintetében. Másrészt Magyarországot a Hágai Egyezményben foglalt kártalanítási jog alapján az eredeti állapot visszaállítása illeti meg Oroszországgal szemben, Magyarországról a Vörös Hadsereg által közvetlenül elvitt kulturális értékek tekintetében.

Jelcin elnök 1992. november 11-én Budapesten az Országgyűlés üléstermében nemes gesztussal bocsánatot kért a magyar néptől az 1956-os szovjet beavatkozásért. Ugyanazon a napon írták alá a már említett magyar-orosz egyezményt is. Az 1956-os beavatkozást a Szovjetunió végezte el, de Oroszország elnöke kért érte bocsánatot. Szellemi-lelki jóvátétel volt ez szabadságszerető népünk számára. A műkincseket a Szovjetunió hadserege vitte el, de Oroszország a civilizáció követelményét szolgálná, ha visszadná azokat. ■

200 éves a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum

Zepeczaner Jenő*

A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Székelyföld központi részének – az egykori Udvarhely széknek, majd vármegyének – néprajzi, helytörténeti, képzőművészeti múzeuma. Gyűjtőterülete a Sóvidékre, a Nagyküküllő felső folyására és Homoród vidékére terjed ki. Ezen a magyar lakosságú területen a *székelység* néprajzi, történeti emlékeit gyűjti és dolgozza fel.

Az 1670-ben alapított székelyudvarhelyi református kollégium mellett már kezdetétől kialakult egy könyvtár, amely az iskolai oktatás szolgálatában állt. Az 1682. évi iskolatörvények foglalkoznak a könyvtáros esküjével, a könyvek leltározásával, használatával. Már ekkor létezett egy könyvtárhelyiség is a kis iskolaépületben. Megalapítójának *Rozgonyi P. János* rektor (1682–1695) tekinthetjük, aki a csak „lassanként s kevesenként egy s más méltóságoknak, egy s más papságnak, úrfinak, deáknak ajándékából gyűldögélt Bibliothecat” is rendbe kívánta szedni, nehogy annak könyvei eltévelyedjenek. 1698-ban a diák önkormányzatnak, a coetusnak 23 könyve volt. A könyvtár később is leginkább adományok útján gyarapodott. A humán tárgyak oktatása során egyre több könyvre volt szükség, a természettudományok oktatásában növekvő szerepet töltöttek be a szemléltető eszközök.

The Haáz Rezső Museum of Székelyudvarhely Celebrates its 200 Anniversary

This museum of local history, folklore, art and natural history of the old chair of Udvarhely (Odorhei) is situated in the eastern part of Transylvania, in Odorheiu Secuiesc.

The area of collection (in what is today the community of Harghita) is situated to the north of the Harghita ranges, a region whose inhabitants are almost exclusively Seclers – who represent a group of the Hungarian nation living on the eastern border of the Carpathian Basin. The museum was born out of the collections of the old reformed college. Its first inventory was made in 1797 by Zilahy Sebes János, professor of the College. Next to the collections of the museum of the reformed College of Nagyenyed (Aiud), this is one of the oldest similar collections of Transylvania. Besides the library of the old school collection, the museum also includes a large number of coins, coats-of-arm, portraits, weapons and curiosities. At the turn of the century Haáz Rezső – who taught drawing – began to collect folk objects and in 1913 he organised the first public folklore exhibition in the college building. After 1948, when the state took over the church-owned schools, this school collection became an independent state institution. This didn't mean that it underwent a rapid development – this was hindered by a constant lack of funds and by the official state policy which can be briefly character-



A múzeum épülete – The building of the museum

A XVIII. század folyamán az erdélyi középfokú iskolák mellett már az oktatás céljait szolgáló gyűjtemények, szertárak is kialakultak. Ez jelzi az igények növekedését és az oktatás színvonalának emelkedését. Érthetően a könyvtár volt a fontosabb az iskola szempontjából, de a rektorok gondot fordítottak az egyéb gyűjtemények gyarapítására, gondozására is. Így került sor 1797-ben a könyvtár és a gyűjtemények számbavételére. *Zilahy Sebes János* rektor (1789–1803) idejében egy 1797-ben elkezdett és *Szigethi Gyula Mihály* (1789–1823) által folytatott Protocollumba került a könyvtár 12 tékába és 18 csoportba foglalt 3826 könyvének jegyzéke. A könyvtár felleltározása mellett a professzor uraknak gondjuk volt a mellette őrzött muzeális jellegű gyűjteményekre is.

A Protocollum első két fejezete a könyvtár átlományát, a harmadik a fizikai, matematikai és mechanikai szertár, a negyedik az éremtár, az ötödik a könyvtár berendezési tárgyait, a klenódi-umokat (ereklye, kegytárgy), címereket, a természetrajzi és a régiséggyűjteményt veszi számba.

* A szerző erdélyi kollégánk, a Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület választmányi tagja 1996–1998 között.

Az összeírás bejegyzései fényt vetnek a gyűjtemények gyarapodási módjára is, amelynek legjelentősebb forrása az adományok gyűjtése volt és maradt. Leggyakoribb adományozók az iskola támogatói, tanárai és diákjai voltak. Nemcsak gyarapodott a gyűjtemény, zavaros, háborús helyzetekben jelentős károk is érték.

Az éremgyűjtemény viszontagságai híven tükrözik az iskolai múzeum helyzetét. A veszteségeket pótolják: „Újabb időben t. i. 1854-ben ajándékozott tekintetes Török Ferenc úr Tibódból ezüst érmeket. Török Ferenc úr tibódi udvarán egy egész fazék római ezüst pénzt kapott, melyek Marcus Aurelius Antoniusus jönnek le.“ A lelet, amelyből 10 ezüst érme került a kollégium gyűjteményébe, oly jelentős volt, hogy még Mommsen is felfigyelt rá. Mindmáig Nagykevei Fekete Sámuel 1868. évi éremadománya volt a legjelentősebb: 35 arany, 330 ezüst és 41 bronz érme. Ezek döntő többsége – köztük a firtosi lelet több aranyérme – ma is a múzeumban található.

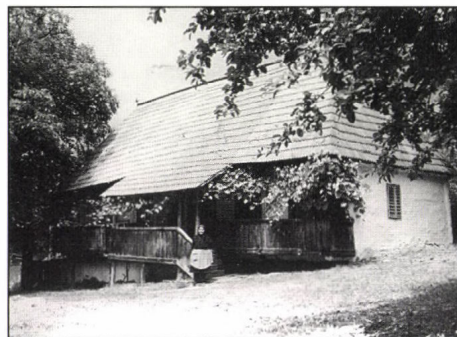
A századfordulón kísérletek történtek vármegyei múzeum alapítására, azonban ezek sorra meghiúsultak, az összegyűjtött tárgyak a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba kerültek, amely az alapítók – köztük *Daniel Gábor* Udvarhelyi megyei főispán – óhaja szerint az egész



Haáz Rezső szobrának felavatása a múzeum udvarán – Unveiling of Rezső Haáz's statue in the museum court

ized with the following equation: culture=party propaganda. After 1989 the ideological restrictions disappeared – not so the lack of funds. The Haáz Rezső Cultural Association was founded to help the museum which is an independent institution now, not belonging to the state, financed by the town.

A régi épület két termében helyeztük el az időközben kb. másfélezerre gyarapodott néprajzi tárgyakat. A nagyobbik terem egy vászonfallal két részre osztottuk, a benyílóban rendeztük be az akkor még fogatékos székely szobát, a másik részbe a tulajdonképpeni rendszeres gyűjteményt. Külön-külön szekrényben kaptak helyet a háztartás eszközei, a világító szerszámok, ügyeskedések, húsvéti írott tojások, kovácsmunkák, népeleti tárgyak, ruhák, vadász-, halász- és pásztorkésztségek, a szóttesek, varrottasok, gyermekjátékok, a kismesterségek szerszámjai. Itt foglalt helyet egy kb. 500 darabból álló, más-más díszítésű korsó-sorozat, a terem közepén különálló nagy üveges szekrényben a székely kerámia különleges alkotásai és lakodalmi kalácsfélék. A falakra kirendezve gazdag csempe- és sulyokgyűjtemény, nyárssorozat és népviseleteket ábrázoló



Tamási Áron Emlékház, Farkaslaka – Tamási Áron Memorial House in Farkaslaka

dékek segítségével most is folyik, természetesen sokkal lassúbb tempóban, mint kezdetben. Ma már nagyon megfogyatkozott a gyűjtenivaló, ami még feltalálható, annak a sok összeszedő ügy felvitte az árát, hogy igen szűkös anyagi viszonyaink mellett csak nagyon keveset tudunk vétel útján megszerezni... – írta 1935-ben az Ifjú Erdély hasábjain a múzeumalapító Haáz Rezső.

A kollégium néprajzi gyűjteménye, a szertárak régi gyűjteményeinek maradványai, az éremgyűjtemény, a kollégium régi képtára az iskola államosításával került állami tulajdonba. A kezdetben rajoni múzeum viszontagságos múltra tekinthet vissza. Történetének egyik mélypontja az az időszak, melyet 1957-68 között az újonnan épült művelődési ház alagsorában töltött. Itt gyűjteményei pótolhatatlan károkat szenvedtek. Hasonló korszaka volt az is, amit a „megyei múzeumi komplexum” nevű szervezési forma határozott meg 1986-1994 között. Ebben az időszakban az ún. „vidéki” múzeumokat a rosszul értelmezett centralizáció jegyében a megyei (csíkszeredai) múzeum pangásra ítélt vidéki, költségvetés nélküli, minden fejlődési lehetőségtől megfosztott függelékeinek tekintették, így kiállítóhely színvonalra süllyedt az udvarhelyi is.

Mindezek ellenére a múzeum lassan fejlődött.



Székelyszentléleki Tájház – Peasant House in Székelyszentlélek

székely nemzet múzeuma kellene legyen. A kollégium gyűjteményei ekkor még nem voltak nyilvánosak, így joggal írhatta 1913-ban az Udvarhelyi Híradóban a Dr. álnév alatt rejtőzködő szerző: „Udvarhely megye két ízben szedte össze a megyében talált múzeumi tárgyakat, azonban azokat mindkét ízben átengedte – szerény véleményünk szerint helytelenül – a sepsiszentgyörgyi múzeumnak. Innen van az, hogy amíg minden városnak van speciális megtekinténivalója, addig Székelyudvarhely csak többé-kevésbé elfuserált középületeivel és egymást férdén keresztező utcategyeivel dicsekedhetik.“

Az utolsó békeévben létrejött egy újabb gyűjtemény a kollégiumban. *Haáz Rezső* (1883–1958), az iskola rajztanára *dr. Hoffer András* tanártársával egészen új, korszerű elvek alapján összegyűjtötte a múzeum alapját képező *népművészeti gyűjteményt*.

„1913-ban már annyira felgyűlt az anyag, hogy rendszeres múzeum felállítása vált szükségessé.

festmény- és fényképsorozat. A harmadik terem főként mezőgazdasági eszközöket és a szövés-fonás szerszámait foglalja magába. Ennek a teremnek a legértékesebb látnivalója az a négy hatalmas, arasznyi széles külötlön tölgyfakercék, mely az ősi székely szekértípus igen ritka példányaként egy lófó kúriából (a lebontott patakfalvi Ferenczkúria) került a gyűjteményünkbe.

A háború alatt gazdátlanul álló gyűjtemény sokat szenvedett, különösen a szóttes-varrottas kollekciója fogyatkozott meg erősen. Azonban újrarendezve és kiegészítve, hamarosan pótoltuk a hiányokat. 1928-ban hozzá kapcsolunk egy folyosórészletet, melyben a falusi templom és temető népművészeti értékű tárgyai mellett fegyvergyűjtemény és iskolánk múltjából megmaradt különböző tárgyak nyertek elhelyezést. Ezek között legérdekesebb egy körülbelül 120-150 éves eredeti diák-tóga. Ugyanitt van kiállítva az a festménysorozat, amely a rekonstruált régi kollégiumi diákéletet jeleníti meg 12 képben. A gyűjtés a növen-

1956-1983 között kisebb, de tervszerű Udvarhely-vidéki ásatások során kialakult a régészeti gyűjtemény. Főleg 1974 után pótoltuk a néprajzi gyűjtemény hiányait, de erre rányomta bélyegét a néprajz szakos muzeológus hiánya. *Bányai János* geológus adományai révén létrejött a természetrajzi szakosztály. Legújabbban a múzeum gondozásába került a Szejké-fürdői borvítöltőde leromlott épülete is. Itt fogjuk berendezni a *Bányai János* által már a '40-es években tervezett „Székelyföldi borvíz múzeumot”.

Az 1970-es években hosszú előkészítő munkák után létrejöhetnek a múzeumhoz tartozó emlékszobák. Ennek kezdeményezésében, előkészítésében nagy szerep jutott *Hermann Gusztávnak* és *Becze Antalnak*. 1972. július 4-én nyílt meg a *Tompa László*-emlékszoba a költő, műfordító, lapszerkesztő egykori lakhelyén a család adományaiból. Röviddel ezután, 1972. szeptember 24-én avatták fel Farkaslakán *Tamási Áron* emlékművét és emlékházát. Ezt követte *Tomcsa Sán-*

dor író, humorista emlékszóbjának megnyitója 1973 júniusában.

Bányai János geológus emlékszóbjára a múzeumban nyílt meg hagyatékából. *Józsa Béla* antifasiszta író, költő emlékszóbjára szülőfalujában, Hodgyában. Ezzel párhuzamosan *Kovács Mihály* és *Volkori György* tanárok fáradozásainak eredményeképpen létrejött az *Orbán Balázs* sírjához vezető *Szejke-fürdői kapusor*. Az elsőnek felállított kaput 1888-ban faragtatta Orbán Balázs és eredetileg a Szejke-fürdői háza előtt állott.

A város első, állandó képtára 1979-ben jött létre. Kiállításra került Barabás Miklós hét olajfestménye mellett Nagy Albert, Bene József és a kortárs erdélyi magyar képzőművészet több alkotójának számos festménye, grafikája, szobra, amelyek a kolozsvári Korunk Kiszaléria révén kerültek Székelyudvarhelyre. Azóta ez az épület is nagyon sok rendezvénynek és kiállításnak adott helyet, különösen mióta ide került *Tomcsa Sándor* emlékkiállítása.

Az 1989-es romániai változások felszámolták az ideológiai megkötöttségeket, felügyeleti hatóságok többé nem avatkoznak a múzeum életébe. A megyei múzeum komplexum felszámolása 1994-ben új lehetőségeket teremtett. Székelyudvarhely jobb fenntartónak bizonyult, mint a jelenlegi megye. Az azóta eltelt éveket az égetően szükséges javítási munkák elvégzése jellemezte.

A múzeum barátai segítségével, romániai magyar múzeumi dolgozók részvételével 1990-ben megalapítottuk a *Haáz Rezső Kulturális Egyesületet*. A HRKE célja: a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum tevékenységének támogatása, és ezen túlmenően „a múzeummal kapcsolatban a honismeret és az arra vonatkozó tudományok iránti kedv élesztésén munkál”. Támogatni kívánja a romániai és ezen belül a székelyföldi magyarság önazonosságának megőrzését, az ezzel kapcsolatos tudományok – történelem, néprajz, műemlékvédelem – művelését, terjesztését és népszerűsítését. A HRKE különös gondot fordít Székelyudvar-

hely műemlékeinek védelmére, szellemi örökségének megőrzésére. A HRKE felvállalja a romániai magyar közgyűjteményi dolgozók szakmai tanácskozásainak szervezését (2.§.).

Az Egyesület a múzeum kiadója is. Az elmúlt években kiadta a *Székelység* c. folyóirat két évfolyamát, a *Múzeumi Füzetek* könyvsorozat 15 számát és más kiadványok megjelenését is támogatta. Kétévente megrendezte az *erdélyi magyar muzeológusok szakmai találkozóját*, 1997-ben a Veszprém megyei Sümegen, közösen az ottani Kisfaludy Múzeummal. Az Egyesület a múzeum fő kapcsolattartási eszköze. Segítségével rendeztünk közös kiállításokat, szimpóziumokat az anyaországi múzeumokkal. Jelenleg a váci Tragor Ignác és a visegrádi Mátyás Király Múzeummal szervezünk közös programokat. ■

Múzeumi hírek Finnországból

Ildikó Lehtinen

Finnország készülődik a 2000. évre, amikor egyike lesz Európa kulturális fővárosainak. A *Finn Nemzeti Múzeum (Suomen kansallismuseo – The National Museum of Finland)* Helsinkiben éppen felújítás alatt áll, hogy teljes pompájában várja az érdeklődőket 1999 decemberében. Ezt megelőzően új múzeumok és kiállítások nyílnak a majdani ünnepegsorozat nyitányaként.

Ez év januárjában nyílt meg pár éves szünet után az *Iparművészeti Múzeum (Taideteollisuusmuseo – The Museum of Art and Design)*. A finn iparművészet állandó kiállítása mellett a múzeum élményszerű kiállításokat kíván nyújtani az igényes finn közönségnek. A finn gyakorlatban aránylag újszerű módon nemcsak saját gyűjteményeit népszerűsíti, hanem más, főképp külföldi múzeumok anyagára épülő tárlatoknak is helyet ad. 1997 februárjában az orosz udvari viseletet mutatták be a szentpétervári Ermitázs anyagából; márciusban nyílt kiállításuk témája: *Tibet – kultúra és művészet*. A kiállított ékszereket finn magángyűjtőktől kölcsönözték, többek között a nemzetközileg is elismert ékszerkutató Oppi Untrachtól. A szertartásokhoz kapcsolódó tárgyi anyag egyedülálló, hiszen maga a Dalai Láma adta át a múzeumnak kiállítás céljából, hogy egyúttal felhívja a figyelmet Tibet szo-

rongatott kisebbségi helyzetére Kínában. A múzeum élményszerű foglalkozásokkal is kedveskedik a múzeumlátogatóknak. Márciusban négy láma vendégeskedett a múzeumban, akik a közönség szeme láttára készítették el színes gyöngyökből a világmindenség képét, a Kalachakra mandalát. A programsorozatnak még nincs vége. A múzeum júniusban a Dalai Lámát látja vendégül, majd a tibeti kultúra egyik fáradhatatlan pártfogóját, Richard Gere amerikai színészt.

Április végén nyílt meg a *Siida Lapp Múzeum (Inarin saamelaimuseo)* Inariban. Az északi sarkvidék természete és észak nomádjai, a lappok, egzotikus kultúrája iránt mindig nagy volt az érdeklődés. Említésre méltó, hogy a múzeumi tevékenység hajnalán, 1674-ben III. Cosimo toszkánai nagyherceg lapp ruhákat és bőr lábbelikeket kért a svéd követen keresztül magánmúzeuma számára. Később Európa majd minden múzeumba kerültek lapp tárgyak. Ma a lappok az Európai Unió periferiáján sajátos helyet foglalnak el, egyrészt kisebbségi voltak, másrészt az északi természeti adottságok miatt. Legutóbb Bonnban rendeztek nagyméretű nemzetközi kiállítást „*Arktisz – Anarktizs*” címmel, amely többek között a lappok kultúráját is bemutatta.

Finnországban mostanáig két múzeumban



A Lapp Múzeum megnyitóján. A kiállítás központjában a hagyományos és a mai életet szimbolizáló rénszarvas-vontatta, illetve motoros szán áll. – On the opening ceremony of the Inarin saamelaimuseo

Museum News from Finland

The author gives account of museum life in Finland, the new exhibitions and museums.

lehetett a lappok hagyományos kultúrájával megismerkedni; Helsinkiben a Finn Nemzeti Múzeum volt állandó finnugor kiállításán, valamint Rovaniemiben, az Arktikumban. Hosszú évek várározása után végre a lappok földjén, Inariban nyílt meg a múzeum az Inari szabadtéri múzeum mellett. A tervet az Európai Unió is szorgalmazta és anyagilag támogatta. Az épület Juhani Pallasmaa finn építész tervei szerint készült, itt talált helyet a régóta várt lapp néprajzi múzeum mellett a lappföldi természetvédelmi központ is.

A múzeum állandó kiállítása a lapp hagyományos életmód és az északi természetvilág szimbiózisát mutatja be. A kiállítás bevezetője a vidék és a lappok történetét tekinti át általános kultúrtörténeti háttér keretében. A kiállítás központi témája egy teremben lett elhelyezve. Az északi természet, a négy évszak

a négy falat teljes egészében betöltő hatalmas színes diákon jelenik meg. A képeken belül kisebb videók a részleteket ábrázolják s mellettük vitrinekben a vidék flórája és faunája mutatkozik be igen látványosan, de egyben teljes tudományos hitelességet igénylő formában. E természet közepette, s itt konkrétan a terem közepén, foglal helyet a lapp néprajzi kiállítás, amelyből kilátás nyílik az évszakok változására, a természetre, amely a lappok hagyományos életének meghatározója. Hagományos néprajzi kiállítás módjára a vitrinek tárgyak, képek, videók és szöveg segítségével mutatják be a lapp tárgyi világot, a viseletet, a mindennapok eszközeit valamint a népművészeti remekeket. A tér közepén életképszerűen alulról megvilágítva az életmód alapelemei elevenednek meg: a halászat, a rénszarvas-tartás, a bőrkidolgozás, a rén felszerszámozása, a lapp sátor és a mai lappok szimbóluma, a motoros szán. A szokásokról és a hitvilágról sem feledkeztek meg. A kiállítás tárgyi anyagának nagy része az Inari múzeum régi gyűjtése, egy része a Finn Nemzeti Múzeum lapp gyűjteményeiből való és az egyedülálló finnországi lapp sámándobot pedig a lipcei múzeum kölcsönözte.

A múzeum az ismert lappológus *Martti Linkola* kezdeményezésének eredménye. A múzeumigazgató *Tarmo Jomppainen*nek köszönhető a terv konkrét kidolgozása. A kiállítás forgatókönyvét az oului egyetem kulturális antropológia professzora *Jukka Pennanen* írta, a művészi kivitelezés *Sami Wirkkala* munkája. A Siida Lapp Múzeum több szempontból is jelentős. Egyrészt lapp néprajzi múzeum, amely a videotechnika adta legújabb lehetőségeket hagyományos tárgyi anyaggal ötvözi. Másrészt lapp „nemzeti múzeum”, amely a lappok nemzeti öntudatát hivatott erősíteni. Ennek érdekében a kiállításon négy nyelvűek, (lapp, finn, angol valamint német) a feliratok. A múzeum valóban a lappok kultúrközpontja szándékozik lenni: modern előadóterme, valamint időszaki kiállítások rendezésére alkalmas kiállítóterme is van.

A finn tövidéken, Tampere városában 1996 őszén a múzeumok új létesítményben kaptak helyet. A volt textilgyár épülettömbjét alakították át múzeummá (*Museum Centre Vapriikki*) s azóta lehetőség nyílt nemzetközileg is számottevő, nagy terjedelmű kiállítások szervezésére. Az új múzeumközpontban május 15-én nyitották meg legújabb kiállításukat „Sámánok – Szibéria népeinek titkos világa” címmel, amelynek témája a sámánizmus. A kiállítás nem a múzeum saját anyagára épült, a tárgyak oroszlánrésze, mintegy 500 tárgy, ezúttal a pétervári Nagy Péter múzeum („Kunstkamera”) gyűjteményéből való, ezen kívül a Finn Nemzeti Múzeum kölcsönzött obiugor tárgye gyűjtéseket.

A kiállítás a sámánok világát mutatja be, hangsúlyozva a sámán szerepét a környezeti kultúra szempontjából. A természet mint a sámán világkép részese tárul elénk. Evenki, ket (jenyiszeji osztják), dolgán, jakut, enyec és manysi sámándobokon valamint köpenyeken kívül maszkok, koronák, sámánbotok és a szakrális művészet jelvényei mind láthatók. A szibériai népek természetszemléletét tükrözi a jakutok áldozati ünnepe valamint a nyivh (gilják) és a manysi medve kultusz. A pétervári múzeum gazdag sámánanyaga először 1926-ban volt kiállítva, majd utána 1995-ben. Külföldön első alkalommal Tamperében szerepel.

A Nemzeti Múzeum anyaga a hírneves manysi kutatónak, *Artturi Kannisto* (1873–1943) előtt tiszteleg, aki a század elején öt évet töltött a manysik körében. Kannisto gazdag népköltészeti és hitvilági anyagot gyűjtött, ezen kívül pedig a Finn Nemzeti Múzeum majd pedig a tamperei Hämeen Museo kérésére hanti és manysi tárgyakat is vásárolt. E mintegy 600 tárgyból a manysik medve kultuszához, valamint hitvilágukhoz kapcsolódó anyag lett kiállítva. A Hämeen Museo épületében pedig Kannisto fényképfelvételeiből rendezett a Nemzeti Múzeum kiállítást. Kannisto szenvedélyesen fényképezett, ezen kívül fonográfokkal manysi énekeket is gyűjtött. Ez utóbbiakból kis válogatás hallható a kiállításon.

A sámánkiállítás a helsinki egyetem összehasonlító hittörténeti tanszéke professzorának, *Juha Pentikinen*nek az ötlete volt. A kiállítás szövegét valamint a katalógust *Ildikó Lehtinen* (Finn Nemzeti Múzeum), *Juha Pentikäinen* és *Csuner Taksami* (Kunstkamera) írta. A kiállítás művészi megjelenítése Timo Lehtinen munkája.

Május végén nyílt meg a *Mai művészetek múzeuma* (*Kiasma Nykytaiteen museo – Kiasma The Museum of Contemporary Art*). A modern épület már eddig is számos vitát képezte. Többen helytelenítették az új múzeum helyszínét, hiszen az épület szinte a semmiből nőtt ki Helsinki fő útvonalára, a Mannerheim út mellett a volt teherpályaudvaron. Helytelenítették azt is, hogy a múzeum C.G. Mannerheim lovasszobra mögé került. A vita már a múlté, kecsesen ívben hajló, bronzosan és ezüstösen csillogó látványosságot már megkedvelték. Az épületet *Steven Holl* amerikai építész tervezte. A múzeum két kiállítással nyitotta meg kapuit. A finn közönség számára a múzeum saját nemzetközi anyagából készítettek egy válogatást, a külföldi látogatók számára pedig egy a finn kortárs művészetet bemutató kiállítást rendeztek *A tengeren túl* címmel. A megnyitó hétvégén a múzeum ingyenes belépést biztosított minden érdeklődőnek. Az első napon majd kétezer látogató járt a múzeumban. A gyerekekről sem feledkeztek meg: ők szabadon festhettek az épületet körülvevő udvaron.

Ez év novemberében ismét új múzeummal gazdagodott Helsinki központja. A Finn Nemzeti Múzeum egzotikus és finnugor gyűjteményei önállósulnak, az új etnográfiai múzeum (*Kulttuurien museo – The Museum of Cultures*) az eddigi Teniszpalota felújított épületében kap helyet. 1999 januárjától a múzeum két kiállítással várja az érdeklődőket. Az egyik témája *Carl Gustav Mannerheim* közép-ázsiai utazásával (1906–1908) foglalkozik, a másikon pedig a gyűjtemények kincseit állítják ki. ■

Utak és lehetőségek a közép-európai múzeumok együttműködésében

Lovag Zsuzsa

A *Hanns Seidel Stiftung* által fenntartott Akademie für Politik und Zeitgeschehen ez év júniusában háromnapos konferenciát szervezett. Társszerzője a bajorországi nem állami múzeumok müncheni központja volt.

Ways and Means of Cooperation Between Central-Europe's Museums

Member of ICOM Hungary's Board reports on the conference in Bayern, organized by the Hanns Seidel Stiftung, where curators from Germany, Austria, and the former socialist countries of Central-Europe took part.

Hangsúlyozva Bajorország középkori térítő hagyományokra utaló földrajzi helyzetéből fakadó „keleti kapu” szerepét, a részvétel és a szállás ingyenes volt, sőt az alapítvány még a repülőjegyről is gondoskodott.

A résztvevők sok német és egyetlen osztrák múzeum képviselőin kívül az egykori szocialista országokból érkezett lengyel, cseh, szlovák, orosz, észt, horvát, szlovén és román szakemberek voltak. Magyarországról *Csorba*

Csilla, a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatóhelyettese és – a nemzeti ICOM Bizottság képviseletében – e beszámoló szerzője vett részt a hazai múzeumok helyzetéről, az új múzeumi törvényről, ill. a magyarországi ICOM Bizottság tevékenységéről szóló előadásokkal.

A múzeumok általános problémáival foglalkozó előadást *dr. Ekkehard Mai*, a kölni Walraff-Richartz Museum igazgatóhelyettese tartotta a múzeumokkal szemben támasztott új társadalmi követelményekről és az ezekből adódó feszültségekről. Ebben sorra vette azokat az elvárásokat, amelyeknek a múzeumok – klasszikus alapfeladataikon túl – ma meg kell felelniük. Az egész világon elvárják a múzeumoktól azt, hogy a szórakoztatóiparral versengve keressék a közönség tetszését, igénybe véve az információs technikák legújabb eredményeit, megnyissák kapuikat a politikai és társadalmi események számára és minden eszközt megragadva próbáljanak bevételekre szert tenni. *A múzeumok kettős természete* – a tárgyak őrzésére hivatott kincstár és a közönségnek való bemutatás feladata *egyre nagyobb ellentmondásba kerül*, s az előadó szerint soha, sehol nem készítik el a számlát a veszteségekről! A mai múzeumi munka főszereplője nem a kurátor – régi magyar szóval a „múzeumőr” – hanem a kiállításrendező, a PR

menedzser, röviden az, aki „piacképessé” teszi a múzeumot, gondoskodik a múzeumi bolt széles áru kínálatáról és a kellemes kávézóról.

A Hanns Seidel alapítvány korábbi elnöke, ma a bonni belügyminisztérium munkatársa, *Wolfgang Maurus* az Európa Tanács és az Európai Unió fejlesztési és együttműködési programjait ismertette. Bevezetőül az Európai Közösség egyik alapító „atyjának” Jean Monnetnek szavait idézte: „Ha újra előről kezdeném, a kultúrával kezdeném.” A közös európai kulturális örökség támogatására hozták létre a RAPHAEL programot, amelynek célkitűzéseit, támogatási szempontjait, összegeit és a pályázatok elkészítésének módját ismertette az előadó. Véleménye szerint az egyes intézmények pályázatánál *célravezetőbb* lenne, ha a részesezni kívánó országok *minisztériumai* tartanák a *kapcsolatokat* az Európa Tanács szakértőivel.

A konferencia második napján az ICOM német, cseh, lengyel és magyar nemzeti bizottságainak tevékenységéről, a CEICOM keretében folyó együttműködésről hangzottak el beszámolók, majd az egyes múzeumok között létrejött nemzetközi kapcsolatokat ismertették a programokban résztvevő muzeológusok. Ezek szinte kizárólag spontán alakultak ki és jórészt közösen rendezett, vagy egymásnál

bemutatott kiállításokról szóltak. Bár a meghívóban a szervezők a konferencia céljaként az írták, hogy a kiállításcsereken túlmenően együttműködés struktúráit, közös tervek kialakítását kívánják elősegíteni, ez a cél egyelőre nem látszott körvonalazódni.

A Wolfgang Maurus által oly biztatónak festett lehetőség a RAPHAEL program keretében történő közös pályázatokról nekünk, az „Egysült Európa” tagságára várakozóknak egyelőre eléggé rögzös útnak látszik. Újabb egy külső, harmadik ország múzeuma pályázhat két EU taggal együtt, s nagyon *nehéz partnereket találni*.

A tavaszonként kiírt programokra a három intézménynek szorosan együttműködve igen gyorsan kell elkészíteni az egyáltalán nem egyszerű, komoly előmunkálatokat igénylő pályázati anyagot. Talán csak véletlen, hogy a megkérdézett jelenlévők egyike sem adott még be pályázatot.

Így a konferenciák legfontosabb eleme, a személyes kapcsolatok kiépítése ebben a tekintetben nem volt működőképes.

A konferencia előadásait (talán még az idén, de a jövő év első felében biztosan) könyv alakban megjelentetik és a résztvevőknek elküldik. Az érdeklődők az *Iparművészeti Múzeum könyvtárában* olvashatják majd a kötetet. ■

Múzeumok és kulturális sokszínűség – régi kultúrák, új világok

**Az ICOM 18. kongresszusa és 19. közgyűlése
Melbourne, 1998. október 10-16.**

Bezzeg Mária, Vámos Éva

A rendezvényen 98 ország képviseletében 1229 küldött vett részt, s csak Ausztráliából kb. 420 fő érkezett. A hazaiakon kívül a legnépesebb delegáció az orosz volt 73 szakemberrel. Magyar résztvevő nyolc volt: Balázs György (főigazgató-helyettes, Mezőgazdasági Múzeum), Bezzeg Mária (titkár, Hadtörténeti Múzeum), Cseri Miklós (főigazgató, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre), Páll István (igazgató, Sóstói Múzeumfalva, Nyíregyháza Sóstó), Szikossy Ferenc (főigazgató-helyettes, Magyar Nemzeti Múzeum), Tari János (stúdióvezető, Néprajzi Múzeum), Vámos Éva (főigazgató, Országos Műszaki Múzeum), Vida Mária (főigazgató, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár).

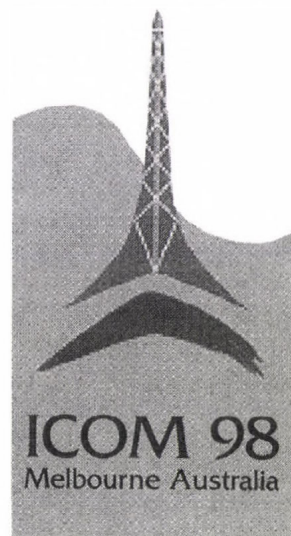
A hatalmas konferencia szerkezete áttekinthető volt. Az első napon csak plenáris ülések voltak, míg az utolsó nap csak a közgyűlés zajlott és a Tanácsadó Bizottság (Advisory Committee) ülészetett. A 4 munkanapon 30 bizottságban, regionális szervezetben, nyílt fórumon és tematikus ülésen hangzottak el előadások. Közben a delegátusok egynapos szakmai túrákon vettek részt.

A konferenciát *Saroj Ghose* (India) az ICOM elnöke nyitotta meg, ausztrál óslakos szokás szerinti üdvözlő ceremóniával *Bill Nicholson* a Wurundjeri Törzs Föld Kompenzációs és Kulturális Örökség Bizottságának elnöke köszöntötte, továbbá megnyitót *Sir William Deane* Ausztrália fő-kormányzója mondott.

Museums and Cultural Diversity – Ancient Culture, New Worlds. Melbourne, October, 1998

Eight Hungarian ICOM members represented Hungarian museums and museology on the 18th Congress and 19 General Assembly of ICOM. They played active part not only on these meetings, but on conferences of International Committees, such as ICOFOM, AVICOM, ICTOP, CIMUSET. Five of them give short informations about the events and excursions and the resolutions adopted can also be read here.

Jeff Kennett Viktória állam elnöke és kulturális minisztere előadásában hangsúlyozta, hogy a



globalizáció a múzeumi közönség számára jobb szolgáltatást kell, hogy jelentsen, de a modernizálás nem szoríthatja háttérbe a múzeum igazi lelkét, a gyűjteményeket. A múzeumokról alkotott elképzelésekről és elvárásokról konferenciára készülve felmérést végeztek az ausztrál lakosság körében. A megkérdezettek 77%-a fontosnak tartja a múzeumokat, 62%-a állami támogatásukat tartja szükségesnek. Bemutatta a főleg Melbourne-ben most folyó hatalmas múzeumi beruházásokat, ennek célja, hogy ezek az intézmények a múlt leckéjét tanítsák és a jövőbe is mutassanak.

Lyndel Prott arra emlékeztetett, hogy az UNESCO és az ICOM kezdetben a mobil és immobil kulturális örökséget külön igyekeztek megvédeni. Afrikai és ázsiai példák hatására most már a kétfajta örökség összefüggéseit tartják a legfontosabbnak, mivel a „kultúra egy varrat nélküli (egybe szőtt) szövet”. Hangsúlyozta továbbá, hogy az UNESCO minden olyan nem kormányzati szervezettel igyekszik együttműködni, mely a kulturális örökség védelmében dolgozik. Mivel az emberi konfliktusok többsége a másik kultúra iránti intolerancia alapján keletkezik, a jövőnek a kulturális béke korának kell lennie. 1999. december 10-re készült egy deklaráció a kulturális jogokról.

A Melbourne-i Kongresszusi Központban tartott tanácskozási rendkívül rányomta bélyegét Ausztrália egyik legégetőbb társadalmi problémája az őslakosság-kérdése. Az őslakosság ügyeinek korábbi liberális minisztere – jelenleg a Native Title Tribunal (döntőbíró) az őslakosok követeléseire) tagja –, Fred Chaney beszédében az mondta: az őslakos művészetet és kultúrát galériákban, múzeumokban és jumbo jet-eken dícsöritik, ám az ilyen ünneplések elrejtik azt a tényt, hogy mindenkor elvárás az őslakos Ausztrália felé, hogy utat törjön olyan érdekek számára, melyekkel szemben áll. Ausztrália még mindig úgy tekinti az őslakosokat, mint kisebbséget, mely élvezi ugyan az állampolgári jogokat, de semmi többet. Erőteljes ellenállás tapasztalható az őslakos létből eredő, azzal elválaszthatatlan jogokra vonatkozó bármely nézetrel szemben.

Arról, hogy miként bánik Ausztrália az őslakosokkal, Marcia Langton professzorasszony, az őslakosok és a Torres Strait Szigetlakók Tanulmányai Ausztrál vezetője is beszélt.

Ann Curthoys professzorasszony a Canberra-i Ausztrál Nemzeti Egyetemről beszédében hangsúlyozta: a múzeumoknak az a feladata, hogy

felismertessék: a multikulturális országok – mint amilyen Ausztrália is – csak erősebbek lettek a gyakran egymással versengő történelmi megszólítások által. Az őslakos-kérdés nemcsak a plenáris ülésen, hanem az egyes bizottságok rendezvényein is erőteljesen jelen volt. A Howard-kormányzat számára mára – a kormányzás második ciklusában – az őslakosokkal való kibékülés elsődlegessé vált. 2001. január 1-re – az államszövetség évfordulójára – egy olyan



A konferencia helyszíne – Scene of the conference

nyilatkozattal akarnak kiállni, mely kimondja, hogy az őslakosok az első ausztrálok. Továbbá el akarják ismertetni, hogy az őslakosok és a szigetlakók megőrzésére érdemes, egyedülálló kultúrával rendelkeznek. E célok eléréséhez kedvező feltételeket teremt, hogy 2000-ben Sydneyben rendezik meg az olimpiát, és a miniszterelnök „egységes Ausztrália”-val akar megjelenni a világ sportolói, hivatalos személyei, a látogatók és a televízió nézők százmilliói előtt.

A plenáris előadások közül Mutumba Mainga Bull-é megmutatta, hogy Afrika országában a múzeumok nemcsak a kulturális örökséget őrzik meg, hanem a közösséget is. Hangsúlyozta, hogy éppen ezért pl. Zambiában támogatottságuk is nagy. Marian Pastor Roces Manilából, a Fülöpszigetéről egy igen kifinomult múzeumfilozófiával ismertetett meg, mely a gyűjteménybe helyezett tárgy jelentésének sokféleségére hívta fel a figyelmet.

Emmanuel Laserhrou Új-Kaledóniából az ősi kultúrák sokszínűségének megőrzéséről szövegezett és arról, hogy a múzeumnak milyen együttműködést kell kialakítania ezek képviselőivel és örököseivel.

Antoni Nicolau Spanyolországból a konferencia második, nem hivatalos fő témájához adott nyitó gondolatokat „Globalizáció és a városi társadalom: múzeumok az identitás és a sokszínűség között” című előadásában.

A plenáris előadások sorát Richard West, korunk egyik legnagyobb muzeológus személyisége zárta. Ismertette azt a történetet, ahogyan az „Amerikai Indiánok Nemzeti Múzeuma” létrejött. A megnyitás gyorsítását kívánó állami akarattal szemben, a muzeológus két évet töltött azzal, hogy egyeztesse a múzeum mondanivalóját és annak formáját a képviselt népcsoportokkal. Őket bevonva hozott létre egy közmegegyezésen alapuló, példászerű múzeumot.

A közgyűlésen még két ragyogó előadás is elhangzott. Manus Brinkman főtitkár sok humorral, három nyelven elmondott beszámolója adatokban gazdag körkép volt a világ múzeumainak helyzetéről. Ezt Saroj Ghose leköszönő elnök beszéde egy elméleten, gyakorlaton, élettapasztalaton alapuló múzeumfilozófia volt, melyet átszórt a különleges indiai humor.

A közgyűlési választások eredményeként az ICOM új elnöke Jacques Perot (Franciaország) lett.

A konferencia ideje alatt három napig kereskedelmi kiállítás volt látható a Konferencia Központ épületében.

Ez inkább a megvalósított gyűjteményi adatbázisok és az ajánlott adatbázis-kezelő és -létrehozó cégek bemutatkozása volt, mint installáció, vitrinek és világítótestek kínálata. Az ICOM maga is szerepelt a kiállításon adatbázisaival, melyektől tucatnyi terminálon lehetett kérdezni.

Számos olyan program is lezajlott, amely nem szerepelt a hivatalos programban. A népes holland delegáció egy ragyogóan szervezett délutánon mutatta be az ország múzeumait és kulturálisan sokszínű társadalmát. Marie Christine van der Sman, a Holland ICOM Bizottság Melbourne-ben beiktatott elnöke bemutatta, hogyan gazdagítják Hollandia kultúráját azok a szokások és ismeretek, melyeket a bevándorlók hoznak.

A regionális szervezetek közül az ICOM Europe új vezetősége egy konkrét programot vázolt, elsősorban az együttműködésről az európai szervezetekkel és más nemzetközi kulturális szervezetekkel. A rengeteg program és egybeszésük előadásainkkal eredményezte, hogy a magyar delegációból sajnos senki sem tudott eljutni a „Turizmus és a kulturális örökség” és a „Múzeumok és a nők” című ülésekre.

A résztvevők ezúton mondanak köszönetet az ICOM Magyar Bizottságának a részvétel és az utazás költségeinek átvállalásáért. ■

Az ICOM 19. Közgyűlése – Határozatok

1. SZ. HATÁROZAT: A MÚZEUMOK ÉS A KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉG

ELISMERVE az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának* (1948) folytatólagos jelentőségét, MEGEMLÍTVE a múzeumok és más örökségi forrásokkal foglalkozó intézmények növekvő elkötelezettségét világszerte a multikulturális szempontokhoz, FELIDÉZVE az ICOM Közgyűlések különböző kultúra- és közösségfejlesztésre vonatkozó határozatait, FIGYELEMBE VÉVE a világ különböző részein folyamatosan létező azon tendenciákat, amelyek a nem megfelelő kulturális megértésből származnak, KIJELENTI ELKÖTELEZETTSÉGÉT az emberiség kulturális jogainak hirdetéséhez az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában* megfogalmazott értékek megerősítésével, a *Nyilatkozat* megszületésének 50. évfordulója alkalmából, az Egyesült Nemzetek *A világ bennszülött lakosságának jogairól szóló nyilatkozattervének* támogatásához, a múzeumok – mint a jelentős örökségi értékeket a kultúrák közötti párbeszéd által minden embernek hirdető helyszínek – fejlesztéséhez, az ICOM részvételéhez minden olyan szempontoz, vívmányhoz és tervhez, amely a kulturális sokszínűséggel valamint a helyi, helyközi és nemzetközi bizottsági találkozók békéjével és harmóniájával foglalkozik.

2. SZ. HATÁROZAT: A MÚZEUMOK ÉS AZ ÖRÖKSÉGHEZ KAPCSOLÓDÓ TURIZMUS

FELIDÉZVE az ICOM 12. Közgyűlésének (Moszkva, Oroszország, volt Szovjetunió, 1977) 2. sz. *A múzeumok és a nemzetközi turizmus* c. határozatát, TEKINTETBE VÉVE a turizmusnak mint a világ leghatalmasabb iparának ugrásszerű megnövekedését, TUDATÁBAN LÉVE annak, hogy a turizmus lehetőségeket nyújt az örökség forrásainak restaurálásához és reklámozásához, FIGYELEMBE VÉVE a turizmus növekedésének hatását mind a kézzel fogható, mind az eszmei kulturális örökségi forrásokra, TUDOMÁSUL VÉVE az Egyesült Nemzetek *Nyilatkozattervét a világon élő bennszülött lakosság jogairól* valamint az Egyesült Nemzetek *Nyilatkozattervét a nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó személyek jogairól*, ARRA ÖSZTÖNZI az ICOM-OT, hogy folytassa a párbeszédet egy olyan politikai álláspont kidolgozásában, amely fenntartható, sokoldalú megközelítést tartalmaz az örökségi turizmus irányában, hogy együtt működjön az UNESCO, az UNDP, az ICCROM, az ICROM és más ilyen jellegű szervezetekkel, hogy felállítson normákat az örökség megőrzéséhez a turizmus fejlődésével összhangban, és megerősítse a vendéglátó közösség előnyeit.

3. SZ. HATÁROZAT: HELYI MÚZEUM FEJLESZTÉS

MEGJEGYZVE a Kultúra és Fejlődés Világbizott-

ság *Kreatív sokszínűség* c. legutóbbi jelentését, FIGYELEMBE VÉVE a *Kultúrpolitika a fejlődésért* című nemzetközi konferencia (Stockholm, Svédország, 1998. márc.-ápr.) eredményeit, valamint a Világbank *A kultúra megértése a fenntartható fejlesztésben: beruházás a kulturális és természeti javakba* című konferenciájának (Washington, D. C., USA, 1998. szeptember) eredményeit, ELISMERVE a kultúra fejlődésben játszott szerepének egyetemes megértését, amely az ICOM-nak a legutóbbi Afrika, Latin-Amerika és a Karib-szigetek közötti kulturális cseréről szerzett tapasztalataira épül, valamint a Csendes-óceáni Szigetek Múzeumi Szövetségének alapszabályára, ÖSZTÖNZI az ICOM-OT, hogy elősegítse a helyi csoportok és szervezetek fejlesztését, hogy demonstrálják a múzeumok és kulturális központok fejlesztésének felismert szükségességét, a következő módokon: kerekasztal-megbeszélések és találkozók összehívásával; az ICOM Nemzetközi Bizottságának és Helyi Szervezeteinek segítségével; a Nemzetközi Bizottságok ösztönzésével; hogy éves gyűléseiket olyan területen tartsák, ahol eddig még nem találkoztak; az UNESCO-tól, a Világbanktól, az UNDP-től és más szervezetektől kért támogatással a múzeumi és közösségi kulturális fejlődést tanulmányozó célprogramok indításához.

4. SZ. HATÁROZAT: A KULTURÁLIS JAVAKKAL VALÓ TILTOTT KERESKEDELEM ELLENI MOZGALOM MEGERŐSÍTÉSE

FELIDÉZVE a 14. ICOM Közgyűlés (London, Nagy-Britannia, 1983) által elfogadott *A kulturális javakkal való tiltott kereskedelem* című 4. sz. határozatát, TEKINTETBE VÉVE a világszerte tapasztalt komoly veszteségeket, amelyeket a tiltott kereskedelem okozott az örökség forrásaiban, MEGJEGYZVE, hogy csak igen kis számú állam írta alá és ratifikálta az UNIDROIT megállapodást az elrabolt, illetve illegálisan exportált kulturális javakról (1995), és hogy az örökség védelmére vonatkozó nemzeti törvények javításra szorulnak, FELHÍVJA a világ összes múzeumát, hogy fogjanak össze nemzeti szinten, az UNIDROIT megállapodás elfogadására és végrehajtására, hogy javítsák és aktualizálják az örökség forrásait védő nemzeti törvényeket.

5. SZ. HATÁROZAT: A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME FEGYVERES KONFLIKTUS IDEJÉN ÉS UTÁN
FELIDÉZVE az ICOM 18. Közgyűlésének (Stavanger, Norvégia, 1995) 2. sz. határozatát, TUDATÁBAN ANNAK, hogy 1999. márciusában diplomáciai konferenciát tartanak Amszterdamban (Hollandia), hogy előkészítsék a *Há-gai Egyezmény: Megállapodás a kulturális va-*

gyon védelméről fegyveres konfliktus idején (1954) *Második Protokolljának* végleges szövegét, TUDVA, hogy a szövegtervezet javítani fogja a kulturális örökség védelmét, valamint fel fogja ismerni és elő fogja segíteni a „Blue Shield” Nemzetközi Bizottságának munkáját, ÖSZTÖNZI a múzeumi közösség minden tagját, hogy aktívan vegyenek részt a Második Protokollra vonatkozó nemzeti politika kidolgozásában, és győzzék meg saját tagállamukat, hogy vegyen részt ezekben a munkálatokban, hogy együttműködjön azzal a nemzeti munkacsoporttal, amelyik az Örökség, múzeumok és muzeológia a szociális, kulturális és környezeti átmenetért című UNESCO projekttel foglalkozik, segítve a múzeumok szakmai fejlesztését a fejlődő demokratikus országokban.

6. SZ. HATÁROZAT: AZ EGYETEMES ÉRDEKLŐDÉSSEL BÍRÓ MOZGATHATÓ ÉS NEM MOZGATHATÓ KULTURÁLIS VAGYON VÉDELME HOZOTT MEGÁLLAPODÁS ÉRDEKÉBEN

TEKINTETBE VÉVE az ICOM 13. Közgyűlésének (Mexico City, Mexikó, 1980) *A múzeumok és a Világörökség* című 1. sz. határozatát, a 15. ICOM Közgyűlés (Buenos Aires, Argentína, 1986) *Kulturális örökségünk jövője: veszélyt jelző felhívás* című 2. sz. határozatát, valamint az ICOM 18. Közgyűlésének (Stavanger, Norvégia, 1995) *A kulturális örökség védelme fegyveres konfliktus idején* című 2. sz. határozatát, TEKINTVE az ICOM és az UNESCO által szervezett műhelymunkák javaslatait a kulturális örökség védelmére vonatkozóan, különösen a Bamako műhelynek (Mali, 1994 október) a kulturális vagyonnal való tiltott kereskedelemre vonatkozó javaslatait, TUDOMÁSUL VÉVE az utóbbi hét évben a Mozgatható Vagyon *ad hoc* ICOM-Bizottság vonatkozó munkájának fontosságát, és követve a Végrehajtó Tanács és a Tanácsadó Bizottság 1997. decemberi előterjesztését, FELHÍVJA az ICOM-OT, hogy vonja be tevékenységébe ezen feladat végrehajtását és rögzítse azt három éves programjában, valamint ERŐSEN JAVASOLJA az UNESCO-nak, hogy tekintse elsődlegesnek programjában az *Egyetemes érdeklődéssel bíró mozgatható és nem mozgatható kulturális értékek védelméről* szóló egyezmény előkészítéséhez szükséges megvalósíthatósági tanulmányokat, NYOMATÉKOSAN KÉRI a különböző nemzeti és nemzetközi szervezeteket, beleértve az Európa Tanácsot és a Világbankot, hogy vegyenek részt a kulturális vagyon védelméről és elősegítéséről szóló program kifejlesztésében. ■

Fordította: Jaksa Éva

Az ICOFOM (Nemzetközi Muzeológiai Bizottság) 1998. évi Melbourne-i konferenciájáról

Bezzeg Mária

A mára már csaknem 1400 tagot számláló, a muzeológia elméleti kérdéseivel foglalkozó bizottság – kapcsolódva az ICOM kongresszus fő témájához – *Muzeológia és globalizáció* címmel rendezett szimpóziumot. Bizottságunk hagyományainak megfelelően az előadásokat tartalmazó kötet már a konferencia előtt megjelent (ICOFOM Study Series No. 29.) és előzetesen megkapta az ICOFOM konferenciájára jelentkező valamennyi résztvevő, valamint az ICOM vezetői. A tizenhét szerző munkája *Linda Young* szerkesztésében, a Canberra-i Egyetem kiadásában jelent meg.

Melbourne-ben az alábbi négy ülészakon tárgyaltuk a fenti témát: 1. Globalizáció, kultúra és muzeológia: a fogalmak és az elméletek tisztázása; 2. Globalizáció és lokalizáció: a múzeu-

mok szerepe; 3. A globalizálódott múzeumi gyakorlat: a kiállítások; 4. A globalizálódott kommunikáció a múzeumokban és a múzeumok között.

A konferencia fontos része volt a vendéglátók bemutatkozása. *A múzeumok, muzeológia és az örökség Ausztráliában és a Csendes-óceán térségében* címmel kaptunk áttekintést az első nap délelőttjén Ausztrália, Új-Zéland, Pápua Új-Guinea, valamint a csendes-óceáni szigetvilág múzeumairól.

Közös ülészakunk volt az ICTOP-pal (a Szakemberképzés Nemzetközi Bizottsága) *Terminusok és fogalmak a múzeumi képzésben* címmel. Az ICMAH (Régészeti és Történelmi Nemzetközi Bizottság), az ICME (Néprajzi Nemzetközi Bizottság) és a MINOM (Nemzetközi Mozgalom az

Új Muzeológiáért), valamint a mi bizottságunk is rendezett egy közös ülészakot *Muzeológia és különbözőség (változatosság)* címmel.

A szabályoknak megfelelően az ICOFOM-ban is lezajlott a három évente esedékes választás. *Az új elnök a brazil Tereza Cristina Scheiner lett.* A tizenkét tagú *elnökségbe e sorok íróját is beválasztották.* Korábbi elnökünk, a svájci *Martin R. Schärer* pedig bekerült az ICOM Végrehajtó Testületébe (Executive Council).

Néhány szót a jövőre vonatkozó tervekről: az ICOFOM jövőre Brno-ban rendez meg éves konferenciáját *Muzeológia és filozófia* címmel, 2000-ben Nyugat-Afrikában, Burkina Faso-ban, 2001-ben pedig az ICOM kongresszus helyszínén, Barcelonában kerül megrendezésre az éves találkozó.

A konferencia sikeres megrendezéséért rendkívül sokat tett *Don McMichael* és *Linda Young*.

E beszámoló készítőjének a konferencián való részvételét az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága, valamint a Honvédelmi Minisztérium támogatta. ■

Az AVICOM (Audiovizuális és Új Technológiákkal Foglalkozó Munkabizottság) tanácskozásáról

Tari János

„A kultúra mint élmény – a technológia használata a kulturális sokszínűség megismerésében” címmel tartott konferencián az előadások mellett látogatásokat tettünk Melbourne vezető új múzeumi technológiáit alkalmazó cégeinél és kutatóhelyein. Bemutatásra került több CD-ROM az alábbi témakörökben: Ausztrália CD-n; Ausztráliai őslakosság enciklopédiája; Iránytű Ausztrália sokszínű világához.

Megismerkedhettünk online adatbázisokkal, amelyek a tárgynyilvántartásoktól a multimédia- és filmarchívum-kezelő programokig sok újfajta technológiát tártak fel. Az egyetemi oktatásban és a múzeumi használatban alkalmazott sztereo, magas felbontású, 3 dimenziós digitális képi alkalmazások és multimédia kutatási programok ismertetése mellett bemutatásra került többek

között *„A kulturális örökség bemutatása Thaiföldön és Ausztráliában a virtuális valóság technikák alkalmazásával”* című program. A közvetlen videó-demonstrációs rendszerek és a merevlemezen tárolható videó-információs rendszer lehetőségeinek ismertetése mellett részt vehettünk a Melbourne-i Nemzeti Galéria és az Előadóművészeti Múzeum képdigitalizáló programjának bemutatásán, valamint a Bejárólási Múzeum új, most megnyílt kiállításán, ahol a videótól a számítógépig a multimédia összes audiovizuális lehetőségeit alkalmazták.

Újonnan megválasztott alelnökként vettem részt az AVICOM és a CIDOC közös megbeszélésén, ahol a multimédia programok és a számítógépes nyilvántartás módszereinek és lehetőségeinek egyeztetését kezdtük el.

Az AVICOM ezévből szintén új vezetőséget 1998–2001 közötti időszakra: Elnök: *Humbert, Jean Marcel* – Tengerészeti Múzeum, Párizs (Franciaország); Alelnökök: *Blanchette, Manon* – Modern Művészeti Múzeum, Montreal (Kanada), *Makela, Asko* – Fotográfiai Múzeum, Helsinki (Finnország), *Tari János* – Néprajzi Múzeum, Budapest (Magyarország); Főtitkár: *Done, Stephen* – Futball Múzeum, Liverpool (Nagy-Britannia).

Kinntartózkodásom ideje alatt a magyar ICOM delegáció részére interjú sorozatot szerveztem az ABS rádió melbourne-i magyar adásában, amely négy héten keresztül került sugárzásra, valamint a Magyar Házban látogatást és előadást szerveztünk Barna Szilárd barátunk közreműködésével. Videófelvételeket és interjúkat készítettem az ausztráliai magyar közösség, valamint az újonnan megalakult Melbourne-i Magyar Televízió Szövetség néhány tagjával. Videófelvételeket kaptam munkájukról és cserébe filmeket adtam a Néprajzi Múzeumot bemutató programok közül. A Néprajzi Múzeum könyvtárát antropológiai könyvekkel, multimédia gyűjteményét CD-ROM-okkal és videófilmekkel gazdagíthattam az ICOM konferenciára történő kiutazásom eredményeként. ■

Beszámoló az ICTOP üléséről

Balázs György

Az ICTOP (Szakmai és Továbbképzési Bizottság) célja, hogy támogassa és elősegítse a megfelelő színvonalú oktatást és képzést a múzeumokban

foglalkoztatottak számára egész pályájuk során, beleértve azokat az egyetemi hallgatókat, akik a múzeumi foglalkoztatásukat megelőzően mun-

kát vállalnak ezen intézményekben. Az oktatás és szakmai fejlesztés olyan téma, amely minden ICOM nemzetközi bizottságot érint, és az ICTOP irányelve az, hogy szoros kapcsolatot tartson velük. Közös értekezletet rendezett az utóbbi időben az ICOM Bizottsági, Restaurálási és Muzeológiai bizottságaival.

Az ICTOP tagság főbb elnökei a következők:

1. Évente kétszer kiadott ICTOP-hírlevél;
2. Évente több témakörben megtartott értekezletek, amelyek mind a képzéshez és a szakmai fejlődéshez kapcsolódnak;
3. Éves értekezlet-beszámoló;
4. ICTOP-projektekben való részvétel lehetősége;
5. Informális kapcsolatépítés;
6. Hozzáférés az Interneten az ICTOP-információkhoz.

Az ICTOP szorgalmazta a „Szakmai múzeumi képzés általános tantervének” kiadását, most készíti a „Múzeumi oktató programok színvonalát és etikáját” c. kiadványát, kiadja a „Múzeumi

oktató programok szelektív listáját”.

Az ICTOP projektjei:

- az oktatók képzése;
- az ICTOP alapküldetvények megvalósítási stratégiái;
- múzeummal kapcsolatos oktatási kurzusok eredményességének kutatása;
- serkenti az oktatóprogramok közötti kooperációt (twin program);
- együttműködés egyéb ICOM-tagszervezetekkel.

Az ICOM-konferenciához kapcsolódó ülés előadásai a múzeumi szakemberképzés és a kulturális sokrétűség, tolerancia témakörét ölelték

fel. A legérdekesebb előadások a „Konzerválás és képzés”, valamint „A múzeumvezetők képzése” témakörökben hangzottak el. Utóbbiak között a múzeumigazgatók, -vezetők új évezredre való felkészítéséről, képzéséről szóló angol felmérés eredményei voltak igen tanulságosak.

Az előadásoknak az ad különös jelentőséget, hogy a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma éppen most készül a múzeumok, könyvtárak, levéltárak, műemlékvédelmi, régészeti intézmények stb. szakembereinek kötelező, szervezett szakmai továbbképzésére vonatkozó rendelet kiadására. ■

ICOM/CIMUSET '98

Vámos Éva

A CIMUSET a műszaki és természettudományi múzeumok bizottsága az ICOM-on belül. Az ülés programja tartalmazta a konferencia fő témájához alkalmazkodott és a kulturális sokféleséget mutatta be a múzeumokban illetve a múzeumok kapcsolatát a sokféle kultúrájú környezettel. A szekció működése során húsz előadás hangzott el. Az előadások fele eltért a témától, és hatalmas új múzeumépítkezéseket mutatott be. Ilyen volt *Li Xiangyi* előadása Kínából, *Johanne Landry* előadása Thaiföldről. A bizottság lekö-

szönő elnöke, *Patric Greene* egy kormányzati felmérés alapján ismertette, hogy Nagy Britanniában a múzeum az a kulturális forma, amely iránt a legtöbb társadalmi réteg – több mint a sport iránt – érdeklődik. Éppen ezért a kiállításokat tagolni kell. Nem lehet minden kiállítást az egész közönségnek szánni.

Vendéglátónk, *David Demant* az ausztráliai műszaki múzeumok filozófiáját ismertette. Szerintük a technika megértésében nem számít kor, a nem, a nemzetiség, csakis a hozzáállás. A fiatalokat meg kell nyerni a technika szeretetének. *Michael Dauskardt* az évezred végi múzeumok új filozófiáját tárta elénk, mely szerint a műszaki múzeum nem csak a múltat mutatja be, de távlatokat nyit a jövő várható fejlődésére is. *Juan Jose Sallaber* (Argentínából) régi technikák modern

felhasználására hozott példákat, *P. K. Bhaumik* az indiai technikatörténet széles ívét rajzolta fel.

Az ülészaknak két magyar előadója volt. *Vámos Éva* az Országos Műszaki Múzeum gyűjteményeit elemezte származási hely és a tárgyak kora szerint. Ebből világosan kitűnt, hogy a magyar iparnak korszakonként milyen kapcsolatrendszere volt és honnan vásároltuk azokat a gépeket, műszereket, melyeket hazánkban nem gyártottak. Néhány korszakból, bizonyos gyűjteményekben több a „külföldi” tárgy mint a magyar. *Vida Mária* a magyarországi műemlék patikákról és patikamúzeumokról tartott video vetítéses előadást.

Az ülészak délelőttjein ipari műemlékeket és múzeumokat látogatott a bizottság. ■

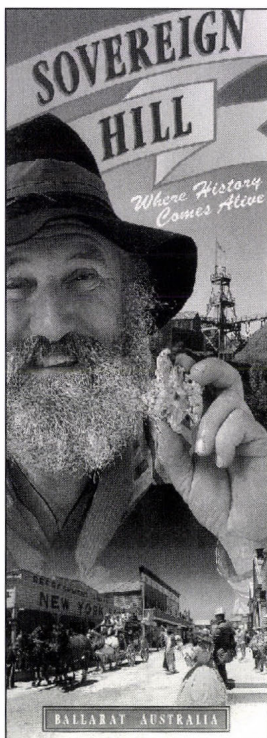
Tanulmányi kirándulások az ICOM konferencia idején

Páll István

A kötött és valamennyi résztvevő számára nyitott (és erkölcsi kötelezettségként végig is ült) plenáris üléseken kívül az ICOM tagszervezeteinek ülései kötötték le a nagy számú delegátus legnagyobb idejét. Volt azonban néhány olyan tagszervezet (köztük a mienk is, az Európai Szabadtéri Múzeumok Szervezete), amelyek nem a közgyűlés idején, hanem más időpontban tartja szokásos összejöveteleit. Ez bizonyos plusz szabadidőt biztosított számunkra, amit a környék megismerésére fordíthattunk.

A Melbourne-től jó száz km-re nyugatra fekvő *Ballarat*-ban található a legközelebbi olyan múzeum (a *Sovereign Hill*), amely a mi szabadtéri múzeumainkhoz hasonló intézményként egy múlt századi aranyásós-városkát mutat be középületeivel, bányájával együtt. A lakóépületek sorában az aranyásók vászonkunyhóitól kezdve

a földkunyhókon keresztül a házakig (rekonstrukcióban) minden típust bemutatnak, sőt 5 dollár befizetése ellenében még aranymosáshoz való jogot is szerezhetnek a látogatók, és a munkát azon nyomban meg is kezdenek. A westernfilmekből ismert, múlt századi amerikai vadnyugati városkákhoz hasonlítható Ballarat – bár nem az európai szabadtéri múzeumok által



képviselet értékeket közvetíti – érdekes összehasonlításként szolgált valamennyiünk számára.

Még két másik kirándulás is belefért életünkbe: Victoria állam természeti értékeibe pillanthatunk bele egy egynapos, déli irányú autóbusszos kiránduláson, mely a *Great Ocean Road* egy részén, mintegy 150 km-en tette lehetővé az óceán partvidéke csodálatos képződményeinek felkeresését. A vízből kimagasló sziklaképződmények – mint a *12 apostol* vagy a *London bridge* – felejthetetlen élményt nyújtottak. A konferencia szervezői által kínált másik kirándulás a Melbourne-től délkeletre fekvő természetvédelmi területek növény- és állatvilágába engedett felületes bepillantást. A *Dandenong Nemzeti Park* hatalmas eukaliptuszfái között kanyargó kisvasúton, a „Puffing Billy”-n való zótykölődés után a *Phillip Island* koalarezervátuma és esti pingvinshow-ja igazi kuriózumoknak számítottak.

Summa summarum: egy tökéletesen más világ apró szeleteibe sikerült bepillantanunk három (tanulmányi) kirándulásunkon. ■

Könyv- és folyóiratszemle

László Mravik: The „Sacco di Budapest” and Depredation of Hungary 1938–1949

Az 1992. november 11-én Budapesten aláírt magyar-orosz restitúciós egyezmény preambulumban a következőt olvashatjuk: „Magyarország és Oroszország II. világháborús kulturális veszteségeinek összegyűjtése, vizsgálata, ellenőrzése, rendszerezése és leltárba vétele igen nagy volumenű és bonyolult feladat”. Ezt a megállapítást igazolja az ez év nyarán megjelent kötet, amely a Magyarországról elhurcolt műtárgyak leltárából első alkalommal tesz közzé egy több mint ezer tételből álló reprezentatív válogatást.

Hivatalosan több mint öt éve, 1993-ban indult meg Magyarországon az un. restitúciós kutatás. A fentemlített magyar-orosz egyezmény következtében a magyar kormány 1993. május 19-én létrehozta a Kulturális Javak Visszaszolgáltatásának Bizottságát, és rendelkezett arról, hogy a bizottság tevékenységének pénzügyi fedezetét a költségvetés tartalmazza.

El kell mondanunk, hogy két évvel ezt megelőzően a magyar kormány váratlanul szembesült a restitúció problémájával és az ezzel kapcsolatos feladatokkal. Ez 1991 tavaszán történt, amikor az orosz és az amerikai sajtóban megjelent cikkek beszámoltak arról, hogy a Szovjetunió múzeumaiban titokban a második világháborúban elrabolt műkincsek millióit őrzik.

Szerencsére, volt egy kutató, aki akkor már hosszú ideje a magyar műgyűjtemények történetével foglalkozott, és rövid időn belül le tudott tenni az asztalra egy több ezer tételes jegyzéket a II. világháború során eltűnt műtárgyakról. Így ezt a Mravik László művészettörténész által elkészített igénylistát adta át Magyarországra 1991-ben a Szovjetunióknak, majd megismételve ezt 1992-ben Oroszországnak és más utódállamoknak.

Mravik László „saját jogán” lett a Kulturális Javak Visszaszolgáltatásának Bizottsága tagja, a legtöbb tag ugyanis hivatalból, intézménye képviselőjében vesz részt a munkában: minisztériumi és intézményi vezetők. A bizottság elnöke a mindenkor kulturális miniszter. Mravik László vezetésével alakult meg az évek során két fiatal művészettörténéssel kibővült „kutató csoport”, és Mravik László munkahelyén, a Magyar Nemzeti Galériában kapott helyet a restitúciós adatbázis.

A kutatás eredményeképpen kiderült, hogy több százezerre tehető a Magyarországról el-

tűnt kulturális javak száma. Minthogy az elhurcolt műtárgyak legnagyobb része magántulajdonban volt, különösen nagy nehézséget okoz a kutatók számára a műtárgyak beazonosítása, a bizonyító erejű dokumentumok felkutatása. Csak kevés magángyűjteményről létezett ugyanis publikált, vagy hozzáférhető szakszerű leírás, leltár. Az eltűnt műtárgyállomány rekonstrukciója töredékes, ezer felé szóródott, fél évszázada feldolgozatlanul szunyogó dokumentumokból valóban heroikus vállalkozás. Mravik László említi, hogy mely nagy irategyűjtésekből lehetett begyűjteni az adatok nagy részét, mint például a zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavételére és megőrzésére létrejött kormánybiztosságnak, a köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások miniszteri biztosságának, vagy a veszélyeztetett magángyűjtemények miniszteri biztosságának iratai. Az innen nyert adatok azonban legtöbbször önmagukban nem elégségesek, a szerző szerint leginkább a pénzintézetekben őrzött dokumentumok hiányoznak a visszakövetelendő javak hitelt érdemlő azonosításához.

A kulturális tárca a fentiek ellenére évek óta szorgalmazta a kutatás eredményeinek közzétételét, melyet a kutatók az eredmények elégtelenségére hivatkozva rendre igyekeztek elhárítani. Az adatok nyilvánosságra hozatala azért fontos, mert szép számmal kezdtek feltűnedezni a nemzetközi „szürke” piacon a II. világháború során eltűnt műtárgyak, ezért a legtöbb érintett ország kiadta, vagy elkezdte kiadni keresett műtárgyai jegyzékét. Ezek a kiadványok a kutatást illetően sokszor provizórikus jellegűek, a kutatók közlik, hogy nem áll mindig rendelkezésükre kellő adat. Kompromisszum eredményeképpen végül megszületett az első magyar restitúciós kiadvány, amely a legjelentősebb és legjobban dokumentált gyűjteményekről mutat be előzetes válogatást egy sokkal nagyobb volumenűre tervezett kiadvány-sorozatból. Valójában ezt a kiadványt időben megelőzi a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárából származó könyvek katalógusa. Ezeket a könyveket a nyizsnij-novgorodi könyvtárban azonosították be a magyar és orosz könyvtáros szakemberek. A kötetet a moszkvai idegennyelvű könyvtár adta ki ez év tavaszán.

A „Sacco di Budapest” hatalmas munka,



válogatást közöl a legfontosabb korabeli dokumentumokból (27 darab), 57 gyűjteményt ismertet és több mint ezer műtárgyról közöl adatokat bőszes illusztráció kíséretében. A kötet előszavát is Mravik László írta, kutatásai alapján ismerteti a magyarországi zsidók műtárgyainak begyűjtését, a magyarországi német, majd szovjet műkincsrablásokat. Beszámol az általa vezetett kutatásról, a kutatás nehézségeiről. Stílusa, legyen az az előszó, vagy a műgyűjtemények történetét ismertető szövegrészek, egyaránt szenvedélyes, és a legkevésbé sem „sine ira et studio”.

A kötetben felsorolt műtárgyak nagy része valószínűleg a mai Oroszország területén található. A legértékesebb műveket, a moszkvai Grabar Intézetben lévő 150 festményt és szobrot a magyar szakemberek az elmúlt években a helyszínen azonosították. Államilag szervezett műkincsrablást a német és az orosz hadsereg végzett a háború alatt, a legszervezettebb és legeredményesebb restitúciót pedig az amerikai hadsereg hajtotta végre közvetlenül a háborút követő években. A zsákmányolás, illetve a restitúció „melléktermékeként” a hadseregek tisztjei, katonái vagy más magánszemélyek egyénileg is megszerkeztek műtárgyakat, amely magánakciók következtében is kerültek szép számmal háború alatt vagy azután kulturális javak más országokba.

A magyar restitúciós bizottság feladata a más országokba került műtárgyak felkutatására és visszakövetelésére is vonatkozik, ezáltal a magyar kutatás ezekre a tárgyakra is kiterjedt. Ilyen műveket a „Sacco di Budapest” c. kötetben is találhatunk. Giorgio Vasari: A kánai mennyegző c. festménye, amely a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből tűnt el a háború éveiben, a hatvanas években Kanadában bukkant fel, ma is a Montreali Szépművészeti Múzeumban van. A szerző egy olyan Courbet ké-

pet is szerepelt a katalógusban, amely a Szépművészeti Múzeum szabályos engedélyével került ki Párizsba a Hatvany gyűjteményből, ma a Musée d'Orsay-ban látható.

Elismerésre méltó a kötet gazdag illusztrációs anyaga, tekintetbe véve, hogy jóformán csak ötven évnél korábbi források álltak a kutatók rendelkezésére. Felbecsülhetetlen jelentősége van számunkra az Iparművészeti Mú-

zeum adattárában őrzött fotóanyagoknak. Van azonban a könyvben friss felvételek is. A Kornfeld gyűjteményből származó faszobrokról már a moszkvai Grabar Intézetben is készült felvételek 1996-ban.

A kötet angol nyelven jelent meg 1700 példányban a Magyar Nemzeti Galéria kiadásában, a kulturális tárca költségén. Könyvadásforgalomba nem kerül, múzeumok, aukci-

ós házak, más országok kulturális minisztériumai és restitúciós szakemberek kapják meg. Egy-egy jelentős nemzetközi restitúciós konferencián is szétosztásra kerül.

Ajánlom a kötetet a magyar muzeológusoknak, levéltárosoknak és könyvtárosoknak. Ezt a történetet ugyanis csak velük együtt lehet befejezni.

Mihály Mária

A képzőművészet vadvirágai

Megjelent Bánszky Pál 100 népművészeti és naiv szemléletű alkotót bemutató könyve

Általános, közkeletű kifejezés az örömmel üdvözölt könyvek bemutatása alkalmával a „hézgapótló” jelző. Bánszky Pál naiv művészetről és művészekről megjelent könyve azonban nem pusztán hézgapótló, mert hatalmas űrt, hatalmas hiányt tölt be. Mindezzel valójában csak akkor szembesülünk, amikor ezt az anyagában értékes, nyomtatásban és formájában mintaszerűen szép kiadványt kézbe vesszük.

Bánszky Pál minden irányban nyitott, koncepcióktól mentes összefoglaló tanulmánya az olvasó számára világossá teszi, hogy a népművészet – mint a nép kollektív szellemi és anyagi tapasztalatainak összessége – mindig részt vett a kultúra alakításában, bármilyen nehezen nyomon követhető, bonyolult és változékony is szerepe. Mert a népművészeti kultúra örökké élő realitás, függetlenül attól, hogy látható-e számunkra vagy láthatatlan, tudatában vagyunk-e, vagy sem. Nem tűnik el a ma életéből, mint gondolnánk, pusztán feloldódik benne. Egy másfajta időélményt, a kultúrának másfajta szerepét, akusztikáját jelenti.

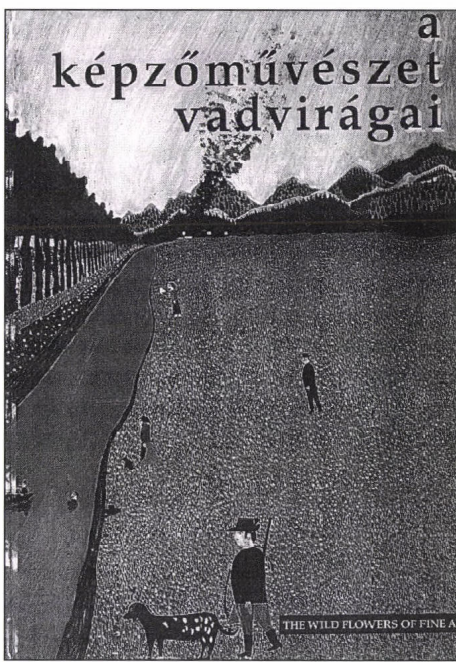
A szerző a magyar népművészet, iparművészet, a magyar képzőművészet és a naiv, népi szemléletű művészet közötti kölcsönhatások rendszerét is igyekszik kitapintani az előzmények, a források és a naiv művészet határainak vizsgálatával. A „távolabbi és közelebbi ősök felkutatása” során a XVIII. századtól tekint át a magyar népi művészet emléktanyáját, alapvető sajátosságait. Az előzménynek tekinthető figurális ábrázolásokat (az egyházi és a szakrális jellegű szoborfaragások, a korpuszok, a türelemművegek, a kiskun madonnák stb.) és a magyarországi provinciális kultúrát (a céllövöldék festményei és a körhinták lovainak készítése, a szentképek, az olajnyomatok, az óráképek, a falvédők, a céhzászlók, cégérek stb.) fontos forrásnak tartja a naiv művészet őseinek felkutatásában, hiszen ezek között olykor-olykor már „felcsillan az egyéniség, a személyes alkotójegyek fokozatos kibontakozása”.

A naiv művészet határainak felvázolása során a szerző azt vizsgálja, hogy vajon mi lehet az oka és a magyarázata annak, hogy földművesként, bányászként, borbélyként, mérnök-

ként vagy takarítónóként nyugdíjig eljutott emberek egyszer csak festeni és szobrászkodni kezdenek? A választ Németh László szavaival adja meg: „Az egyéniség, melyet a munka visszautasít kárpótlást keres... A naiv alkotók nincsenek alávetve nevelői-oktatói hatásoknak. Őstőneikre, velük született vizuális érzékenységre és tehetségükre hallgatva maguknak állítanak fel szabályokat. Mindenki a maga útját járva fegyvert kovácsol a formai képzettség hiányából is. ... A naiv festmények és szobrok funkciójukban és megjelenési módjukban még gyakran magukon hordják egy archaikus világkép, a kollektív emlékezet nyomait. Olykor a népművészethez kapcsolódó regionális vonásokon túl egyfajta egyetemes jellegű, földrajzilag egymástól távoli népek művészetének rokon vonásait ismerjük fel bennük.” (Bánszky Pál példaként említi Tőke Imre pásztor szoborfaragásait, melyek bár a dunántúli népművészeti hagyomány sajátos jegeit hordják magukon, mégis a szem és a száj formálásában rokonságot mutatnak a polinéz, illetve a néger plasztikával.)

Választ keres természetesen arra a kérdésre is, hogy vajon élő forrás-e még napjainkban Magyarországon a néphagyomány? A szerző tapasztalata az, hogy az utóbbi évtizedekben a szoborfaragók egyre tömegesebben jelentkeznek munkáikkal pl. a *Népi szobrászat* címet viselő országos pályázatokra. Ezeknek az alkotásoknak pedig döntő többsége tematikailag a néphagyományhoz kötődik.

Bánszky Pál kötete több, mint amit egy művészettörténeti összefoglaló munkától elvárhatunk. Több, mert tülmutat a szakmai értékeken és célokon, s igazán aktuális tanulságokkal is szolgál. A népinek leginkább szemléletmódját, világszemléletét tartja meghatározónak. A naiv, népi művészet hozzásegít bennünket egy nagyon nehéz művelet elvégzéséhez: ahhoz, hogy a csecsemő pillantásával tudjunk a világra nézni: „A naiv alkotó tevékenysége ... nem illeszkedik a történelmi összefüggésekbe. Számunkra nincs ideális modell, nem is minta, illetve klisé után dolgoznak. Szemléletük valójában hagyománytalan. A valóságot konvenciómentesen szemlélik. Érzése-



ikből indulnak ki és nem különböző előírásokból. Nem ismerik a kultúra előzményeit, nem tudják, hogy az elődök meddig jutottak, illetve, hogy ők hogyan készítették festményt, illetve szobrot. ... A hívők és az ártatlanok makacs szenvedélyével eggyé válnak azzal, amit festenek, vagy faragnak.” Mert ott, ahol a művészet pusztán „utánzás”, és nem közvetlen teremtés, ahol az ember nem önmagát „teremti”, ott a teremtés nem szabad tevékenység. Mert éppen ezzel az utánzó akarattal kevesebb, mint szabad, éppen ez rontja el az emberi teremtés kezdetét, az őszinte megnyílást vagy az őszinte befogadást.

A naiv, népi szemléletű művészet történeti és művészetelméleti bemutatása után a szerző 100 alkotó életrajzával, művészi oeuvre-jének rövid bemutatásával, irodalomjegyzékkel, az alkotók több mint 100 (színes reprodukcióban közölt) művén keresztül avatja be az olvasót, ezeknek a vizuálisan érzékeny, tehetséges embereknek a világába. Megvilágítja milyen érzésekből indulnak ki, és őstőneikre hagyatkozva – egy jó értelemben vett gátlásossággal és kifejező erővel – hogyan küzdik le az ismeretek hiányát, s hogyan válik ez az alkotói attitűd a személyiség autonóm vizuális önkifejezésévé.

(A szöveg párhuzamosan angol nyelvű fordításban is olvasható.)

A könyv megrendelhető a Magyar Naiv Művészek Múzeumában. (6000 Kecskemét, Gáspár A. u. 11.)

Kovács Zita

Interjú

Fűrészné Molnár Anikóval

Fűrészné Molnár Anikó (1948) az ELTE BTK történelem-újkori muzeológia szakán végzett 1972-ben. Első – és mindmáig egyetlen – munkahelye a Komárom-Esztergom megyei Múzeumok Igazgatósága. Egy évet tölt a tatai múzeumban, majd szülővárosába, Tatabányára helyezik. Az elmúlt huszonöt évben vezetése alatt fejlődik az 1971-ben alapított, akkor még aprócska gyűjteménycsoport tekintélyes, városi múzeummá, mely 1998-ban „Az Év Múzeuma, 1997” címet is elnyeri. 1990 és 1994 között, pályázat révén kinevezett megyei múzeumigazgató. Tudományos témaköre az életmód-kutatás és a fotótörténet.

– „Az Év Múzeuma” címmel egy kitüntető tábla is jár, felszerelték már?

– Hogyne, ott van a főbejárat mellett, nagyon büszkék vagyunk rá.

– És az egymillió forint, amit a kitüntetés mellett adtak, az merre található?

– Még a kasszában, november végéig kell ugyanis felhasználni, és mi szeretnénk nagyon megfontolni a sorsát. „Szegény múzeum” vagyunk, száz helye is lenne, de rangsorolni kell. Valószínűleg vásárolunk egy komolyabb számítógépet, hogy rákapcsolódhassunk az Internetre, az ipari skanzenbe pedig jó lenne valamilyen interaktív berendezés a kiállított gépek működésének bemutatásához. A maradékból egy tudományos konferencia anyagát jelentetjük meg.

– Rengeteg múzeum van Magyarországon, ehhez képest csak tíz érvényes dolgozat futott be az Év Múzeuma pályázatra. Mit gondol, ennyire kis összegnek számít múzeumi körökben az egymillió forint, vagy valami más van a háttérben?

– Szerintem az utóbbi. Biztos vagyok benne ugyanis, hogy mindenki alaposan mérlegeli a háta mögött álló évet, mielőtt egy ilyen megméretetésnek kiteszi magát. Alaposan számba kellett venni az eredményeket.

– Tegyük azt most mi is, hátha fény derül valami biztos receptre.

– Hosszú sora van annak, a pályázatunk több kilót nyomott, de azért álljanak itt a legfontosabb adatok. 1997-ben a városi önkormányzat igen jelentős (35 millió forintos) támogatásával átépült a múzeum és az így kétszeresére nőtt területen új állandó régészeti és helytörténeti kiállítást nyitottunk. Felújítottuk Bognár Lajos dél-amerikai gyűjtéséből származó állandó néprajzi kiállításunkat, üzemeltetjük az Iskolamúzeumot. Folyamatosan fejlesztjük a Szabadtéri Bányászati Múzeum–ipari skanzen létesítményeit az egykori XV. akna területén, ugyanott vannak kiállítva

Lois Viktor modern „hangszerszobrai”. Nyaranta nemzetközi szobrásztáborot szervezünk, a résztvevők egy-egy alkotása gyűjteményünket gyarapítja. Felépítettünk a skanzen területén egy tipikus bányászlakóházat, be is rendeztük, terveink szerint továbbiak követik majd. Egy év alatt különböző helyeken összesen tíz időszakos kiállításunk is megnyílt. Mindezek tetejébe évente rendezünk valamilyen tudományos konferenciát és az előadások nyomtatott formában is megjelennek. Kiadunk továbbá egy honismereti újságot is gyerekeknek, elkészült jó néhány kiállítási katalógus, és még sorolhatnám... Mindehhez vagyunk tizenöt, a teremőröket is számolva.

– Mégis, hogyan csinálják?

– Ha kell, én is beállok vitrinüveget pucolni. Ezt még az elején, amikor csak ketten voltunk egy adminisztrátorral, így vezettük be. Itt nincsenek szent és sérthetetlen falak munkakör és munkakör között. Emellett azt hiszem, hogy nálunk kitűnő a légkör, őszinte és baráti, itt mindenkinél szívügye a múzeum.

– Sejthető volt, hogy nem holmi extra fizetések vannak a háttérben. Aprópó pénz, tavaly tizenkét millió forint támogatást szedett össze. Van valamilyen „trükkje”?

– Voltak először is a pályázatok, azokon 3,7 milliót nyertünk. A város, annak ellenére, hogy megyei fenntartású intézmény vagyunk, több mint 5,8 milliót adott. Nyilvánvaló, hogy ez már elsősorban a kapcsolatoknak köszönhető. Nézze, én itt születtem, huszonöt éve dolgozom egy helyben, engem ebben a városban mindenki ismer és én is ismerem mindenkit. Ez nagyon sokat számít, mint ahogy a kapcsolatteremtő képesség is. Főként ez utóbbinak köszönhető a szponzorok támogatása, tőlük készpénzben majd két és fél millió forintot kaptunk, amihez hozzá kell még számítani a rengeteg nem pénzbeli juttatást.

– Manapság minden múzeumigazgató szponzorokról álmodik, meg arról, hogy miként lehetne a szívüket meglágyítani...

– Mi nem rontunk ajtóstul a házba. Általában írok egy levelet a célba vett személynek, cégvezetőnek, amiben először csak személyes találkozót kérek tőle. Megírom, hogy szeretném a múzeum munkájával, jövőbeli terveinkkel megismertetni. A személyes kontaktus nagyon fontos. Azután, ha lehet, ide is meginvitálom őket, a múzeumba. Ilyen módon mára kialakult egy állandó gárda, akiket nem kell minden alkalommal külön-külön győzködni, ha segítségre szorulunk. Az egész az évtizedek óta működő múzeumbarátok



Fotó-Photo: Dabasi A.

Anikó Molnár Fűrészné (1948) finished her studies in 1972 at Eötvös Loránd University of Sciences majoring history and modern museology. Her first and only workplace was the Komárom-Esztergom County Museum Organisation. She spent a year in the Museum of Tata, then she was working in her birthplace, Tatabánya. The small collection founded in 1971 has developed under her direction to a well-known city museum, and won the „Museum of the Year Award, 1997” in 1998.

körével kezdődött, rajtuk keresztül kezdtünk támogatókat keresni. Akik pedig segítenek nekünk, azokra mi nagyon odafigyelünk. Külön programokat szervezünk részükre, múzeumi reggelire, uzsonnára hívjuk őket, amihez a kellékeket szintén szponzorok szállítják.

– A jelek szerint sikeresen igazgat egy városi múzeumot. Ehhez képest csak öt évig volt megyei múzeumigazgató, ami pedig normál esetben „nyugdíjig” szóló megbízatás szokott lenni. Mi történt, elrontott valamit?

– Szó sincs róla, lejárt a mandátumom és én nem pályáztam újra.

– Mégis, miért?

– Nekem az igazi szívügyem ez a múzeum, itt Tatabányán. Nem is adtam át a vezetését még megyei múzeumigazgató koromban sem, pedig nem járt érte külön fizetés. Viszont azt pontosan tudtam, éreztem, hogy az itteni munkám nem teljessé értékű, ezért öt év után válaszutól elé kerültem.

– Tehát az életművét fontosabbnak tartotta.

– Igen, fontosabbnak a mégoly magas beosztásnál is.

– Pedig azt szokták mondani, hogy az embernek magasabb polcra kell érnie, akár még a városa érdekében is.

– Azon a poszton előbb-utóbb majdnem mindenből hivatalnok lesz, én pedig muzeológus szeretnék maradni. Különben is, én úgy látom, hogy igazi lelkesedéssel, erőbedobással azt az embert próbáló munkát igen nehéz öt évnél tovább csinálni.

– Azt akarja ezzel mondani, hogy öt év után minden megyei múzeumigazgatónak le kellene mondania?

- Ezt mindenkinek magának kell eldöntenie.
- *A felismerésen túl még mivel gyarapodott megyei múzeumigazgató korában?*

– Kapcsolatokkal. Szinte az ország valamennyi múzeumában van már személyes ismerősöm. Az ipari emlékek újrahasznosítása témakörben pedig a műszaki múzeumokkal kerültünk közeli viszonyba.

– *Amivel, mármint az ilyen emlékek gyűjtésével, nyilván az a legnagyobb gond, hogy melyik az a lélektani pillanat, amikor valamely „ócskavasból” egy csapásra műemlék lesz.*

– Pontosan. Észre kell vennünk a megfelelő pillanatot, és ehhez kellene a szakértők, akiket mindig megkeresünk.

– *Híres fotógyűjteményük van. Valamikor a fényképek is a legmodernebb technika produktumai voltak...*

– A fotó mára nemcsak fontos történeti forrás, de egyben műalkotás is lett.

– *Hogyan gyűjtik?*

– Legfontosabbak természetesen a helytörténeti szempontok. Fényképészünk ott van minden jeles városi eseménynél, de kutatunk is a vonatkozó források után. Ezen túl nemcsak a témára, de az alkotóra, a fotós személyére is odafigyelünk, az is gyűjtési szempont.

– *Szokták mondani, hogy kétféle muzeológus van, az egyik, úgymond, az örökkévalóságnak dolgozik szívesebben, „magas” tudományos körökben érzi otthon magát. A másik szívesen váltja „aprópénzre” ismereteit, vagyis pedagógus hajlammal megáldott. Ön hova sorolható, és egyébként hogyan áll a tudományos fokozatokkal?*

– Ami a kérdés második részét illeti, az a válaszom, hogy sehoggy. Egyszerűen ráment minden energiám a napi tennivalókra, a szervezésre, a múzeumépítésre. És most belekezdeni már túl késő lenne. Különben imádom tanítani, az Iskola-múzeumban például múzeumi órákat tartunk a gyerekeknek. De a „nyitott múzeum” híve vagyok a szó kiállítás-technikai értelmében is. Tehát igyekszünk nem légmentesen „elzsilipelni” a látogatót a tárgytól, még ha ez bonyolítja is adott esetben az őrzést.

– *Önöknél egyébként mennyi időt tölt egy tudományos munkatárs az úgynevezett népműveléssel?*

– Munkaidejének negyedét, néha a felét. De esetenként én ennél többet is szeretnék.

– *És mi ennek az akadálya?*

– Egyértelműen a létszámhiány. Nincs gyűjteménykezelőnk, egyik régészünk hat éve GYES-en van, és még folytathatnám...

– *Nincs könnyű helyzetben a riporter, ugyanis kérdezhet bármit, mégoly személyes dolgot is, a válaszadó harmadik mondata már biztosan a Táblányai Múzeum eredményeit, terveit taglalja.*

– Nekem tényleg ez a múzeum az életem.

– *Köszönöm a beszélgetést!*

Michnai Attila

In memoriam

Kaposvári Gyula (1916–1998)

1998. augusztus 20-án szeretett városának ünnepi közgyűlésén a Himnusz hangjainak közepette szívroham következtében elhunyt Kaposvári Gyula, nyugalmazott megyei múzeumigazgató.

Sokan vagyunk szerzte az országban olyan értelmiségiek, akik jó érzéssel, büszkeséggel valljuk, hogy hivatástudatot, városszeretetet Kaposvári Gyulától tanultunk.

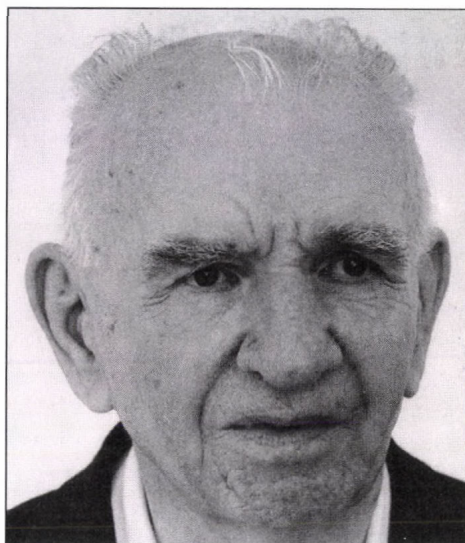
Olykor megragadott, olykor vitára ingerelt, de mindig nyomot hagyott bennünk sziporkázó, állandóan újat kereső szelleme, vibráló egyénisége, a város és a megye történetére, művelődés-történetére, irodalmi életére, művészeti emlékeire, kiterjedő, lexikont helyettesítő fantasztikus emlékezőtehetsége.

Kaposvári Gyula századunk nagy értékmentő, intézményeket alapító, tudományt szervező és a tudományos ismeretterjesztést megalapozó muzeológus generációjának tagja. Tudásszomjijal teli életét kisiskolás korától kezdve a könyvek, az olvasmányok határozták meg. A MÁV-mérleglakatos fia földrajz-termesztetrajz-néprajz szakos egyetemi hallgató korában, 1940 tavaszán kötött (tudat alatt életre szóló) szerződést Szolnok Megyei Város Könyvtárával és Múzeumi Gyűjtőhelyével. A város településföldrajzát elemző szakdolgozata elkészítését egy időre megakadályozta a behívó, a katonai szolgálat, a front, a sebesülés, majd a hadifogság, ahonnan 1946 kora nyarán került haza.

A szeptember, mintha nem telt volna el közben hat év, újra a szolnoki könyvtárban találta, ahol oly sikerrel nyújtott önkéntes segítséget a veszteségek megállapításában és a megmaradt könyvvállomány rendezésében, hogy 1948. április 1-jétől megbízták az intézmény vezetésével. Ezt követte a múzeum Hild Viktor és dr. Balogh Béla őslénytani, régészeti, történeti és numizmatikai gyűjteményén alapuló anyagának számbavétele, raktári rendjének kialakítása.

Az 1948-49-es polgári forradalom és szabadságharc centenáriumi ünnepeinek keretében 1949. március 5-én, a szolnoki csata százéves évfordulóján nagyszabású történeti kiállítást rendezett, s ezzel a múzeum is nyilvánosságot kapott. Megjelent a Szolnoki csata című munkája. Ezt követően 1949. május 1-jétől lett a múzeum és könyvtár vezetője, s a tanári pálya helyett végleg eljegyezte magát a közgyűjteményekkel.

Felismerte, hogy a Közép-Tisza-vidék központjában fekvő Szolnokon múzeumi gyűjtőhelyből valódi múzeumot szervezni csak úgy lehet, ha



Gyula Kaposvári, who died in August 1998, had become head of the Museum of Szolnok fifty years ago. In some years, thank to his work, this institution had been already museological centrum of Central-Hungary. He has been an outstanding organizer, author of several important periodicals and publications.

a múzeumi feladatok minden ágára figyelmet fordít, s a másutt történetileg kialakult gyűjteménytípusok valamennyijét igyekszik megalapozni.

1948–50 között a könyvtár és a múzeumi gyűjtőhely tevékenységét párhuzamosan irányította.

Felbecsülhetetlen kulturális értékeket mentett meg a zúzdától. A Szolnoki Papírgyárból tizenháromezer kötet könyvet válogatott ki és szállíttatott be a múzeumba, köztük pl. Komáromi Csipkés György Magyar Bibliáját, mások tizenkilenc mázsa ömlesztett levéltári anyagot, amely ma is a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár tulajdonát képezi.

A múzeumok államosítását követően feladta könyvtárigazgatói állását, és a múzeumot választotta, melynek gyűjtőkörét az addig is művelt őslénytan és régészet mellett kibővítették a néprajzzal, a helytörténettel és a képzőművészettel, lényegében az egész megyére kiterjedő hatáskörrel.

Az ötvenes évek kezdetétől végigjárta a századelő múzeomalapító szakembereinek útját. Foglalkozott régészeti, néprajzi, történeti és képzőművészeti gyűjtéssel egyaránt.

Az ő munkája révén került a múzeumba számos értékes őslénytani lelet mellett a hazánkban mindmáig egyedülálló, mamutagyarból és rén-szarvasagancsból kialakított paleolit ivópohár és a nagyrévi bronzkori aszkosz. Ő tárta fel a Jászberény-cserőhalmi kelta temetőt, benne a sárkánydíszű ivókürtöt, jelentős része volt a Szolnok-szandai gepida temető ásátásában. Megmentette az azóta híressé vált bánhalmi avar nagyszívveget, múzeumba juttatta a kétpói honfoglalás kori ezüstcsészét. A szolnoki vár területén végzett gyűjtései a vidék egyik legjelentősebb hódoltság kori leletegyüttesének létrejöttét eredményezték.

Néprajzi gyűjtőmunkája eredményeképpen számos unikális tárgy került a múzeumba, s gyűjtötte a város történetének számos dokumentumát, eredeti forrását gyűjtötte is.

Szisztematikus munkával hozta létre a Szolnoki Művésztelep valamennyi korszakát s előtörténetét hűen jellemző múzeumi képtárat, s a későbbiekben azt az alföldi mesterek és a kortárs művészek alkotásaival bővítette ki.

A múzeum gyűjteményeinek fejlődése 1960-ig egyedül az ő munkáját dicséri, miként az ezután a múzeumba egyre nagyobb számban munkahelyet és alkotói teret nyert muzeológusok önállósága.

Kaposvári Gyula példát mutatott a múzeumi kiállítások létrehozásában is. Az 1949-es Szolnoki csata kiállítást 1954-ben követte az első állandó történeti bemutató. A városi bérlház Tánccsics utcai pincéjéből 1956 után a jelenlegi Kosuth téri épületébe került múzeumban 1964-ben nyolc teremben nyílt meg az első állandó komplex megyetörténeti kiállítás.

Korszakos jelentőségű volt az 1960-ban "Szolnoki Galéria" címmel megnyitott, eredetileg állandó kiállításként tervezett képtár. 1972-ben az egykori szolnoki zsinagóga műemlék épülete, a tizenkét évvel korábban létrehozott, s időközben

megszüntetett állandó képtár emlékére, szintén Szolnoki Galéria lett. Az országos színvonalú kiállítótér nagyszabású program megvalósítására adott lehetőséget, s a szolnoki művészet számára utat nyitott Európa több országába is.

Munkásságának kezdetől szerves részét képezte a tudomány szervezése, művelése, népszerűsítése is. Nevéhez fűződik a *Jászkunsági Füzetek* ma már ritkaságszámba menő öt számának megjelentetése. Egyik létrehozója és sokáig szerkesztője volt a *Jászkunság* c. folyóiratnak, amelynek azóta is az általa szerkesztett számok a legértékesebbjei. Nevéhez fűződik a *Szolnoki Damjanich János Múzeum Közleményei* című sorozat, s a *Múzeumi Levelek*. Szerkesztette a múzeum évkönyveit. Az ugyancsak az ő nevével fémjelzett *Szolnok megyei Múzeumi Adattár* című sorozatban jelentős történeti forrásértékű legújabbkori kiadványokat jelentetett meg. Amikor a megyei vezetést politikai szűklátókörűsége miatt meg kellett valjón a *Jászkunság* szerkesztésétől és nem folytathatta a *Szolnoki Műsorkalauz*ban éveken keresztül megjelent helytörténeti ismeretterjesztő sorozatát sem, új kiadványt teremtett. A *Szolnoki Közélet* elsősorban az ő szervezőmunkája és publikációs tevékenysége révén magas színvonalú helytörténeti periodikává vált. Se szeri, se szá-

ma rövidebb és hosszabb lélegzetű írásainak. Egyéniségét, egyben a múzeumi folyamat teljességét legjellemzőbben bemutató műve a *Szolnok város története képekben*. Nem rajta múltott, hogy nagy tervét, Szolnok megye történeti monográfiájának megírását és megjelentetését nem sikerült megvalósítani.

Az 1960-as évektől a tudományszervezés szerves részévé vált az országos és helyi jelentőségű tudományos szemináriumok, konferenciák megrendezése.

Nyugalomba vonulását (1978) követően is fáradhatatlanul tevékenykedett a múzeum és városa érdekében. Egy 1998-ban készült felmérés szerint Szolnok egyik legnépszerűbb embere volt.

1996-ban, 80. születésnapjára, amelyet nagyszámú munkatársa és tisztelője jelenlétében ünnepelhetett, a Damjanich János Múzeum egy kötetben jelentette meg legfontosabb írásait és bibliográfiáját, munkatársai pedig a *Múzeumi Levelek* 75. számával kedveskedtek egykori igazgatójuknak.

Szerteágazó és mégis jól körülhatárolható életműve kitorolhatatlanul beleírta nevét Szolnok város kulturális életének történetébe, a magyar muzeológia legszebb lapjaira.

Selmecki László

E számunk szerzői

Balázs György dr. (1951) néprajzkutató, kandidátus főigazgató-helyettes Magyar Mezőgazdasági Múzeum	Éri István (1929) történész, ügyvezető elnök TKM Egyesület	Kovács Vilmos dr. (1961) őrnagy, főmuzeológus Hadtörténeti Múzeum	Sarkady Jánosné (1927) történész, főmuzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Szónyi Eszter dr. (1945) régész megyei múzeumigazgató Xantus János Múzeum, Győr
Balogh Terézia dr. (1941) néprajzkutató, kandidátus főtanácsos Néprajzi Múzeum	Fábián Dénes Zoltán (1951) képzőművész, tanár Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola	Kriston Vízi József (1953) néprajzkutató, igazgató Szókratész Játékmúzeum, Kecskemét	Selmecki László dr. (1942) régész, kandidátus megyei múzeumigazgató Déri Múzeum, Debrecen	Tari János (1957) szociológus, operatőr, rendező filmstudio-vezető Néprajzi Múzeum
Baróti Judit (1942) történész - fotótörténész, főmuzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Gaal Zsuzsanna (1957) történész, muzeológus Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd	Kustár Ágnes (1966) antropológus, muzeológus Magyar Természettudományi Múzeum	Simonovics Ildikó (1970) művészettörténész, muzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Vámos Éva dr. (1950) kandidátus főigazgató Országos Műszaki Múzeum
Basics Beatrix dr. (1956) művészettörténész, főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum	Gehér József dr. (1941) jogász ügyvéd Budapest	Lehtinen, Ildikó tudományos kutató FIM Nemzeti Múzeum Helsinki, Finnország	Somfalvi István (1952) gépészmérnök, muzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Vásárhelyi József (1920) ny. iskolaigazgató Vác
H. Bathó Edit dr. (1956) néprajzkutató, muzeológus igazgató Jász Múzeum, Jászberény	Györgyi Erzsébet dr. (1936) néprajzkutató, muzeológus Kiss Áron Magyar Játék Társaság soros elnöke	Létay Miklós dr. (1944) néprajzkutató, főmuzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Stockné Horváth Mária (1943) történész, könyvtáros Magyar Nemzeti Múzeum	Vig Károly (1960) agrármérnök, muzeológus Savaria Múzeum, Szombathely
Bernert Zsolt (1971) antropológus, tanár Magyar Nyelvi Intézet	Holló Szilvia Andrea dr. (1964) történész, főmuzeológus, igazgatóhelyettes, BTM Kiscelli Múzeum	Lovag Zsuzsa dr. (1940) régész főigazgató Iparművészeti Múzeum	Szabó Márta (1949) főtanácsos Magyar Unesco Bizottság Titkársága	Vigh Annamária dr. (1957) történész-szakheraldikus igazgató BTM Kiscelli Múzeum
Bezzeg Mária (1941) tudományos titkár Hadtörténeti Múzeum	Katona Edit (1955) néprajzkutató, tanácsos Néprajzi Múzeum	Madudák Erika (1957) adminisztratív és szervezési titkár BTM Kiscelli Múzeum	G. Szabó Zoltán (1960) néprajzkutató főmuzeológus Néprajzi Múzeum	Zepczáner Jenő (1946) történész, igazgató Haáz Rezső Múzeum Székelyudvarhely, Románia
F. Dózsa Katalin dr. (1942) művészettörténész főigazgatóhelyettes Budapesti Történeti Múzeum	Kiss Éva (1941) művészettörténész, muzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Michnai Attila (1951) régész, közgazdász újságíró Budapest	Szaecsvay Éva dr. néprajzkutató főtanácsos Néprajzi Múzeum	
Erdei Gyöngyi dr. (1943) történész, főmuzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Korsós Zoltán dr. (1958) zoológus főosztályvezető-helyettes Magyar Természettudományi Múzeum	Páll István (1952) néprajzkutató, igazgató Sóstói Múzeumfalu, Nyíregyháza	Szikossy Ildikó (1969) antropológus, muzeológus Magyar Természettudományi Múzeum	
		B. Perjés Judit (1941) főrestaurátor, osztályvezető Budapesti Történeti Múzeum	Szojka Emese (1955) néprajzkutató, osztályvezető Néprajzi Múzeum	

Képek a Székesfehérvári Babaház – Moskovszky-gyűjtemény kiállításáról
Pictures of the exhibition in Székesfehérvár House of Dolls – Moskovszky Collection



Fotók-Photos: Borbély B.



